

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІЛЕЦЬКА Альона Володимирівна

УДК 342.1: 327.39:159.923.35:172.15

ДИСЕРТАЦІЯ
ІНТЕГРАЦІЯ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД В
КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ
09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
А.В.Білецька

Науковий керівник: **Панченко Леся Миколаївна**,
кандидат філософських наук, доцент

КИЇВ – 2018

Білецька А. В. Інтеграція та децентралізація: європейський досвід в контексті державної стратегії розвитку України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. - Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2018.

Зміст анотації

У дисертації досліджується особливість та суперечливість соціально-політичної трансформації суспільства, історичні, політичні, етнічні та культурні тенденції розвитку націотворення і державності. Суспільно-державні, адміністративні, етнічні, національні та регіонально-територіальні процеси в Україні потребують значного теоретико-прикладного опрацювання і застосування європейських концепцій інтеграції, децентралізації, регіоналізму, субсидіарності тощо як засобів підвищення ефективності державного управління. Європейські теорії та моделі інтеграції і децентралізації конкурують між собою, проте при комплексному розгляді вони дозволяють по-новому поглянути на процеси і рамки інтеграції України в європейські структури, особливо в Європейському Союзі (ЄС). Визначено, що регіональна інтеграція – це особлива форма інтеграції, обмежена територіальними або геополітичними рамками. Згідно загальній думці провідних фахівців у цій галузі, найуспішніше і динамічно регіональна інтеграція здійснюється завдяки зусиллям ЄС.

Європейська інтегративна традиція припускає, що ЄС повинен бути союзом держав і громадян з чітко ідентифікованими межами повноважень центральних інститутів та децентралізацією. Це припускає зрушення від договорів до конституції, де повноваження, згідно принципу субсидіарності, розділені між ЄС, державами-членами і регіонами. Існують загальні закономірності соціального, державного та економічного розвитку, що набули поширення у соціальній практиці, переважно, у контексті боротьби проти гегемонії та централізованого бюрократизму і у критичному аналізі

причин соціально-економічних існуючих успіхів та невдач у розвитку і впровадженні моделей інтеграційності, децентралізації і самоврядування регіонів й територій. При цьому передбачається, що сторони добровільно і свідомо відмовляться від свого політичного суверенітету і самостійності. Основним стимулом, що знаходиться в основі цієї нормативно-пояснювальної моделі, визначально є національна безпека. Найуспішніше і динамічно регіональна інтеграція здійснюється завдяки зусиллям Європейського Союзу (ЄС). Тому немає нічого дивовижного в тому, що велика частина соціально-економічних теорій та практик суспільного розвитку і державного будівництва, котрі аналізують процеси регіональної інтеграції, спираються на європейський досвід. Не дивлячись на критику, що спрямувалася на них, усі без виключення класичні теорії інтеграції частково пояснювали або, принаймні, відображали процес, що відбувається в Європі.

Ідеї, форми та тенденції інтеграційності і децентралізації завжди був частиною європейської конструкції. У той же час ЄС, безумовно, не є класичною федерацією чи конфедерацією. Нові європейські договори ознаменували явне зрушення від економічної конфедерації до повнішого багатофункціонального інтегративного союзу. Це ще тим більше вірно для ЄС, стратегія розвитку якого не є статичною, абсолютною, але постійно еволюціонує і перебуває у стані динамічної рівноваги. Таким чином, ЄС можна назвати інтегративним об'єднанням нового типу. У зв'язку з цим можна вже отримати деякі уроки з перших паростків інтеграції ЄС-Україна, аналізуючи нормативно-пояснювальну модель цього процесу.

Ключові слова: європейська інтеграція, децентралізація, національна ідентичність, регіоналізм, стратегія суспільно-державного розвитку, субсидіарність, місцеве самоврядування, національна соціальна безпека, патріотизм, національна єдність.

Список публікацій здобувача
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові
результати дисертації

1. Білецька А.В. Націотворчість в суспільно-державному розвитку та специфіка чинників етнічності і психоідентичності: контекст європейської традиції і українського патріотизму/ А. В. Білецька// Вісник ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2017. – Вип. 48 (II). – С. 93 – 105.
2. Білецька А.В. Фактори ефективного державотворення і національної єдності у суспільній та регіональній інтеграції України: історичні передумови і перспективи розвитку / А. В. Білецька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2017. – Вип. 119 (4). – С. 326 – 331.
3. Білецька А.В. Європейська традиція національної ідентичності, розуміння патріотизму та комплексної інтегративності у контексті суспільних стратегій України / А. В. Білецька // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : Збірник наукових праць. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2017. – № 69 (1) – С. 17 – 24.
4. Білецька А.В. Національна і регіональна ідентичності у формуванні ефективною української державності / А. В. Білецька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2017. – Вип. 122 (7). – С. 399 – 401.
5. Білецька А.В. Стратегії формування ефективною моделі соціально-економічного розвитку як основа суспільної стабільності та національної безпеки / А.В. Білецька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2017. – Вип. 125 (10). – С. 257 – 263.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Білецька А.В. Фактори національної єдності у суспільній Україні/ А. В. Білецька// Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта і доля нації. Сучасна школа : тенденції розвитку і рефлексія досвіду»

(19-20 травня 2017 р.). – Харків: ХНПУ, 2017. – С. 41-43.

**Наукові праці, які додатково відображають наукові
результати дисертації**

1. Билецька А.В. Перспективы интеграционной модернизации в контексте трансформационных проблем интеграции, регионализации и социально-экономической безопасности глобального развития //Creative Economics and Social Innovations. – Выпуск 7. – 2017. – №2 (19). – С.110-121.

ABSTRACT

Biletska A.V. Integration and decentralization: European experience in the context of the state development strategy of Ukraine. – Qualification scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Philosophy in specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2018.

The contents of the annotation

In In the dissertation, the peculiarity and inconsistency of the socio-political transformation of society, historical, political, ethnic and cultural trends in the development of the nation and statehood in Ukraine is investigated. The complexity of the transitional processes is analyzed, which, on the one hand, strengthens the regulatory role of the state, and on the other hand, the development of civil society implies the denationalization of social institutions, the reduction of state influence on them. The mechanisms of stabilization and destructiveness in the processes of the national state are investigated. Social-state, administrative, ethnic, national and regional-territorial processes in Ukraine require significant theoretical and applied study and application of European concepts of integration, decentralization, regionalization, subsidies, etc. as a means of improving the efficiency of public administration. European theories and models of integration

and decentralization compete with each other, but when considered comprehensively, they allow a fresh look at the processes and frameworks of Ukraine's integration into European structures, especially in the European Union (EU). It is determined that regional integration is a special form of integration, limited by the territorial or geopolitical framework. According to the General opinion of the leading experts in this field, the most successful and dynamic regional integration is due to the efforts of the EU.

The European integrative tradition suggests that the EU should be a Union of States and citizens with clearly identified boundaries of powers of Central institutions and decentralization. This implies a shift from treaties to a Constitution in which powers, according to the principle of default, are divided among the EU, member States and regions. There are common laws of social, state and economic development, they were formulated mainly in the fight against hegemony and centralized bureaucracy and critical analysis of the causes of socio-economic successes and failures in the development and implementation of models of integration, decentralization and self-government of regions and territories. It is assumed that the parties will voluntarily and deliberately renounce their political sovereignty and independence. The main incentive, which is the basis of this normative-explanatory model, the decisive factor is national security. Regional integration has been most successful and dynamic through the efforts of the European Union (EU). Therefore, it is not surprising that most of the social and economic theories and practices of social development and state-building, which analyze the processes of regional integration, are based on European experience. Despite the criticism that directed at them, all classical theories of integration, without exception, partially explained or at least reflected the process that is taking place in Europe.

Ideas, forms and trends of integrativity and decentralization have always been part of the European design. At the same time, the EU is certainly not a classic Federation or Confederation. The new European treaties marked a clear shift from an economic Confederation to a full multifunctional integration Union. This is all

the more true for the EU, whose development strategy is not static, absolute, but constantly evolving and in a state of dynamic equilibrium. Thus, the EU can be called an integration Association of a new type. In this regard, it is already possible to receive some lessons of the first sprouts of EU-Ukraine integration, analyzing the regulatory and explanatory model of this process.

Keywords: european integration, decentralization, national identity, regionalism, tstrategy of social and state development, subsidiarity, local government, national social security, patriotism, national unity.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1 СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОЦЕСІВ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ.....	22
1.1. Проблеми та досягнення розвитку інтеграції і децентралізації в ідеях та у суспільно-історичному та соціально-політичному досвіді Європи	22
1.2. Форми, напрями та дослідження перспектив громадянської інституалізації, інтеграції як передумов націєдності в Україні.....	36
1.3. Сучасні соціально-політичні суперечності та ризики для процесів інтеграції у контексті громадянської націєдності, суспільної стабільності і державності в Україні.....	56
Висновки до першого розділу	68
Список використаних джерел до першого розділу.....	70
РОЗДІЛ 2 ІНТЕГРАЦІЯ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ, ПОЛІТИКО- ЕКОНОМІЧНИЙ І КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ДОСВІД ЄВРОПИ У ПЕРСПЕКТИВАХ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	77
2.1. Специфіка концептуалізації та соціально-аналітичних досліджень проблем інтеграції у сучасній європейській традиції.....	77
2.2. Проблеми та досягнення розвитку інтеграції і децентралізації у суспільно-історичному та соціально-політичному досвіді та перспективи України.....	91
2.3. Перспективи реформ системи місцевого самоврядування у розвитку народовладдя як імплементація європейських інтегративно-	

децентралізаційних моделей і цінностей громадянського суспільства	102
Висновки до другого розділу	113
Список використаних джерел до другого розділу.....	116
РОЗДІЛ 3 КОНТРОВЕРЗИ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОЇ ІНТЕГРАТИВНОСТІ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЇ СУСПІЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	122
3.1. Сучасні моделі громадянської самоорганізаційності і самоврядності в Україні та контекст перспектив ефективних реформ інституційного суспільно-державного розвитку.....	122
3.2. Стратегії формування ефективної моделі соціально-економічного розвитку як основа суспільної стабільності та національної безпеки	157
Висновки до третього розділу	166
Список використаних джерел до третього розділу	169
ВИСНОВКИ.....	174

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у тому, що ідеї, форми, тенденції та сам дух інтеграційності і децентралізації завжди був частиною європейської конструкції. У той же час ЄС, безумовно, не є класичною федерацією чи конфедерацією. Це зрозуміло. Нові договори ознаменували явне зрушення від економічної конфедерації до повнішого федерального союзу (або принаймні до класичної конфедерації). Це тим більше вірно для ЄС, стратегія розвитку якого не є статичною, абсолютною, але постійно еволюціонує і перебуває у стані динамічної рівноваги. Таким чином, ЄС можна назвати інтегративним об'єднанням нового типу. Подальша еволюція Союзу швидше за все проходитиме у т.з. «конфедеративно-федеральному континуумі».

Європейська інтегративна традиція припускає, що ЄС повинен бути союзом держав і громадян з чітко ідентифікованими межами повноважень центральних інститутів та децентралізацією. Це обумовлює зрушення від договорів до конституції, де повноваження, згідно принципу субсидіарності, розділені між ЄС, державами-членами і регіонами. Існують загальні закономірності соціального, державного та економічного розвитку, що набули поширення у соціальній практиці, переважно, у контексті боротьби проти гегемонії та централізованого бюрократизму і у критичному аналізі причин соціально-економічних існуючих успіхів та невдач у розвитку і впровадженні моделей інтеграційності, децентралізації і самоврядування регіонів й територій.

Проте, як саме зазначені закономірності актуалізуються у соціальній практиці, перебуває в прямій залежності від світоглядних орієнтацій та характеру соціокультурної динаміки конкретного суспільства чи держави.

Практика Європейського Союзу показує, що, оскільки бюрократичний централізм, який припускав просування інновацій з єдиного «столичного» центру на регіональну периферію, виявляється дуже часто у результаті

неефективним, усе більш актуальною постає проблема – держава занадто велика система для вирішення незначних проблем і, водночас, занадто «мала» для вирішення великих. Сучасне суспільство більше не потребує єдиного центру, що концентрує соціальний капітал і здатний його перерозподіляти. Це примушує державу передавати частину своїх повноважень наднаціональним організаціям (наприклад, Європейському Союзу), а також регіонам, територіям, що підвищує роль регіональної, місцевої влади та її інститутів. Як наслідок, багато країн нині прагнуть примирити локальні і регіональні свободи з єдністю держави. Особливо це конститутивно для багатоетнічних і субетнічних держав, що перебувають у двох паралельних процесах (як Україна), – розвитку націотворення та націодержавності.

Визнаючи, що суспільно-державні, адміністративні, національні процеси в Україні потребують значного теоретико-прикладного опрацювання і застосування європейських концепцій інтеграції, децентралізації, регіоналізму, субсидіарності тощо як засобів підвищення ефективності державного управління, відзначимо, що об'єктом пропонованого дослідження є дещо інший різновид (швидше – інші поняття) інтеграції та регіоналізму, суспільно-державної цілісності. В них розглядається як такий устрій та поділ території країни, котрий за даних конкретних умов рухається на шляху до формування єдиного національного соціально-економічного і політико-правового співтовариства у межах державних кордонів і несе в собі безумовний захист від суспільно-політичної дезинтеграції.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Розв'язанню низки аспектів проблеми, якій присвячена в дисертації, приділена увага широкого загалу вітчизняних та закордонних дослідників. Саме вагатовимірність проблеми інтеграції та децентралізації дозволяє здійснювати евристичний дослідницький пошук в дисциплінарних межах політології, культурології, держуправління та соціальної філософії як інструменту узагальнення досягнень інших наук.

Початок інтенсивного дослідження питань інтегративності у контексті націоєдності, державності та регіоналізму у Західній Європі і США відноситься до середини 1970-х – початку 1980-х рр. Інтегративно-регіонознавчі дослідження пов'язані з категоріями території (місця), ідентичності і влади, тому вони є полем взаємодії та інтересу таких дисциплін як соціальна географія (human and cultural geography), політична соціологія, соціологія простору, соціальна психологія, політична регіоналістика, політична економія, порівняльна політологія, соціальна і культурна історія, культурні дослідження (cultural studies). У західній традиції вивчення європейських регіонів «нового типу» і регіональної ідентичності, не претендуючи на вичерпну повноту списку, необхідно назвати імена Б.Андерсона, Д.Браунінга, О.Вевера, П. Йонніємі, М. Китінга, І. Нойманна, А. Пааси.

На сьогоднішній день розроблена широка наукова база по дослідженню націо- та регіональної ідентичності.

По-перше, це загальні праці, присвячені аналізу ідентичності. Важливі теоретичні питання, пов'язані з осмисленням феномену ідентичності представлені в працях Е. Еріксона, Дж. Герберта Міда, У. Джеймса, Ч. Кулі, А. Тешфела і Дж. Тернера.

Процес становлення соціального «Я» з погляду конструювання реальності досліджений в роботі П. Бергера і Т.Лукмана. Докладний аналіз розвитку теорії ідентичності міститься в працях П. Берке та інш.

По-друге, це дослідження, в яких проблема ідентичності аналізується стосовно політичних спільнот, співтовариств, перш за все, націй. Класичним конструктивістським поглядом на дану проблему стала праця Б.Андерсона, що позначила проблему «уявності» як ключової характеристики усіх спільнот. Питання символічної сутності та аналізу встановлення соціальних структур з погляду «магми уявних соціальних сенсів» поставлені у дослідженнях К.Касторіадіса.

Виявленню ролі «Іншого» у процесі конструювання національної ідентичності присвячена праця І.Нойманна «Використання «Іншого»: образи Сходу у формуванні європейських ідентичностей». Дослідження І. Нойманна цікаве ще й тим, що у ньому автор застосував конструктивістський підхід до процесу створення регіонів (як макрорегіонів) і показав, що регіони «уявляються» відповідно до тих же принципів, що і нації. М.Кастельс проаналізував процес конструювання ідентичності і виділив типи політичних ідентичностей, особлива увага серед яких приділивши ідентичностям нових соціальних рухів. Практична активність агентів конструювання ідентичності та можливість керованості цим процесом поставлена у праці «Винахід традиції», що вийшла у Великобританії у 1983 р. під редакцією Еріка Хобсбаума і Теренса Рейнджера. Дослідження процесу становлення національної ідентичності у США та її трансформації після подій 11 вересня 2001 р. здійснив С.Хантінгтон.

У той же час жоден з вищеназваних підходів поки не визнаний універсальним у державному будівництві, і тому суперечка про шляхи оптимізації національних систем управління регіонами, територіями, місцевостями й якнайкращу систему такого управління поки що далека від завершення.

Українські автори наукових і публіцистичних праць, обговорень у ЗМІ та Інтернет, ґрунтуючись на матеріалах багаточисельних соціологічних досліджень, визнають, що серед усіх ліній контроверзи процесів інтеграції, соціального та політичного розмежування, саме регіон в Україні має визначальну роль. У той же час дослідники розходяться в оцінках характеру і глибини міжрегіональних відмінностей, мають різні погляди на те, як саме потрібно обговорювати й вирішувати цю проблематику. Найбільші суперечки виникають з приводу найпростішого, дихотомічного поділу України на Схід і Захід й зіставлення їх як двох протилежних, по деяких питаннях – непримиренно настроєних відносно однієї щодо іншої, частин

України: із притаманною їм ідентичністю, специфічним розумінням минулого, сучасності та майбутнього соціуму і держави.

В методологічному плані цікавими для нашого дослідження виявились праці відомих закордонних дослідників – авторитетних науковців, які зробили внесок у розробку проблеми взаємозв'язку феноменів національної ідентичності та демократії (Б. Андерсон, К. Бергманн, Х. Кілппер і Р. Лотта, Ю. Габермас, Г. Марко, А. Вілдавські, О. Лафонтен, Б. Розамонд тощо).

Контекст вагомості якісної соціальної політики для формування системи соціальної безпеки в умовах внутрішньої та міжнародної інтеграції ґрунтовно розробляється такими сучасними західними вченими і дослідниками як – Т.Вартенберг, Б.Глайтце, Р.Даннеман, К.Крістоф, А.Фукс.

Окремі аспекти процесів і стратегії формування ефективної моделі соціально-економічного розвитку як основи суспільної стабільності та національної безпеки у контексті формування національної і державно-регіональної ідентичності досліджуються в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів С.Роккана, М.Рябчука, Л.Нагорної, А.Гуцала, Г.Зеленько, Є.Кіш, І.Коваля, І.Кресіної, І.Кураса, І.Прізела, М.Шульги, Р.Шпорлюка, Т.Кузьо та інших.

Вивчення європейського досвіду системи розвитку та впровадження регіональної політики і соціально-економічного розвитку регіонів як основи суспільної стабільності та національної безпеки здійснюється багатьма вченими країн ЄС та України.

Феномен сепаратизму та суспільно-державній стратегії протидії йому як фактору і національної, і соціальної безпеки для ефективного суспільного розвитку перебуває в полі зору вітчизняної та зарубіжної наукової спільноти, її різні аспекти досліджувалися в працях українських (В.Багатирєєва, М.Басараб, В.Горенкін, В.Дівак, І.Кресіна, Л.Нагорна, Л.Сталенна, С.Савойська) та зарубіжних (А.Баранов, І.Бочарников, Д.Вронг, Д.Горовиц, Р.Гріфіц, О.Крилов, Д.Сіроки, Д.Ціммерман) вчених та практиків.

У низці сучасних вітчизняних досліджень проблематизовано низку проблем громадянської та національної української ідентичності, патріотизму та комплексної суспільно-державної інтегративності в значній мірі акцентуються на проблемах формування високоорганізованого суспільства (В. Андрущенко), національної безпеки, боротьби з сепаратизмом (В. Багатирєєва, Л. Нагорна). Глобалізаційний вимір проблеми розкритий у працях В. Зінченка, аналіз цінностей громадянського суспільства в системі легітимного правління здійснений у працях М. Гордієнка та ін.

Проте, маємо підстави стверджувати, що низка дослідницьких контекстів дисертаційної роботи не знайшла концептуального висвітлення у фаховій літературі, що свідчить про її актуальність для сучасної соціальної філософії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дана робота пов'язана із темою дослідження кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 22 грудня 2006 р.). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол №6 від 29 жовтня 2015 року).

Метою дисертаційного дослідження є експлікація та концептуалізація європейського досвіду та традиції інтеграції і децентралізації на наддержавному, суспільно-державному, регіонально-територіальному та національному рівнях для формування ефективної стратегії націотворення і національної державності України у сучасних суспільних контекстах для розкриття їхнього функціонального потенціалу.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких **дослідницьких завдань:**

- здійснити порівняльний аналіз сучасних концепцій інтеграції, децентралізації, регіоналізму, субсидіарності, місцевого самоврядування;
- здійснити опис соціально-історичних та суспільно-політичних контекстів, у яких формувалися і розвивалися моделі європейської інтеграції та децентралізації;
- розкрити специфіку розуміння нації, національної ідентичності та національної державності в європейській традиції;
- дослідити аналітику і контроверзи наслідків централізовано-адміністрованого управління та субсидіарності і деліберативності на рівні суспільства, держави, регіонів, місцевостей і спільнот;
- проаналізувати стратегії суспільного вагової діяльності інститутів держави соціального добробуту в системі ЄС як одного з важливих факторів сучасної інтегративності;
- визначити функціональний потенціал парадигм формування стабільного еволюціонуючого громадянського суспільства нового типу – поліцентрованого та синергетичного;
- виявити ефективні методи забезпечення того, щоб публічна соціальна політика створювала б інституційний каркас, котрий здатний забезпечити ефективність та структуру реформ, необхідних для появи сучасної високорозвиненої країни;
- виявити форми взаємозв'язків між комплексними суспільними трансформаціями у сферах ефективних інтеграції та децентралізації як умовах стабільної моделі соціальної безпеки у структурі загальної системи національної безпеки.

Об'єкт дослідження – європейська традиція інтеграції та децентралізації суспільно-державного, регіонального та національного розвитку.

Предмет дослідження – застосування європейського досвіду інтеграції та децентралізації у стратегії націотворення, національної державності у контексті загального суспільно-державного розвитку України.

Методи дослідження. Мета дослідження та перелік дослідницьких завдань обумовили композиції теоретичних та методологічних засади дисертації. Зокрема, для його здійснення евристичними є низка як загальнонаукових, так і філософських методів.

У контексті розв’язання дослідницьких завдань було використано наступні методи: діалектичний – для аналізу взаємозв’язку між освітніми та соціокультурними феноменами; єдності історичного та логічного – для дослідження генези та закономірностей розвитку суспільних процесів, а також еволюції інтеграційних парадигм; порівняльний метод, із застосуванням можливостей якого було здійснено компаративний аналіз інтеграційних парадигм та концепцій; метод герменевтики, який дозволив проникнути у внутрішню структуру процесу суспільно-інтегративної модернізації; системний – для дослідження суспільно-державного розвитку як інтегрованого цілісного феномену та комплексної системи.

Методологічна основа дисертації спирається на підходи загально-філософської теорії пізнання, принципу сходження від абстрактного до конкретного тощо. Одним із методологічних кроків у дисертації виступило узагальнення та авторська ревізії теоретичних положень, що стосувалися питань інтегративної модернізації в сучасних суспільствах – як у ЄС, так і в Україні зокрема.

У дисертації знайшов застосовування міждисциплінарний підхід, зокрема, у контексті дослідження сутності інтеграційних процесів з позицій філософії, соціально-політичних та економічних наук тощо. Для дослідження ціннісних та соціокультурних аспектів інтеграції та модернізації в інформаційному суспільстві (суспільстві знань) було застосовано підходи соціокультурного підходу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у концептуалізації європейського досвіду інтеграції та децентралізації для формування ефективної стратегії націотворення і національної державності України у сучасних суспільних контекстах.

Наукова новизна конкретизується у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Уперше:

– здійснено комплексне дослідження специфіки суспільно-історичного, соціально-економічного, регіоналістського, націотворчого інтегративного досвіду Європи у контексті стратегій суспільного і державного розвитку, динаміки процесів децентралізації, самоорганізації і самоврядування, трансформацій інститутів влади, моделей управління в умовах глобалізації і транзитивного розвитку України;

– у вітчизняному науковому дослідженні та науковій літературі проведено порівняльний аналіз теоретико-прикладних систем та концептуального апарату основних моделей європейської інтеграції – федералізму, функціоналізму, неоінституціоналізму, деліберативності та неофункціоналізму і визначені основні форми інтегративних спільнот в історії та сучасності Європи з визначенням основного комплексу передумов, причин та наслідків відповідно до цих концептуальних засад.

Набуло подальшого розвитку:

– дослідження і системний аналіз ідей про те, що розуміння специфіки сучасного світу як світу глобальних проблем, осмислення помилок і недоліків програмних установок суспільних сил по перебудові умов людської життєдіяльності висунули перед соціально-філософською теорією, політичними об'єднаннями завдання створення нової етики, яка дозволила б більш реалістично прогнозувати гуманістичні цілі і визначити засоби їх досягнення, спираючись на основні цілі суспільного розвитку ЄС;

– проблематика формування ефективної стратегії суспільно-державної діяльності інститутів держави соціального добробуту в системі ЄС як одного з важливих факторів сучасної інтегративності;

– обґрунтування того, що криза легітимності суспільно-державних інституцій в Україні свідчить про те, що децентралізація та регіональна інтеграція – це особлива форма інтеграції, обмежена територіальними або геополітичними рамками. Згідно загальної думки європейських фахівців, найуспішніше і динамічно децентралізація, самоврядність та регіональна інтеграція здійснюється завдяки зусиллям та ефективному досвіду Європейського союзу (ЄС);

– визначення того, що існують загальні закономірності суспільного і державного розвитку, розвинуті як заперечення гегемонії та централізованого бюрократизму і у критичному аналізі причин соціально-економічних існуючих успіхів та невдач у розвитку і впровадженні моделей інтеграційності, децентралізації і самоврядування регіонів й територій;

Уточнено:

– положення, про те, що хоча теорії інтеграції вже за визначенням конкурують між собою, проте при комплексному розгляді вони дозволяють по-новому поглянути на процеси і рамки інтеграції України в європейські структури, особливо в ЄС;

– тезу про те, що європейська інтегративна традиція припускає, що ЄС повинен бути союзом держав і громадян з чітко ідентифікованими межами повноважень центральних інститутів та децентралізацією. Це припускає зрушення від договорів до конституції, де повноваження, згідно принципу субсидіарності, розділені між ЄС, державами-членами і регіонами.

Теоретичне і практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, полягає у тому, що його результати можуть бути використані під час освітньо-навчальної та суспільно-пізнавальної діяльності у царині соціальної філософії; в процесах суспільного розвитку і тенденцій суспільно-державної діяльності. У результаті обґрунтування оптимальної стратегії

суспільно-державного розвитку інтегративної сфери сформовано узгоджену концепцію новітніх методів дослідження системи нашої держави у контексті процесів інтегративності, децентралізації, субсидіарності при формуванні та реалізації стратегій суспільно-державного розвитку, а також під час викладання філософських, соціально-політичних, та суспільствознавчих дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним авторським дослідженням. Результати і висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну дисертації, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також на ряді міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів, а саме: Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Освіта і життєвий світ особистості: європейський досвід і українські реалії» (22-23 квітня 2015 р., м. Чернівці); Міжнародна науково-практична конференція «Філософія формування цілісного світогляду в сучасній освіті» (27 квітня, 2017 р., м. Київ); Міжнародний науково-практичний семінар «Людина в умовах мінливості соціокультурного простору: духовно-практичний вимір» (9 червня, 2017 р., м. Мелітополь); XVIII Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і доля нації. Сучасна школа : тенденції розвитку і рефлексія досвіду» (19-20 травня 2017 р., м. Харків); Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі» (9 листопада 2017 р., м. Київ).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження відображений у 7 наукових публікаціях, з них – 5 одноосібних статей у наукових фахових виданнях з філософських наук, 1 – у закордонному періодичному виданні, 1 публікація в інших наукових виданнях, матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 178 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОЦЕСІВ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

1.1. Проблеми та досягнення розвитку інтеграції і децентралізації в ідеях та у суспільно-історичному та соціально-політичному досвіді Європи

Початок інтенсивного дослідження питань інтегративності у контексті націоєдності, державності та регіоналізму у Західній Європі і США відноситься до середини 1970-х – початку 1980-х рр. Інтегративно-регіонознавчі дослідження пов'язані з категоріями території (місця), ідентичності і влади, тому вони є полем взаємодії та інтересу таких дисциплін як соціальна географія (human and cultural geography), політична соціологія, соціологія простору, соціальна психологія, політична регіоналістика, політична економія, порівняльна політологія, соціальна і культурна історія, культурні дослідження (cultural studies). У західній традиції вивчення європейських регіонів «нового типу» і регіональної ідентичності, не претендуючи на вичерпну повноту списку, необхідно назвати імена Б.Андерсона [2], Т.Адорно [1], Д.Браунінга, О.Вевера, П. Йонніємі, М. Китінга, І. Нойманна, А. Пааси.

На сьогоднішній день розроблена широка наукова база по дослідженню націо- та регіональної ідентичності.

По-перше, це загальні праці, присвячені аналізу ідентичності. Важливі теоретичні питання, пов'язані з осмисленням феномену ідентичності представлені в працях Е. Еріксона, Дж. Герберта Міда, У. Джеймса, Ч. Кулі, А. Тешфела і Дж. Тернера [66].

Процес становлення соціального «Я» з погляду конструювання реальності досліджений в роботі П. Бергера і Т.Лукмана [4]. Докладний аналіз розвитку теорії ідентичності міститься в працях П. Берке та інш.

По-друге, це дослідження, в яких проблема ідентичності аналізується стосовно політичних спільнот, співтовариств, перш за все, націй. Класичним конструктивістським поглядом на дану проблему стала праця Б.Андерсона, що позначила проблему «уявності» як ключової характеристики усіх спільнот. Питання символічної сутності та аналізу встановлення соціальних структур з погляду «магми уявних соціальних сенсів» поставлені у дослідженнях К.Касторіадіса [63,с.46].

Виявленню ролі «Іншого» у процесі конструювання національної ідентичності присвячена праця І.Нойманна «Використання «Іншого»: образи Сходу у формуванні європейських ідентичностей». Дослідження І. Нойманна цікаве ще й тим, що у ньому автор застосував конструктивістський підхід до процесу створення регіонів (як макрорегіонів) і показав, що регіони «уявляються» відповідно до тих же принципів, що і нації. М.Кастельс проаналізував процес конструювання ідентичності і виділив типи політичних ідентичностей, особлива увага серед яких приділивши ідентичностям нових соціальних рухів [Див.:18;63;64]. Практична активність агентів конструювання ідентичності та можливість керованості цим процесом поставлена у праці «Винахід традиції», що вийшла у Великобританії у 1983 р. під редакцією Еріка Хобсбаума і Теренса Рейнджера. Дослідження процесу становлення національної ідентичності у США та її трансформації після подій 11 вересня 2001 р. здійснив С.Хантінгтон.

У той же час жоден з вищеназваних підходів поки не визнаний універсальним у державному будівництві, і тому суперечка про шляхи оптимізації національних систем управління регіонами, територіями, місцевостями й якнайкращу систему такого управління поки що далека від завершення.

Українські автори наукових і публіцистичних праць, обговорень у ЗМІ та Інтернет, ґрунтуючись на матеріалах багаточисельних соціологічних досліджень, визнають, що серед усіх ліній контрверзи процесів інтеграції, соціального та політичного розмежування, саме регіон в Україні має

визначальну роль. У той же час дослідники розходяться в оцінках характеру і глибини міжрегіональних відмінностей, мають різні погляди на те, як саме потрібно обговорювати й вирішувати цю проблематику. Найбільші суперечки виникають з приводу найпростішого, дихотомічного поділу України на Схід і Захід й зіставлення їх як двох протилежних, по деяких питаннях – непримиренно настроєних відносно однієї щодо іншої, частин України: із притаманною їм ідентичністю, специфічним розумінням минулого, сучасності та майбутнього соціуму і держави.

В методологічному плані цікавими для нашого дослідження виявились праці відомих закордонних дослідників – авторитетних науковців, які зробили внесок у розробку проблеми взаємозв'язку феноменів національної ідентичності та демократії (Б. Андерсон, К. Бергманн, Х. Кілппер і Р. Лотта, Ю. Габермас [51-54], Г. Марко [57], А. Вілдавські [69], О. Лафонтен [56], Б. Розамонд [60] тощо).

Контекст вагомості якісної соціальної політики для формування системи соціальної безпеки в умовах внутрішньої та міжнародної інтеграції ґрунтовно розробляється такими сучасними західними вченими і дослідниками як – Т.Вартенберг [68], Б.Глайтце, Р.Даннеман, К.Крістоф, А.Фукс, реалізацію ідей та доробок яких розглянуто у наступних розділах (Див.:розділ 2, розділ 3).

Передумови та засадничий досвід європейського типу інтеграційності і децентралізації, котрий обумовив засадничі тенденції розвитку, на нашу думку початково склався у Франції [Див.: 42-44; 47-49;50; 65]. Тут грає роль ще й той аспект, що цей досвід не залишився суто у національних рмежах, а здійснив 1) загальноконтинентальний та 2) міжнародний ефект впливу.

У суспільно-історичному контексті первинний і, одночасно експериментальний (зі всіма його негативами і позитивами цього) відбувався у Франції у контексті Великої Французької революції, що почалася в 1789 році.

Необхідно враховувати, що окрім потреб існуючого господарського, політичного та управлінського різноманіття регіонів і територій Франції в той період, вона не була єдиною і в національно-регіональному аспекті – **тоді ще не виникла цілісна спільність французької нації**, все ще йшов процес її формування. Існували досить відмінні між собою в етнічному, мовному і культурному аспектах регіональні національні субетноси – наприклад, бретонці, провансальці, наваррці тощо.

Зберігаючи різні закони, що нашаровувалися століттями, правила і звичаї феодального походження, французький абсолютизм в державних, адміністративних і правових відносинах був украй заплутаною, складною і внутрішньо суперечливою системою організації влади.

У адміністративній будові Франції була відсутня яка-небудь одноманітність. Країна була розділена на безліч **провінцій**, що у свою чергу ділилися на дрібніші і різноманітніші адміністративні одиниці: *сенешальства, жєнераліте* і т.інш. Всі ці різні адміністративні одиниці будувалися не за ознакою економічних зв'язків району, а за різними, досить випадковим причинами; це були в більшості своїй колишні самостійні феодальні володіння, в різний час приєднані до французької держави.

Ці провінції міцно зберігали стару феодальну відособленість. Деякі з них, як, наприклад, Франш-Конте, мали особливі права та форми управління і називалися навіть провінціями, *що «вважаються як би чужоземними»*. Інші, на зразок Ельзаса, іменувалися *«провінціями на положенні суто закордонних»* і також мали свій устрій і права. У середині окремих провінцій деякі міста або сільські місцевості володіли автономією або мали особливі права та звичаї або добивалися їх [50,с.127; 63,с.55]. Провінції королівства управлялися абсолютно по-різному; у них були свої адміністративні і судові порядки; по-різному стягувалися податки; встановлювалися різні тарифи і обкладення на товари, що провозилися, і торгові операції; навіть міри ваги, довжини і об'єму не були однаковими.

Зрозуміло, що ця відособленість, що штучно охоронялася та

роз'єднаність складових частин держави і складна, рутинна, переважно безглузда система адміністративного управління створювали перешкоди розвитку промисловості і торгівлі, всім видам господарських зв'язків.

Після початку Великої Французької революції 1789 р. в період 1789-1791 рр. і особливо з моменту ухвалення Конституції 1791 року, єдність територіальна та єдність політична були, нарешті, завершені – проте, у формі *федерації департаментів*.

Наголошувалося (і це поступово було втілено у державній практиці), що відтепер не буде вже провінцій зі штатами і провінцій виборчих, провінцій, що вважаються чужими, внутрішніх митниць і застав, областей із звичайним правом і областей з правом римським. Не буде вже провансальців і дофінців, народу бретонського і народу беарнського. У Франції будуть відтепер тільки французи, підлеглі одному і тому ж закону, які мають доступ до всіх областей, платять одні і ті ж податки. Установчі збори відмінять незабаром усі дворянські титули і герби, аж до відміни старовинних королівських орденів Св.Духу і Св.Людовика. Зрівняльна межа проведена була відразу по усій нації, впродовж століть розгородженої на вузькі касти.

Провінції і міста з готовністю санкціонували пожертву їх стародавніми хартіями і вільностями, які, втім, дуже часто були лише пихатими і порожніми словами. Ніхто, або майже ніхто, не жалкував про колишній обласний партикуляризм, зовсім наваки.

Ці *федерації* з листопада 1789 р. виникли спершу у Франш-Конте, у Дофіне, в Руєрґі. Потім з'явилися *федерації провінцій*, урочисті святкування, що носили військовий і громадянський характер, під час яких делегати національної гвардії разом з представниками регулярної армії урочисто присягалися відмовитися від старих привілеїв, підтримувати новий порядок, обмежувати безлади, стежити за виконанням законів, складати, нарешті, одну величезну братську сім'ю. Так першими федерували бретонці та анжерці у Понтіві в дні 15-19 січня 1790 року, населення Франш-Конте, Бурґа, Ельзаса і Шампа 21 лютого, серед патріотичного натхнення, що прийняло релігійний

характер. Услід потім всі ці обласні федерації злилися у велику **національну федерацію**, що мало місце у Парижі, на Марсовому полі, 14 липня 1790 р., в роковини узяття Бастилії. У величезному амфітеатрі, спорудженому добровільною працею парижан усіх класів, починаючи з ремісників, ченців, акторів і закінчуючи м'ясниками, вугільниками, розмістилося понад 500000 глядачів, які з натхненням вітали делегатів національної гвардії 83 департаментів і регулярних військ.

Іноді стверджують [18,с.89; 47,с.275], що Установчі збори, створюючи департаменти, бажали знищити спогад про старовинні провінції, зломити назавжди дух партикуляризму і встановити свого роду *«псевдофедералістський дух»*. Можливо, але слід відмітити, що розмежування департаментів по мірі можливостей зважало на старі межі. Так, Франш-Конте було розділене на три департаменти, Нормандія і Бретань, кожна на 5 департаментів тощо. Справа у тому, що керувалися головним чином необхідністю в **ефективній адміністрації**. Керівною ідеєю було встановити адміністративну одиницю так, щоб її жителі могли досягати її центру протягом одного дня. Хотіли наблизити *керованих до адміністрації*. Було створено 83 департаменти, межі яких визначені за угодою між представниками провінцій. Їх назвали по назвах річок і гір.

У той час, як колишні генеральства управлялися всемогутнім інтендантом, що призначається королем, на чолі нових департаментів стояли ради в 36 членів, що обираються за списком виборчими зборами епартаменту і притому обов'язково з числа громадян, що сплачують прямий податок в розмірі, не меншому вартості 10 робочих днів. Ця рада, що була дорадчим органом, збиралася протягом року на один місяць. Оскільки її члени не отримували винагороди, могли погоджуватися на обрання тільки постійно зайняті працею або підприємництвом чи ж багаті і заможні громадяни. **Рада** обиралася на два роки і оновлювалася щорічно наполовину. Вона обирала зі свого середовища **директорію** 38 членів, які засідали без перерв і отримували винагороду. Ця директорія була виконавчим органом ради. Вона розподіляла

по округах прями податки, спостерігала за надходженням їх, оплачувала витрати, завідувала благодійністю, в'язницями, школами, землеробством, промисловістю, шляхами сполучення, виконувала закони тощо, тобто успадкувала колишні повноваження інтендантів.

Разом з *директорією* була встановлена посада генерального прокурора-синдика, що обирається на 4 роки виборчими зборами департаменту, на якого покладалося спостереження за виконанням законів. Він брав участь в засіданнях директорії, але без дорадчого голосу. Він мав право вимагати надання йому документів по усім справах й жодне рішення не могло бути ухвалене без того, щоб не були вислухані його зауваження. Він був, одним таким чином, представником закону та *суспільних інтересів* і зносився безпосередньо з міністрами [49,с.128].

Департамент, таким чином, був маленькою республікою, що вільно (самоврядно) управлялася.

Центральна влада не була представлена у ньому жодним безпосереднім своїм агентом. Застосування законів доручалося судовим властям, які усі без виключення потрапляли на посаду *за обранням*. Король, – до його відсторонення від влади – звичайно, мав право звільняти з посади департаментських адміністраторів і відмінити їхні розпорядження, але останні могли оскаржити це у Національних зборах, які і вирішували остаточно питання.

Був проведений різкий перехід від задушливої бюрократичної централізації до **найширшої децентралізації**, децентралізації американського типу.

Округи були організовані подібно до департаменту з радою, директорією і синдикатним прокурором, що рівним чином обиралися. На них буде спеціально покладений продаж національних маєтностей і розподіл податків між комунами.

Кантони були нижчою виборчою одиницею, а також і місцем перебування мирового судді.

Революційна Франція XVIII ст. особливо нагадує США інтенсивністю свого *муніципального життя* [42,15]. У містах старі олігархічні муніципалітети, що склалися з *мерів* та *ешевенів*, які купували свої посади, натовді вже майже усюди зникли ще до того, як закон поставив на їх місце органи, котрі обиралися. Але тоді як органи департаментського та окружного управління створювалися за двоступеневою і цензовою виборчою системою, нові муніципалітети обиралися прямим голосуванням. Мер і «*муніципальні посадові особи*», число яких коливається залежно від чисельності населення, обиралися на два роки усіма активними громадянами, але обов'язково з числа платників прямого податку, вартістю не менше 10 робочих днів. Кожен квартал утворював виборчу ділянку.

Муніципальні посадові особи обиралися у числі, відповідному числу секцій, причому ці особи, на яких було покладено управління разом з мером, були більш схожі на теперішніх помічників мера у Франції. Роль останніх виконувалася нотаблями, які обиралися у подвійній кількості порівняно з муніципальними посадовими особами. *Нотаблі* скликалися для обговорення усіх значних справ. У таких випадках вони складали разом з муніципальними посадовими особами генеральну раду комуни. Поряд з мером прокурор комуни, що мав у великих містах заступників, повинен був захищати інтереси усього населення. Він репрезентував платників податків і був за посадою їхнім захисником. Крім того, він виконував обов'язки громадськогбвинувача перед трибуналом поліції, утворюваним муніципальним бюро.

Коло діяльності *комун* було вельмиширокою. Через їхнє посередництво департамент та округи виконували закони, розподіляли і збирали податки. Вони мали право викликати національну гвардію і вдаватися до озброєної сили. Вони користувалися (і нині користуються) широкою автономією під наглядом і контролем адміністративних органів, які затверджували їхні ухвали фінансового характеру і перевіряли їхні звіти. Мери і *синдикатні прокурори* могли бути відчужені від посади, але

муніципальні збори не підлягали розпуску.

Оновлювані щорічно наполовину у першу неділю після дня Св.Мартіна, комуни були у постійному зв'язку з населенням, настрої якого вони відображали. У містах з населенням понад 25.000 громадян, *секції*, аналогічні сільським *кантонам*, мали свої *бюро* та *постійні комітети* і могли влаштовувати збори, які контролювали діяльність центрального муніципалітету.

Конституція знищила увесь хаос старовинних адміністративних поділів, що утворювався протягом століть: бальяжі, генеральства, губернаторства і т.інш. На їхнє місце вона встановила єдиний підрозділ (діє й нині) – *департамент*, котрий ділився на *округи*, *кантони* та *комуни*.

Необхідно зазначити, щодана структура і поділ зберігаються й до сьогодення часу [65,с.234]. Саме *загальноєвропейський масштаб* впливу та континентальне поширення інтеграційно-децентралізаційного досвіду Франції обумовило її домінанту у постійній політиці його реалізації на рівні Європи, що врешті-решт, спричинило початок нинішньої форми європейської інтегративності (починаючи з 1950-х рр.. отримавши політико-економічне оформлення у вигляді Європейського Союзу у 1990-х роках) [Див.: 14;15;21;31;33;45;51;57;].

Досвід інтегративно-децентралізаційного досвіду у різних формах республіканської федерації у розвитку Чехословаччини (Чехія та Словаччина) пережив в ХХ в. і вдалі, і негативні моменти, які призвели врешті-решт до виникнення двох окремих держав, пов'язаних між собою загальною історією і іншими зв'язками. Причиною неспішності цього проекту виявилися регіональні та етнонаціональні проблеми.

Югославія у період з 1918 р. – до початку 2000-х років пройшла через різноманітні (монархічні, республіканські, федеративні, самоврядні, конфедеративні) модифікації, експерименти і пошуки оптимального інтегративно-децентралізаційного устрою. Головними чинниками невдачі даного «проекту» стали – 1) «великосербський» шовінізм та 2)

етнонаціоналізм в республіках та 3) сплеск націоналізму у Європі в цілому (причому не тільки в країнах її Центрально-Східного регіону) як «початок кінця» федеральної Югославії.

Стійка етнонаціональна і територіальна інтегративність, ґрунтуючись як на власному, так і французькому досвіді, була створена й до цього часу функціонує) у Швейцарії. Ухвалення *принципу інтеграційності і децентралізації* зіграло істотну роль в з'єднанні вельми різнорідних держав-кантон в першу загальношвейцарську союзну державу в 1848. З часом федеральний уряд став активніший впливати на всі аспекти життя країни. Проте швейцарці як і раніше відчувають сильну прихильність до рідних кантонів і їх традицій.

У Швейцарії є багатоманітна система різних форм місцевого управління та самоврядування; кожен кантон самостійно визначає питання їхньої організації. Більшість кантонів в адміністративному відношенні діляться на округи та громади. У дрібних кантонах і напівкантона лише громади. У кожному кантоні діє своя конституція, працюють парламент та і уряд. Межі їхнього суверенітету визначені у федеральній Конституції, згідно якої, кантони суверенні у тій мірі, в якій їхній суверенітет не обмежується федеральною конституцією. Вони здійснюють усі права, які не передані федеральній владі.

Багатоманітна інтеграційно-децентралізаційна (суспільна, політична та економічна) та, водночас, самоврядна єдність була розвинута у сучасній Німеччині (ФРН) після другої світової війни. Однак, необхідно враховувати, що у попередні соціально-історичні періоди Німеччина вже мала декілька спроб національної суспільно-державної інтеграції. Дві з них – 1) 1870 р. як Імперська федерація «земель»-феодальних структур та республіканська федерація самоврядних земель у період 1919-1933 рр. (т.зв. «Веймарська республіка»).

Сучасні сутність, основні напрями і тенденції *європейських інтеграційних процесів* охоплюють різні аспекти економічного,

природничого, соціального, демографічного, екологічного явищ і є можливим виділити декілька нині існуючих рівнів інтеграційності, кожен з яких формує більш масштабний:

- 1) *внутрішньонаціональний* (націєднавчий та територіально-регіональний);
- 2) *загальнодержавний* (економічна, соціальна та політична інтеграція в межах окремої країни на основі та за умови досягнення 1-го рівня);
- 3) *міждержавно-регіональний*;
- 4) *континентальний*;
- 5) *міжконтинентальний*;
- 6) *світовий, планетарний (глобальний)*.

Є можливим також виділити інтегративні тенденції, характерні перш за все для Європи в цілому та ЄС зокрема.

Перша тенденція – загальнорамкові умови розгортання інтеграційних процесів з обґрунтуванням закономірностей розвитку об'єктів, друга – має конкретно-прикладне спрямування та галузеву реалізацію того чи іншого аспекту інтеграційних процесів.

Виділимо декілька *основних форм реалізації інтеграційних процесів в ЄС*: 1) рушійною силою сучасної інтеграції є розвиток техніки та технологій; 2) інтеграція як складова закономірностей розвитку постіндустріального суспільства; 3) спільне вирішення проблем взаємовідносин людини і суспільства, природи і суспільства; розвиток спільних соціальних програм добробуту; 5) закономірності економічно-виробничого та фінансового інтеграційного прогресу.

Водночас інтеграція в ЄС має і складний, і суперечливий характер, значні розбіжності між загальнотеоретичними ідеями, цінностями і загальними концепціями та конкретно-науковим трактуванням напрямів цього процесу [60, с.62-63].

Тому й ідеї збереження нації і держави, духовності та культури цілком вписується в логіку розвитку інтеграції кінця ХХ – початку ХХІ ст., що

проявляється у дедалі зростаючій регіоналізації світового економічного простору. Загалом, інтеграція – це результат розвитку продуктивних сил, інтернаціоналізація усіх сфер суспільного життя.

Разом із тим необхідно відкинути міфи звинувачення інтеграції, такі як – масова урбанізація як можливе джерело конфліктів і зниження добробуту населення в деяких країнах [64,с.172]. Перша є сприятливою умовою для посилення процесу інтеграції через посилення зв'язків між містами – провідниками інтеграції, а друге явище спростовується тим, що інтеграція сприяє відкриттю філій та дочірніх підприємств з національними виробниками, що пов'язано зі зростанням зайнятості та підвищенням доходів населення.

Перебільшуються й негативні наслідки впливу інтеграції на національні структури [51,с.402]. Деіндустріалізація економіки також є наслідком системної глобальної кризи (періодичних криз), частково технічного прогресу, а не інтеграції. Міждержавний перелив робочої сили, навпаки, сприяє підвищенню продуктивності праці, а головною причиною екологічної небезпеки є не інтеграція, а національні інститути. Щодо різних потоків капіталу, то реально створює загрозу національному господарству лише рух короткострокового спекулятивного капіталу.

Водночас зростає опір інтеграційним процесам, який пов'язаний з тим, що: викликані ними зміни у сфері економіки зменшили стабільність основи ринково-економічного рівня добробуту – становища середнього класу і протест частини інтелігентських кіл проти приниження національної гідності, пов'язаної з поширенням вестернізації та масової культури [56,с.41].

Серед головних передумови виникнення та розвитку інтеграційних процесів у Європі (зокрема і в сучасній формі – ЄС), необхідно враховувати низку об'єктивних причин їх інтенсифікації.

Це – прискорення та поширення виробництва через національні кордони при різкому скороченні виробничих, транспортних і комунікаційних витрат у результаті технічного і технологічного прогресу; зниження витрат

на обробку, зберігання та використання інформації; успіхи в галузі електроніки при створенні електронної пошти, Інтернету із збільшенням потужності та швидкодії комп'ютерів і значним скороченням їхньої вартості; якісні зміни в лібералізації торгівлі та інших сфер економічного співробітництва при помітному зниженні протекціоністських тарифів та обмеженні жорсткості нетарифних методів регулювання; розширення сфер діяльності й посилення економічної експансії не тільки ТНК, а й інших компаній, що раніше задовольнялися лише національними ринками; зростаюча мобільність зв'язків зумовила культурне і духовне зближення народів.

Крім того, інтеграції сприяють досягнення менеджменту у створенні оптимальних управлінських структур, а також істотні зміни у співробітництві у сфері регіональних, континентальних та світогосподарських зв'язків [Див.:17;32].

Щодо питань зв'язку, споріднення та відмінності інтеграції з «інтернаціоналізацією» і «регіоналізацією», необхідно відзначити, що якщо інтернаціоналізація насамперед є категорією виробництва, світовий виробничий організм викликаний до життя потребами мікроекономічних зрушень, що переросли національні кордони, формою якої виступає інтеграція, то інтеграція відображає світ з його активними взаємовідносинами між національними і регіональними ринками при якісній відмінності від інтернаціоналізації в тому, що проблеми вивчаються, оцінюються і вирішуються вже не на рівні окремої країни та її міжнародних відносин з іншими країнами, а з урахуванням глобальних процесів при переростанні відкритого національного господарства в інтегроване світове господарство.

Порівняно з інтернаціоналізацією інтеграція – більш широке всеохоплююче поняття, якісно нова, більш зріла форма міжнародного співробітництва, яка більшою мірою вносить елементи однорідності у суспільне життя глобалізованих країн [64,с.167].

Що стосується регіоналізації, то вона є органічною складовою процесу інтеграції, об'єднуючи країни на шляху до більш зрілих форм інтеграції, а сам процес інтеграції – це багаторівнева ієрархічна система, яка вимагає: зростання економічної взаємозалежності країн; регіоналізацію як якісні глобалізаційні зміни в межах певного регіону; національний рівень інтеграції, який вимірюється часткою зовнішньоекономічного обороту чи експорту до ВВП, обсягом зарубіжних інвестицій, міжнародних платежів та ін.; галузевий рівень інтеграції через співвідношення національних і міжнародних джерел, зростання галузевої продукції; інтеграційну глобалізацію на мікрорівні через визначення частки диверсифікації надходжень та розміщення активів у різних країнах.

При цьому незавершеність нинішнього процесу інтеграції у Європейському Союзі пов'язана з тим, що в низці регіонів об'єднання країн зупинилося на найнижчих етапах інтеграції – від зони вільної торгівлі до політичної інтеграції.

Процеси європейської інтеграції звичайно ж, мають свої переваги та недоліки. До переваг є можливим віднести: сприяння суспільно-економічному зростанню; запобігання міжнародним конфліктам; стимулювання підвищення власної ефективності при орієнтації на глобальний ринок; зміну характеру виробництва при зростанні наукоємної продукції і перетворення інтелектуального капіталу у продуктивну силу; технічні та технологічні інновації; зростання продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва; економію на масштабах виробництва; зиск від торгівлі на взаємовигідних засадах; збільшення можливостей використання прямих іноземних інвестицій; використання відмінностей у вартості факторів виробництва в різних географічних районах; поглиблення у міжнародних масштабах координації у боротьбі з насиллям та кримінальними діями. До недоліків: економічну нестабільність при поглибленні нерівномірностей розвитку; загрозу національному суверенітету [62,с.98] з боку багатонаціональних корпорацій і міжнародних організацій;

глобальна нестабільність внаслідок зростання взаємозалежності національних економік; загострення нерівномірності розвитку галузей, посилення суперництва між країнами за експортні ринки та іноземні інвестиції; вплив на національну культуру при засиллі масової культури та вестернізації [58,с.131].

Ефективність процесів інтеграції в ЄС обумовлюється подоланням істотних утруднень, які відчули передові країни світу у 70–80-х роках ХХ ст. через виникнення умов для інтеграції світової економіки; наслідками інформаційної революції; певною переоцінкою ролі ліберальних цінностей у зв'язку з розпадом соціалістичного табору.

Процес *європейської інтеграції* виявляється у дедалі зростаючій взаємозалежності і поступовому просуванні до однорідності різних суспільств, країн, інтеграцію в умовах глобалізації можливо зрозуміти і прийняти лише у контексті її широкого трактування, яке включає не лише комплексність її сутності, здатної розкритися через єдність її утворюючих, а й розуміння споконвічного прагнення людей і суспільств до спілкування і взаємодії, не зважаючи на національні кордони.

Процес європейської інтеграції (і не лише у формі ЄС) продовжується і сьогодні і що об'єктивної альтернативи інтеграції не існує.

1.2. Форми, напрями та дослідження перспектив громадянської інституалізації, інтеграції як передумов націоєдності в Україні

Вивчення європейського досвіду системи розвитку та впровадження регіональної політики і соціально-економічного розвитку регіонів як основи суспільної стабільності та національної безпеки здійснюється багатьма вченими країн ЄС та України [Див.:1-4; 10-11; 14; 17-19; 21-25;33;52-54;61-69].

Феномен сепаратизму та суспільно-державній стратегії протидії йому

як фактору і національної, і соціальної безпеки для ефективного суспільного розвитку перебуває в полі зору вітчизняної та зарубіжної наукової спільноти, її різні аспекти досліджувалися в працях українських (В.Багатирєєва, М.Басараб, В.Горенкін, В.Дівак [11], І.Кресіна, Л.Нагорна [24-25], Л.Сталенна [35], С.Савойська) та зарубіжних (А.Баранов, І.Бочарников, Д.Вронг, Д.Горовиц, Р.Гріфіц, О.Крилов, Д.Сіроки, Д.Ціммерман) вчених та практиків.

У низці сучасних вітчизняних досліджень проблематизовано низку проблем громадянської та національної української ідентичності, патріотизму та комплексної суспільно-державної інтегративності в значній мірі акцентуються на проблемах формування високоорганізованого суспільства (В.Андрущенко), національної безпеки, боротьби з сепаратизмом (В. Багатирєєва, Л. Нагорна). Глобалізаційний вимір проблеми розкритий у працях В.Зінченка [18], аналіз цінностей громадянського суспільства в системі легітимного правління здійснений у працях М.Гордієнка [10] та ін.

Окремі аспекти процесів і стратегії формування ефективної моделі соціально-економічного розвитку як основи суспільної стабільності та національної безпеки у контексті формування національної і державно-регіональної ідентичності досліджуються в роботах вітчизняних та зарубіжних авторів С.Роккана, М.Рябчука, Л.Нагорної, А.Гуцала, Г.Зеленько, Є.Кіш, І.Ковалю, І.Кресіної, І.Кураса, І.Прізела, М.Шульги, Р.Шпорлюка, Т.Кузьо та інших.

Проте, маємо підстави стверджувати, що низка дослідницьких контекстів дисертаційної роботи не знайшла концептуального висвітлення у фаховій літературі, що свідчить про її актуальність для сучасної соціальної філософії і соціальних наук в цілому. Наприклад, Charles Stewart Mott Foundation, Центр «Інновацій та розвитку» спільно з дослідницькими спільнотами та фірмами «Екскор», «Інмарк», Центром Європейських досліджень «Форум» та інш., у проектах розвитку громадянського суспільства та його інституцій, структур, відповідно до світових

демократичних та європейських тенденцій, декілька разів, на протязі багатьох років, проводили соціально-аналітичні дослідження, спрямовані на вивчення розуміння та ставлення населення України до сутнісних критеріїв громадянського суспільства, його інститутів *як факторів національної та соціальної єдності*; відношенням населення до громадських, *громадських недержавних* (ГНДО), *громадських неприбуткових організацій* (ГНПО) та *неурядових організацій* в Україні [Див., зокрема: 12;19;26;28-29; 34; 36-37]. Результати цих проектів було досліджено та узагальнено у даній дисертації.

У соціальних науках виділяють наступні основні типи організацій як складових *передумов інститутів громадянського суспільства*:

- **Адміністративні організації (підприємства)** створюються самостійно (наприклад, – приватні підприємства), або більш широкими організаційними системами (в першу чергу, державою) для вирішення окремих задач. Цілі даних організацій визначаються «зовні» і не пов'язані з безпосередніми цілями учасників (членів). Основа внутрішнього упорядкування, адміністрування, принцип одноначальства, призначення, цілеспрямованість. Дані організації здебільшого створюються державою для вирішення власних цілей.
- **«Союзні» (громадські) організації.** Мета їх діяльності носить «внутрішній» характер і являє собою узагальнення індивідуальних цілей учасників. Громадські організації в своїй роботі керуються принципом виборності керівництва, його звітності учасникам і залежності від них. Членство в організаціях даного типу задовольняє політичні, соціальні, культурні, творчі, матеріальні та інші інтереси учасників.
- **Масові, союзні організації** – політичні партії, творчі, любительські об'єднання і т.інш. – це різновид громадських організацій (недержавних), що являють собою союз добровільний союз різних категорій населення, які об'єднуються навколо конкретних суспільних та групових цілей і діють на основі на основі статуту, програми, виборності керівництва. Союзні організації є дуже важливою формою суспільної самодіяльності та

самоуправління, фактором громадянського суспільства.

В суспільстві можна виділити ще такі типи організаційних утворень, що не носять всіх ознак організацій, проте близькі до них: *асоціативні організації* (сім'я, наукова (парадигматична) школа, *неформальна соціальна група* і т.інш.) та *поселення*.

Недержавні організації – умовний термін, який не використовується в соціології і визначає фактично лише юридичний статус організації (один із аспектів типологізації).

Функції *громадських організацій* пов'язані з ціллю їх діяльності і можуть бути зведені до двох основних груп:

- задоволення суспільних інтересів
- задоволення кооперативних (групових) та індивідуальних інтересів членів організації.

Діяльність недержавних організацій в різних сферах соціального життя, ставлення до неї (оціночне) населення України, а також участь населення у діяльності НДО – це особливий і вагомий аспект формування комплексної системи 1) інтегративності, 2) децентралізації, 3) суспільної єдності і, як наслідок – національної та територіально-регіональної цілісності.

Адміністративні управлінські органи України «у своїй діяльності та ідейних побудовах в основному некритично копіюють сучасні схеми європейських моделей. Вони не враховують того, що нинішні концепції та соціально-політична практика європейських держав є результатом багаторічної боротьби за розширення системи самоуправління, децентралізації, соціальної справедливості, декласизації суспільства. У різні періоди соціального розвитку ними застосовувалися різноманітні економічно-політичні методи, відповідні конкретному історичному моменту, з обов'язковим урахуванням національної, світоглядо-культурної специфіки того чи іншого суспільства» [64, с.162].

Україна за станом класового і матеріального розшарування є

відповідністю ранньому періоду ХХ ст. суспільно-державного розвитку існування європейських країн. Тому покладатися виключно на просвітницькі та моралізаторські методи у досягненні ефективних основ й форм суспільного та регіонального демократичного розвитку було б по меншій мірі наївним [Див.:64].

«Політики та управлінці Європи і у період між двома світовими війнами, і після другої світової війни застосовували у суспільно-політичній діяльності діалектичний підхід, використовуючи в залежності від обставин як радикальні, так і еволюційні методи, поєднуючи парламентську і позапарламентську діяльність. В Європейському Союзі досліджуються і впроваджуються системи самоуправлінських відносин як у суспільній, так і в економічних галузях у повній відповідності із концепціями самоврядування та самоуправління, згідно яких ситуація, коли народом управляють, має бути замінена на самоуправління народу» [64,с.163].

Україна ще має пройти той шлях обмеження суто класового панування у державі, охоплення соціальною турботою усіх верств населення, утвердження громадянського суспільства і широких прав та свобод людини, яким пройшли нинішні країни ЄС, створивши декілька моделей «суспільства загального добробуту» [64,с.180]. Тому сприйняття українським політиками та держуправлінцями «нинішніх форм європейської демократії як остаточних, незмінних і непомильних є наївністю. Адже сама західна демократія розглядає сучасний суспільно-державний стан як один з етапних і постійно відшукує та випробовує різні методи для віднайдення нових шляхів подолання основного гальмівного фактору суспільного розвитку – відносин найманства в економічній сфері, які породжують експлуатацію (нехай і у прихованих формах), відчуженість людини від управління своєю долею, духовне жебрацтво. Це передбачає ґрунтовне вивчення і використання теорії та практичних підходів ЄС та їхнє плідне, продумане застосування у відповідних умовах»[64,с.170].

Водночас необхідно «враховувати, що виключно парламентські методи

суспільного реформування, без розвитку політичної культури та політичної активності народу можуть створити ситуацію вимушеного пристосування лівих до політики правих партій, втрати власної ідентичності, загублення електорального поля»[64,с.173]. Поряд з цим, адміністративці України «забувають (чи не хочуть згадувати), що демократична система не є якимось стагнаційним результатом суспільно-історичного розвитку, після якого поступ людства зупиняється. Навпаки, вона є постійним процесом демократизації, соціалізації усіх сфер суспільного та індивідуального життя, пошуком і віднайденням нових форм і методів розширення міжлюдського співробітництва, розкриття творчої сутності людини та всеохоплюючої гуманізації» [64,с.173].

За часи існування Радянського Союзу діяльності громадських організацій приділялась велика увага. Надзвичайну роль вони відігравали саме в процесі соціалізації (особливо – в плані формування певної ідеології). Практично все підростаюче покоління проходило через дитячі і підліткові організації («жовтенята» та «піонери»), переважна більшість – через ВЛКСМ. Звичайно, ці організації лише умовно можна назвати недержавними, оскільки їх діяльність жорстко контролювалась державою (або ж КПРС), проте вони отримували від останньої усіляку підтримку (в першу чергу – матеріальну).

З розпадом СРСР змінилась система громадських організацій їх роль і місце в суспільному житті. Розпалась велика кількість організацій, метою яких в першу чергу було формування певної ідеології. Натомість з'явилося багато добровільних об'єднань, проте за матеріальною базою, можливостями, розміром вони поступаються своїм попередникам. Особливо це стосується молодіжно-спортивних організацій, відсутність котрих призвела до того, що практично ціле покоління молодих людей виростає під впливом вулиці, різних сумнівних сект, або й взагалі практично самостійно. Але й в інших сферах соціального життя ситуація не краща.

Звичайно ж діяльність громадських організацій переважно залежить від того, наскільки активно населення включається в неї, або, хоча б підтримує

її. З іншого боку, НДО можуть розраховувати на активну підтримку громадян лише в тому випадку, коли своєю діяльністю зможуть сформувати свій позитивний імідж. Таким чином, суспільство потрапляє в свого роду «зачароване коло», вихід з якого можуть полегшити спеціальні акції, спрямовані, як на просвітницьку діяльність серед громадян, так і на допомогу самим НДО.

Для вирішення поставлених задач і реалізації мети дослідження проводилися загальнонаціональні вибіркові опитування, респонденти яких за своїми соціально-демографічними характеристиками репрезентують доросле населення України. Відбір респондентів проводився за спеціально розрахованою квотною вибіркою, а в містах – додатково за маршрутними листами. Така методика відбору відповідає загальноприйнятим в соціології нормам і забезпечує похибку вибірки на рівні не більше 5%.

Комплекс багаторічних опитувань та соціально-аналітичних узагальнень проводилися у більшості регіонів України:

Кількість опитуваних в регіонах.

Область	Кількість	У % до всіх
Київська В т.ч. Київ	220	12.9
Вінницька	138	8.2
Дніпропетровська	168	9.9
Донецька	197	11.6
Івано-Франківська	89	5.3
Луганська	150	8.8
Львівська	139	8.3
Одеська	133	7.8
Сумська	99	5.8
Харківська	140	8.2
Хмельницька	96	5.6
Всього	1700	100%

- кількість опитуваних в регіонах визначалась в залежності від доли їх населення в усьому населенні України.

З метою охоплення всіх категорій населення (включаючи сільських

жителів) в кожному регіоні відбір проводився за схемою: обласний центр – районний центр або невелике місто (2-3) – село або СМТ (1-4). Кількість опитуваних в кожному з типів населених пунктів пропорційно співвідношенню сільського і міського населення в даному регіоні. Отже, кількість опитаних за місцем проживання розподілилась наступним чином:

Місце опитування.

Місце опитування	Кількість	У % до опитаних*
Обласний центр	597	35,1
Місто	558	32,8
Село, СМТ	538	31,7

Опитування проводилось методом формалізованого інтерв'ю за спеціально розробленою анкетною. Кількість «відкритих» запитань було зведено до мінімуму. Опитування проводилось спеціально підготовленими інтерв'юерами, які мають великий досвід роботи. При обробці «відкритих» запитань (зведення різних варіантів відповідей до певного стандарту) використовувались спеціальні методики контент-аналізу.

Серед опитаних 47% чоловіків і 53% жінок. Середній вік опитуваних – 40 років. Представлені наступні вікові групи:

Розподіл опитуваних за віком.

Вікова група	Кількість	У % до опитаних
18 – 30 років	299	17.6
31 – 40 років	282	16.6
41 – 50 років	328	19.3
51 – 60 років	217	12.8
61 – 70 років	371	21.8
Старше 70 років	203	11.9

Серед опитаних більшість (52.2%) мають середню або середню спеціальну освіту, 25% - вищу та незакінчену вищу, 21.9% - неповну

середню. Більшість людей з вищою освітою проживають в обласних центрах і містах, з неповною середньою – в селах і СМТ. На момент опитування лише 53% респондентів мали постійну роботу.

Із тих, хто такої роботи не мав лише 60% - пенсіонери. Інші не мають роботи з різних причин: Більш докладно дані наведено в Таблиці № 4.

Відповіді на запитання: «Якщо Ви не працюєте, то хто Ви?».

Статус	У % до всіх опитаних	У % до даної групи
Безробітний	8,7*	18,3
Інвалід	2,6	5,4
Пенсіонер	28,8	60,4
Учень, студент	2,5	5,2
Домогосподарка	3,9	8,2
Інше	2,0	4,0

Із тих, хто має роботу більшість (48.6%) працюють на державних підприємствах, 25.7% - у приватному секторі, 17% - на колективних підприємствах, ще 3.5% займаються індивідуальною трудовою діяльністю.

Найбільше працюючих зайнято в промисловості, сільському господарстві та торгівлі. Конкретні цифри наведено в таблиці № 5:

Сфера діяльності. *

	У % до всіх опитаних	У % до даної групи
Торгівля, сфера побуту	11,9	22,4
Промисловість	6,7	12,7
Сільське господарство	6,3	11,8
Будівництво	4,8	8,9
Наука, освіта	4,5	8,4
Транспорт, зв'язок	3,8	7,0
Охорона здоров'я	3,3	6,2

** в таблиці наведено лише ті сфери, які отримали статистично значиме число виборів*

Свій фінансовий стан більшість опитуваних визначають як дуже

низький. Так, 31% респондентів «не вистачає грошей навіть на їжу», 43% - «вистачає грошей лише на їжу, одяг придбати вже важко», лише 16% вистачає грошей на їжу та одяг, 2.2% можуть «інколи купувати дорогі речі». Звичайно ж фінансовий стан залежить від багатьох характеристик – віку, освіти, роду діяльності, місця проживання і т.інш., проте це не є предметом вивчення даного дослідження.

Як і передбачалось в робочих гіпотезах, більшість населення позитивно ставиться до діяльності НДО в різних сферах суспільного життя. Із запропонованого списку можливих напрямків діяльності громадських організацій найчастіше обирались «соціальна допомога малозабезпеченим», «допомога інвалідам» та «захист прав громадян», а найменше – «спортивно-фізкультурна» та «розвиток жіночого руху». Із таблиці № 6 видно, що різниця у відповідях досить значна:

Важливість діяльності НДО в різних сферах життя.

Напрямок діяльності	Коефіцієнт	Напрямок діяльності	Коефіцієнт
Допомога малозабезпеченим	2258	Культурно-просвітницька	617
Допомога інвалідам	1832	Національно-культурна	597
Екологічний рух	1580	Спортивно-фізкультурна	534
Захист прав громадян	1539	Професійна діяльність	400
Дитячо-підліткові	1327	Розвиток науки	392
Співдія суспільним та економічним реформам	1014	Жіночий рух	197

Коефіцієнт коливається в межах від 3400 (максимальна важливість) до 0 (мінімальна важливість). Методика розрахунку коефіцієнту – стандартна, на основі абсолютних показників. Кожний варіант відповіді «дуже необхідно» оцінювався в 2 бали, «необхідно – 1 бал, «не потрібно» – 0 балів. Оскільки кількість анкет 1700, то максимальний бал досягатиме 3400, а найнижчий – 0 балів.

В ході опитування респондентам було запропоновано визначити необхідність існування НДО певного спрямування у їх регіоні, а також дати

оцінку активності їх діяльності. Як і раніше, найбільш необхідними опитувані вважають організації благодійного типу – з допомоги дітям-сиротам та інвалідам, а також дитячо-юнацькі організації. В принципі це відповідає тому, як населення ставиться до тих чи інших проблем, існуючих в регіоні. Звичайно ж, проблеми біженців чи розвиток жіночого руху значно поступаються своєю актуальністю проблемам матеріальної підтримки бідних, про що свідчать і результати цього опитування. З найбільш важливих проблем для нашого суспільства респонденти виділили саме бідність.

В Таблиці наведено порівняльні дані відповідей респондентів на два запитання: «Оцініть, будь ласка, наскільки необхідні в Вашому регіоні НДО такого напрямку діяльності?» та «... наскільки активно діють в Вашому регіоні НДО такого напрямку діяльності»:

Необхідність та активність роботи в регіоні НДО різних напрямків діяльності. (У % до всіх опитаних.)

	Необхідна	Активно
Спілки допомоги дітям-сиротам	84,4	8,2
Спілки допомоги інвалідам	79,9	7,3
Дитячо-юнацькі організації	71,7	11,8
Спілки захисту прав людини	68,4	5,7
Екологічні рухи	68,2	5,5
Спілки захисту прав споживачів	63,8	10,4
Професійні спілки	52,1	8,3
Культурно-просвітницькі організації	51,6	6,4
Національно-культурні центри	50,7	8,5
Організації «за інтересами»	47,0	7,7
Жіночі організації	38,9	4,5
Спілки по допомозі біженцям	26,4	2,6

Як бачимо, найбільш активно, на думку респондентів, у їх регіонах діють дитячо-юнацькі організації та спілки захисту прав споживачів.

Загалом дослідження фіксує певну відмінність (статистично значиму) у відповідях за регіонами. Цікаво, що найбільший інтерес до діяльності громадських організацій виявляють жителі Південного регіону, а найменший

– Центрального.

Крім того, у відповідях на питання про пріоритетність діяльності в регіоні організацій певного спрямування чітко простежується залежність відповідей від характерних для регіону проблем. Наприклад, НДО національно-культурного спрямування виявились найважливішими (серед інших регіонів) для Півдня, де 77.2% респондентів назвали діяльність таких організацій важливою для регіону, а Центральному та Північному регіонах важливою її вважають лише відповідно 39.9% і 41.2% опитаних (середній показник по регіонах – 54.0%). Якщо врахувати, що в Південному регіоні проживає найбільше число національних меншин, а також триває процес масового повернення кримських татар, то, звичайно ж, для цього регіону є актуальною проблема розвитку численних національних культур.

Проблема розвитку екологічних НДО також виявилась найактуальніша для жителів Південного регіону (90%), а найменше – Західного (56.4%) при середньому показнику 74.2%. Це також можна зрозуміти, оскільки економіка Південного регіону багато в чому залежить від використання ресурсів Чорного та Азовського морів, а також Дніпра. А останнім часом екологічна ситуація там загострилась до критичного стану.

Звичайно ж фактично в усіх регіонах опитані значної уваги приділяють організаціям, що надавали б допомоги інвалідам (середній показник – 82.9%). Найбільш важливою роботу таких організацій вважають жителі Західного (93.4%) та Південного (91.2%) регіонів. Менш актуальна ця проблема для Північного регіону (73.8%).

Порівняно з іншими, досить невисокий «рейтинг» у культурно-просвітницьких НДО. В середньому 54.7% опитаних в різних регіонах назвали їх діяльність важливою. В першу чергу це, знову ж таки, Південний регіон (85.4%), а найменший показник в Центральному регіоні – 35.0%. Це ще раз підтверджує сказане вище, що проблема співіснування і розвитку культури національних меншин набагато актуальніша для Південного регіону, ніж для всіх інших.

Досить неоднозначним виявилось і ставлення опитаних до професійних спілок. З Таблиці видно, що лише трохи більше половини опитаних визначають їх діяльність як необхідну (це один із найнижчих показників). До того ж існує значна відмінність у відповідях між регіонами. В даному випадку діяльність профспілок найвище оцінюється респондентами Центрального регіону – 64% при середньому показнику 55.4%. Навіть Південний регіон, який в більшості випадків «підтримував» діяльність НДО тут оцінив важливість лише в 63.4%. Найменш важливою діяльність профспілок є для Західного регіону (41.0%). Така оцінка має своє логічне пояснення. Центральний регіон фактично єдиний в Україні, де підприємства і організації мають реальні обігові кошти, а тому профспілки певною мірою можуть організовувати свою діяльність.

Крім того, в цьому регіоні зосереджено головні органи профспілок і тому працівники мають більше можливостей скористатись тими пільгами, що надають ці організації. В Західному ж регіоні профспілки, найімовірніше, розглядаються як один з пережитків радянської системи, а тому ставлення до них відповідне.

Не дуже високий «рейтинг» і в організаціях (спілках) по захисту прав людини – середній показник 70.7%. Найнижчий він в Центральному регіоні – 60.2%. Це досить неприємний факт, оскільки однією з основних функцій недержавних організацій і є захист прав людей в тому разі, якщо вони порушуються різними державними органами. В даному випадку НДО виступають свого роду альтернативною силою, яка не дає змоги представникам держави (як юридичним, так і фізичним особам) притіснити права людини. Це особливо важливо для тих країн, де існуюча система законодавства не є досконалою. В Україні, де ця система ще практично не створена, такі організації мали б діяти якомога активніше, проте на даний момент цього сказати не можна.

Спілки захисту прав споживачів хоч і не користуються високою популярністю (середній показник 66.5%), проте є одними з найбільш активно

діючих. Оцінка важливості діяльності НДО такого типу теж має регіональні відмінності: найвищий рейтинг (89.2% у Південному регіоні, найнижчий (41.0%) – у Західному. І знову ж таки ми бачимо відмінність, яка залежить, в першу чергу, від різниці менталітету жителів різних регіонів України. На Заході, який набагато пізніше увійшов до складу як Російської імперії, так і СРСР навіть у радянські часи збереглося «капіталістичне» ставлення до покупця та споживача. А тому організації подібного гатунку там не зовсім потрібні. Варто відмітити, що спілки захисту прав споживачів в багатьох випадках (про що свідчать звіти інтерв'юєрів) сприймають як державні або напівдержавні організації, що значно знижує їх авторитет.

Найменшою популярністю користуються організації, що займаються допомогою біженцям та «жіночі» організації (середній показник відповідно 28.4% та 21.7%). Якщо відсутність перших пов'язана в першу чергу з тим, що в нашій країні практично немає біженців, то негативне ставлення до жіночих організацій не є нормальним. В більшості розвинутих країн на сьогодні існує досить велике число організацій та рухів, діяльність яких спрямована на реальне урівняння прав жінки. В нашій країні, де ситуація з цим набагато гірша, більшість населення (і навіть жінки) ще не усвідомили важливість діяльності таких організацій.

Оцінка потреби функціонування НДО різного напрямку діяльності значно коливається в залежності від місця опитування. Загалом ця проблема найбільше турбує жителів великих міст – обласних центрів.

З одного боку це пов'язано з тим, що перераховані сфери діяльності НДО більше турбують саме ці категорії населення, з іншого – жителі малих міст і сіл загалом відрізняються більшою пасивністю до сприйняття різних соціальних проблем.

Жителі малих міст і сільські жителі найбільше орієнтуються на організації благодійного спрямування: об'єднання інвалідів, спілки допомоги дітям-сиротам.

Ставлення до діяльності НДО в різних сферах соціального життя в залежності від місця опитування. (У % до всіх опитаних в населеному пункті даного типу. Сума перевищує 100%, оскільки респонденти мали змогу вибрати до 3 варіантів відповіді).

Напрямок діяльності	Тип населеного пункту		
	Обласний центр	Інше місто	Село
Національно-культурні центри			
Дитячо-юнацькі організації	79.0	73.9	69.4
Екологічні рухи	80.4	71.6	58.5
Спілки допомоги інвалідам	81.8	77.8	89.3
Культурно-просвітницькі організації	56.3	55.7	51.8
Організації «за інтересами»	52.6	52.7	43.4
Професійні спілки	64.6	46.9	55.3
Спілки захисту прав людини	79.2	68.3	64.0
Спілки захисту прав споживачів	79.2	65.1	54.7
Спілки по допомозі біженцям	33.9	30.0	21.1
Спілки допомоги дітям-сиротам	87.3	82.1	92.9
Жіночі організації	40.7	42.2	43.3

Результати опитування свідчать про те, що переважна більшість населення України практично не знайомі з діяльністю громадських організацій – лише 42% респондентів змогли назвати відомі їм недержавні організації. Найбільше респондентів назвали об'єднання ветеранів та воїнів-інтернаціоналістів, ліквідаторів аварії на ЧАЕС, незалежні профспілки та «Червоний хрест».

Відмітимо, що найвищий рейтинг у НДО загальноукраїнського масштабу, яких значно менше, аніж невеликих, регіональних об'єднань. В нашій країні здавна склалась така ситуація, що великі громадські організації, які об'єднували значну частину населення, завжди були фактично підконтрольні державним (або партійним органам), про те й отримували від останніх матеріальну допомогу. Невеликі НДО могли розраховувати на неї

лише у випадку повної лояльності до політики держави.

Очевидно, що в суспільстві мають існувати як великі громадські об'єднання, так і середні і малі об'єднання громадян. Перевага перших в тому, що вони мають значно більший потенціал і можуть реально впливати на державну політику в певних сферах життя; недолік – в сильній бюрократизації і можливості потрапити в залежність від державних організацій. Середні і малі НДО, навпаки, не мають значної сили та впливу, проте вони «ближчі», доступніші для своїх учасників.

Нижче в таблиці наведено найбільш відомі (за даними цього опитування) НДО:

Відомі громадські організації.

Назва НДО	У % до опитаних	Назва НДО	У % до опитаних
Воїни – АТО та «афганці»	10,3	Жіночі об'єднання	2,2
Ветерани ВВ та ДСВ	5,4	“Фонд «Допоможемо»”	1,7
Союз «Чорнобиль»	5,3	Діти-сироти	1,2
Профспілки	3,5	УТОС	0,9
«Червоний хрест»	3,4	Організація солдатських матерів	0,7
Захист прав споживачів	2,7	Єврейська громада	0,7
Просвітницько-культурні організації	2,2	Важко відповісти	58,7
		Інші	7,5

Як видно із наведених в Таблиці даних, найбільш відомими є організації, що об'єднують в собі людей, які свого часу приймали участь у трагічних для нашої країни подіях. Всі ці організації працюють в основному з метою захисту інтересів та прав своїх членів, крім того ці організації є закритими для інших громадян.

Досить висока (у порівняннях із іншими) популярність цих організацій пояснюється не тільки порівняно активною діяльністю, але й масовістю (великою кількістю членів). Крім того практично всі, хто називав вказані

організації є їх членами. Необхідно звернути увагу й на те, що серед названих НДО практично відсутні дитячо-юнацькі, спортивні, благодійні, професійні об'єднання і т.інш.

Загалом можна стверджувати, що в такій низькій популярності багато в чому винні самі громадські організації, які роблять дуже мало для популяризації своєї діяльності, залучення нових членів. Так на запитання «З яких джерел Ви дізнаєтесь про діяльність НДО?» 12.9% назвали ЗМІ і стільки ж – друзів і знайомих. Лише 8.5% знають про НДО з результатів їх діяльності.

Не кращі справи і з участю громадян в недержавних організаціях. Лише 7,8% опитаних дали ствердну відповідь на запитання про власну участь в НДО. Фактично можна виділити лише спілки ветеранів ВВВ (біля 2%), всі ж інші отримали статистично не значимі показники, тому проводити більш глибокий аналіз не є коректним з математичної точки зору.

Визначити причини такого пасивного ставлення населення до участі в громадських організаціях в рамках одного дослідження досить важко, оскільки спектр цих причин може коливатися від політичних поглядів до психологічних особливостей конкретних людей. Все ж таки в дослідженні було зроблено спробу виділити хоча б частину таких причин. Для цього було використано як пряме запитання («Якщо Ви не приймаєте участь у роботі громадських організацій, то чому?»), так і опосередковані (наприклад, «Як Ви вважаєте, для чого, в першу чергу створюються НДО?» і т.п.)

Аналізуючи відповіді респондентів на пряме запитання, зауважимо, що серед причин, за якими громадяни не приймають участі в роботі громадських організацій (виходячи з результатів опитування) можна виділити дві основні групи. Зауважимо, що дане питання у всіх дослідженнях було «відкритим», т.ч. респондентам не пропонувалися вже готові варіанти відповідей, а давалася можливість вільного власного вибору. Отже, аналіз отриманих результатів дає можливість виділити дві групи причин: суб'єктивні та об'єктивні.

Після відповідної обробки до Групи 1 «Суб'єктивні причини» нами віднесені «Не мають бажання», «Не мають часу», «Не мають здоров'я»; до Групи 2 «об'єктивні причини» можна віднести: «Відсутність довіри до НДО», «Не видно реальних дій НДО», «Відсутні НДО потрібного спрямування», «Недостатньо інформації про роботу НДО». Звичайно, такий поділ дещо умовний, проте він може бути використаний для попереднього аналізу.

Таким чином, серед причин відсутності інтересу до НДО респонденти переважно виділяють «суб'єктивні», а саме «не мають бажання» та «немає часу», серед «об'єктивних» причин найчастіше називали «Відсутність довіри до НДО», та «Відсутні НДО потрібного спрямування».

Причини, за якими громадяни не приймають участі в НДО.*

Причина	У % до всіх опитаних
Суб'єктивні:	
Немає часу	18,9
Не мають бажання	16,8
Не мають здоров'я	14,5
Об'єктивні:	
Відсутність довіри до НДО	8,4
Відсутні НДО потрібного спрямування	7,9
Недостатньо інформації	6,6
Відсутність реальних дій	3,1

* відповідь на запитання дали 73.7% респондентів.

Визначити причини такого ставлення населення до громадських організацій можна й використовуючи опосередковані запитання. Одним із них є таке, де респондентам пропонується висловити свою точку зору стосовно мети створення НДО в Україні. Від того, як люди сприймають мету створення тієї чи іншої організаційної структури багато в чому залежить і їх подальше ставлення до її діяльності. В анкеті не ставилось запитання щодо мети створення конкретних НДО, респондентам було запропоновано визначити її до громадських організацій взагалі.

Результати виявили досить чітко означені групи. Наприклад, більшість лояльно настроєних респондентів, а таких 38% від числа опитаних, вважають, що НДО створюються з метою допомоги тим людям, які цього потребують (благодіяльність). Інші (25% від загального числа опитаних) – навпаки, що НДО створюються для того, «щоб «використовувати кошти, отримані як пожертви, у власних цілях», кількість «песимістів» значно більша від кількості «оптимістів».

Мета створення громадських організацій.

Мета створення	У % до опитаних
Допомога тим, хто цього потребує	38,0
Для використання благодійних коштів у власних цілях	25,1
Для забезпечення політичного впливу лідерам НДО	19,1
Підтримка (в т.ч. – матеріальна) членів НДО	16,4
Самореалізація членів організації	11,3
Важко відповісти	10,2
Інше	7,6

Як бачимо, ще раз підтверджується гіпотеза, що громадські організації сприймаються переважно як благодійні і значна частина населення хотіла б бачити НДО саме такого спрямування. З другого боку, частиною населення «благодійність» організацій сприймається лише як один із способів заробітку грошей членами (лідерами) НДО.

Подібна оцінка характерна практично для всіх регіонів, де проводилось опитування, але з досить значними відмінностями, що видно з Таблиці № 12

Мета створення громадських організацій (регіональний аспект). Дані приведені у відсотках до тих, хто дав відповідь у даному регіоні.

	Центр	Захід	Південь	Схід	Північ
Для підтримки і надання допомоги членам цієї організації	14,7	14,2	19,5	15,6	21,3

Для забезпечення політичного впливу лідерам організації	9,3	16,4	24,8	25,3	18,8
Щоб члени організації могли реалізувати свої здібності	11,0	11,8	14,9	9,7	11,3
Щоб допомагати тим людям, хто цього потребує	41,9	38,7	47,3	37,6	24,7
Щоб використовувати кошти, отримані як пожертвування, у власних цілях	17,9	28,2	20,2	27,8	32,2
Важко відповісти	1,5	3,1	9,9	13,6	7,5

Сприйняття мети створення громадських організацій різними віковими групами також дещо різниться, проте ця різниця не така значна, як можна було б передбачати. Дійсно, враховуючи відмінності в менталітеті різних вікових груп, різниця у відповідях на це запитання, не є надто великою. Можна стверджувати, що в суспільстві існують досить чіткі установки щодо цього питання.

Мета створення громадських організацій (за віком). Дані приведено у відсотках до тих, хто дав відповідь з даної вікової групи.

Мета створення	30	30-39	40-49	50-59	60-69	70
Для підтримки і надання допомоги членам цієї організації	19,2	17,3	18,2	14,9	15,5	13,0
Для забезпечення політичного впливу лідерам організації	21,1	26,3	22,8	19,1	14,9	9,5
Щоб члени організації могли реалізувати свої здібності	17,9	10,8	12,9	8,8	9,8	6,0
Щоб допомагати тим людям, хто цього потребує	35,7	38,9	37,5	36,7	40,9	40,0
Щоб використовувати кошти, отримані як пожертвування, у власних цілях	23,6	25,2	26,2	31,2	25,5	20,0
Важко відповісти	9,1	6,5	5,5	6,5	7,9	11,5

Різні вікові групи дещо по різному визначають мету створення громадських організацій. Молоді люди більше акцентують уваги на політичному аспекті створення НДО («Для забезпечення політичного впливу лідерам організації»), на тому, що метою діяльності громадських організацій

має бути підтримка їх членів і розкриття їх (учасників НДО) здібностей. Люди старшого віку вбачають в громадських організаціях в основному інститут матеріальної підтримки незаможних (до числа яких більшість із них себе відносить). Крім того, молодь більш схильна розглядати громадянське суспільство, його інститути та НДО (ГНПО, ГО, ГНДО тощо) як один із засобів реалізації своїх здібностей (клуби «за інтересами»).

1.3. Сучасні соціально-політичні суперечності та ризики для процесів інтеграції у контексті громадянської націєдності, суспільної стабільності і державності в Україні

Усі держави в історії людства спиралися на паралельні їм домінантні «імперії зі слів і образів» [63,с.51]. У світі символів неможливо побудувати жодну державу, оскільки перед нею ставиться завдання поєднати в єдине ціле розірвані в просторі і часі острівці. Будь-яка держава будує ланцюжок символічних подій в своєму минулому і теперішньому часі. Таку діяльність ми можемо назвати міфотворчістю.

Міф – це образ майбутнього, теперішнього або минулого. В нашій історії ця категорія використовувалась здебільшого для опису минулих часів, хоча в реальному житті сьогодні великій кількості будуються міфи щодо сьогоднішнього дня і далекого майбутнього [18,с.93]. Підкреслимо, що картини майбутнього подаються таким описом, у якому відсутні деталі, розробка реальних шляхів руху до майбуття і практично відсутній зворотній зв'язок із суспільною свідомістю.

Отже, міф – це специфічна модель, яка визначається сенсорна. Опис тут подається не у формі слова, яке іноді розуміють не всі і яке окремій людині важко уявити, а у вигляді уявлення, образу, які можуть налаштовувати людину на реальні кроки.

Одним з ключових елементів міфологічної ідеології будь-якої держави є «фільтр» довіри/недовіри, через який проходить та чи інша інформація.

Маючи монополію на офіційно трансльовану інформацію, державна влада визначає ступінь актуальності або небезпеки відомостей, які надходять, адаптує події, що відбуваються в країні і світі, формуючи таким чином в підсвідомості мас вигідні для себе думки. Головним каналом їх поширення виступають, як відомо, засоби масової інформації. Друк, радіо, телебачення беруть активну участь в процесі створення сучасних міфів. Окрім того, самі люди схильні викривляти політичну інформацію, спрощуючи і «приспосовуючи» її до звичних схем і таким чином роблять її пізнавальною і такою, яка не містить внутрішніх протиріч. Таким чином створюється єдиний міфологічний фон, який регулює символічно-образну систему пізнання.

Міфологія невідривно пов'язана з еволюцією образів та їх творінь. Але боги для неї не абстракція – їх життя і боротьба реально звершувались в свідомості народів. Пантеон богів в політичній міфології виконує функцію захисту певних інтересів і цінностей, концентрує на собі максимальну суму психічної енергії, формуючи «церкву» і збираючи навколо неї «спільноту віруючих».

«Міфологічна церква» має власне езотеричне знання (режим тотальної секретності), священні писання («Капітал» Маркса, «Моя боротьба» Гітлера, «Цитатники» Мао Цзедуна та ін.) і багато численні коментарі до них, свої ритуали і таїнства (засідання – молебни, читання закритих листів; восхвалення, подарунки – жертвоприношення, свята і демонстрації), символи (лозунги, портрети, емблеми), ієрархію жерців, святих і пророків, собори (з'їзди партій, конгреси).

Міф у суспільному, націотворчому та політичному процесі зазвичай базується на потрійній системі управління, основними суб'єктами якої є пророк, священних та ідеолог. В історії ці образи майже завжди поєднуються (Давид – пророк і цар; Ленін – вождь і вчитель; Хомейні – великий аятола, імам і керівник країни).

Зміни символів означає не знищення колишніх богів (тоді б ми про них нічого не дізналися), а перенесення їх із сьогодення в минуле. Міфи

вмирають, як і вмирає кожна людина. І страх, який вона відчуває перед смертю, неминуче відчувають і його творіння. Звідси – ідея вічного повернення, магічного культу «непорушності» і єдності – в формі величних монументів, гімнів (державний гімн СРСР розпочинався словами: «Союзом незламним республіки вільні на вік об'єднала Великая Русь»), релігійних і політичних декларацій, обрядів і ритуалів, замкнених союзів.

Міф як «вираження колективних бажань в образах демонічних та божественних сил» передбачає бінарну систему стосунків – поряд з божественною сферою існує світ уособленого зла і пороків. Так, в основі християнського світогляду лежать дві основні традиції. «Августинська» розділяє світ на «царство світла і царства темряви» без будь-якої проміжної зони («над – Ми» – «над – Вони») [55,с.76]. «Традиція», яка започаткована в добу Фони Аквінського, розділяє світ на три частини, обмежуючи рай і пекло «галуззю природного» (на зразок ідей китайської «Піднебесної»), яка живе власними законами, «хоча й під владою» Всевишнього (консервативно-нейтральний поділ на «над – Ми Боги» – «Ми» – «над – Вони Демони»)). Таким чином, існують дві діаметрально протилежні галузі: «небесна країна» духовно «просвітлених дум» і «антикосмос» – царство мертвих, підземна «цитадель» пекельних сил.

Отже, міфологічна свідомість впливає на сприйняття образу держави – вона може постати то як животворний організм, світовий дух, то як паразитичний наріст, що пожирає суспільне тіло, бюрократична машина, що давить і експлуатує народ. А в середині «божества-держави» розташовано цю галерею міфологічних суб'єктів, які уособлюють добро і зло в найрізноманітніших своїх проявах. З точки зору політичної міфології, історія суспільства постає як безперервна боротьба між добром і злом.

Ми можемо прослідкувати наступну модель міфу: у нього є батько – авторитет на якого посилаються, творець міфу та його носій. Це може бути авторитетний філософ, мислитель давнини або новий пророк. Як правило, ці авторитети недосяжні, і з ними не можливо вести дискусію. У кожного

політичного діяча є такий авторитет. У Маркса і Енгельса це були Сен-Сімон, Фур'є і Оуен, для Сталіна і Брежнєва – Ленін. *Міфоносії* є своєрідним ідолом, якого «створює» оточення. Слід зазначити, що щоразу за новим ідолом стоять певні сили, соціальні кола, які зацікавлені в його діях, в його послугах.

У кожному випадку лідер має випереджати своїх сучасників для того, щоб виконувати роль носія міфу. Міфотворчість, створення міфів – важлива функція кожного лідера.

Найбільшим міфотворцем сьогодні є телебачення. Практики вважають: недоцільно «нанизувати» мозаїчні повідомлення з телеекрану на «лінійно-перспективні стержні» і будувати логічні ланцюги у сприйнятті аудиторії. Навпаки, це може зашкодити з точки зору ефективності впливу. Тому за основу слід взяти іншу схему, яка проголошує, що свідомість глядача має пов'язувати їх через «резонанс взаємовідображень», який формує «шапкоподібний космос миттєво виникаючих і зникаючих взаємозв'язків». Стикаючись з таким потоком, свідомість прагне вийти за межі подійного життя, виявити його глибинні першооснови, але саме цього їй рідко вдається досягти. Замість першопричин вона стикається з *квазіреальністю*. ЗМІ вже за своїм призначенням мають повертати і занурювати людину в міф. Втім, це теж не є новиною: «Міф, знову, як колись в історичному минулому, стає органічним показником ставлення до дійсності... під впливом товарного фетишизму ставлення міфотворчості дійсно поширюється як на теоретичну, так і на буденному свідомість, природно захоплюючи і масове духовне виробництво, створюючи ситуацію, коли люди схильні наділяти могутністю ЗМІ тому, що за їх допомогою аудиторія дізнається про все, що відбувається в світі» [55,с.67].

Міфом для аудиторії стає і саме телебачення, і його повідомлення. Врешті решт, незважаючи на зовнішню свободу вибору, у аудиторії формується сакральне ставлення до масової інформації. Міфотворчість сприяє перебудові сприйняття і мислення аудиторії. Скорочення часу для

коментарів і аналітичних програм призводить до деградації свідомості аудиторії. Вдосконалюючись і ускладнюючись, масові комунікації спрощують світ. Отже, аудиторія стає підготовленою для сприйняття міфів. Це стає можливим завдяки цілеспрямованому спрощенню міфів. Масова свідомість не відчуває міф в якості міфу. Він просто використовується для інтерпретації реальних подій.» Це схоже на розмежування мови і вимови у Ф. Де Сосюра, коли мову визначають як абстрактний механізм, що зафіксований у мозку людини, і його в цій формі ніхто не бачив і не чув. Протягом життя людина користується мовою, тобто з конкретною реалізацією мови. Міф існує але він вербально не зафіксований. Це правила, які стоять за створенням, наприклад, «Молодої гвардії» або «Цілини». Але без цих кодів не було б і самих текстів.

Емпіричне знання не висловлюється символічно, адже воно не зберігається в якості символу. Це знання записується в якості відчуття легкості або важкості [53,с.39]. Найкращий засіб натяку на ці почуття – драма: джерело викликає почуття «в голові» глядача. Підказка здійснюється за допомогою музичних, кольорових, звукових ефектів, виразу обличчя актора або тону голосу, акустики чи будь-якого іншого невербального повідомлення.

Пропонують також тлумачити будь-яку поведінку з точки зору так званого *наративу* – елементарної динамічної форми, що дозволяє розщеплювати будь-яку подію за певною схемою, що схожа, наприклад, на схему «предмет-присудок-додаток» [68,с.330].

У результаті дії багатьох повідомлень різного характеру виникла *мозаїчно-кліпова масова свідомість*, яка вдало була створена політичним PR. Користуючись уривковими повідомленнями і фантастичними зв'язками між ними масова свідомість створює псевдознання світу і розуміння подій, які в ньому відбуваються, адже всі події подаються через призму маніпуляції і дуже важливі повідомлення зводяться до рівня рядових, а незначущі мають роздуті розміри, окрім того важливі аполітичні передачі існують на

телебаченні в незначній кількості, але й вони переважають з рекламою, яка «глушить» їх перед телеаудиторією.

Отже, міфи близькі людині тому, що відображають не нову інформацію, а вже відому. Відбувається нашарування, коли до відомої інформації ми отримуємо якісь деталі, штрихи, які остаточно формують новий міф-повідомлення, яке вигідне маніпулятору.

Це – як прослуховування знайомої музики, яке не вимагає аналізу і активної поведінки. Маніпуляція відбувається тоді, коли індивідуум все сприймає на віру і не намагається розібратися у вирі інформаційних потоків, а якщо особистість задумується і не сприймає на віру віповідомлення, тоді нею дуже важко маніпулювати.

Формування міфів відбувається по-різному. *Це залежить від багатьох факторів: культурно-історичного середовища, традицій, економічних та географічних умов, які впливають на самосвідомість нації.*

Якщо говорити про **національні міфи**, то вони тісно пов'язані з психологією конкретного народу, яка являє собою чітко скоординовану систему ідейно насичених образів, відображену як в релігійно-філософських теоріях, мистецтві, так і в щоденному побуті, звичаях, переказах і культурах. Національна міфологія становить певну «іншу реальність», що звеличується над повсякденним трудовим життям народу. Час в міфі втрачає свою історико-біографічну форму, стає священним. Буденність є відносною, механістичною, однорідною, вона загрожує культурним вакуумам, «великою суєтою в пустоті, за якою неминуче настає відчуття «безглуздості існування», а творча діяльність підмінюється «стомленістю», пошуком сп'яніння, прихованим страхом і моральною байдужістю.

«Наприклад, російська свідомість має певний і не зовсім адекватний набір міфів, шаблонів, стереотипних уявлень щодо описання української дійсності. Московська «тусовка» дивиться на Україну через потрібні окуляри: з одного боку – стереотипи про «племя пляшущее и поющее» – усі ті, «сало, горілка та з сиром пироги», з іншого – епізодичні контакти з

українськими політиками й політологами, окрім того – «чисто конкретные» інтереси російського бізнесу в Україні та взаємодія, пов'язана з реалізацією цих інтересів.

Взагалі, уявлення росіян про українську політику дуже карикатурне – медіа-образи українських можновладців в російському інформаційному просторі занадто карикатурні, одновимірні, причому це торкається як політеліти й «експертного сообщества», так і пересічних росіян. Зрозуміло, що для українців подібні характеристики смішними, а самі політики видаються значно цікавішими та багатограннішими.

Умовно кажучи, українські політики в російському сприйнятті – це аж ніяк не глибоко психологічні, рефлексуючі, з об'ємом душевного простору, в чомусь роздвоєні герої Достоєвського чи Толстого. Це, скоріше, персонажі Гоголя чи італійських «*comedia dell'arte*» («комедій масок») – там герої є втіленням якогось одного пороку або чесноти» [18,с.49-50].

«Саме на подібних стереотипних образах українських «батьків нації» будується не лише певне ставлення до нас самих, але й уся політика щодо України» [18,с.103].

«Для того, щоб українським політикам поліпшити думку про себе в російському політичному середовищі, необхідна ціла низка заходів. Зокрема, слід збільшити свою присутність в російському медіа-просторі, причому не за рахунок тупих замовних матеріалів, а шляхом зміни «контекстуальної рамки», збільшення особистісного масштабу, «відсторонення» якогось образу. Необхідно враховувати її деякі стереотипи сприйняття росіянами тих чи інших речей. Незрозуміло, на що розраховують деякі українські політики, витрачаючи чималі кошти на PR у російських газетах, аби розповідати, як вони мріють, щоб Україна за допомогою Польщі вступила до НАТО чи взагалі стала сателітом США» [18,с.103].

Слід зазначити, що українські громадяни теж мають дуже викривлене уявлення щодо російської політики. Дуже мало українців відверто цікавляться подіями в Росії, в нашій країні, на жаль, не розуміють логіки

історичного розвитку Росії [Див.:18,с.103].

«Сьогодні Росія має декілька образів, так би мовити «облич». З одного боку – Росія, яку можна аналізувати в категоріях поточного політичного процесу – з точки зору боротьби за владу, за нафту й газ, за медіа та інші ресурси. З іншого боку – Росія, як об'єкт есхатологічно зорієнтованого історичного процесу, як країна, яка має свою досить чітку роль в глобальній історії людства та певні надзавдання. Звідси й розвинуті в російській політичній ментальності уявлення про себе як «тисячолітнє царство» та «*катехон*» – саме ці концепції лежать у підвалинах російської геополітики» [18,с.103]. Такий, досить ускладнений образ Росії актуальний для великої кількості російських можновладців, але він існує й помітно впливає на реалії російської політики.

«Українці ж цього «обличчя» Росії, на жаль, просто не знають – вони бачать переважно змодельовані різноманітними маркізами де Кюстінами образи «країни рабів» – історичного монстра» [18,с.104].

Міфотворчість можна вважати суттєвим аспектом для здійснення впливу на суспільну свідомість, адже міфи сприяють програмуванню думок і прагненню індивідуумів, їх настроїв і навіть психічного стану з метою забезпечити потрібну поведінку і, відповідно, розробити сценарій для отримання необхідних маніпуляторам результатів.

За якими ознаками ми можемо розпізнати явища «маніпуляції». По-перше, маніпуляція свідомістю – це вид духовного, психологічного впливу (а не фізичного насильства або загрози насильства). Мішенню дій маніпулятора є дух, психологічні структури людини. По-друге, маніпуляція – це прихований вплив, який не має бути поміченим об'єктом маніпуляції: «для досягнення успіху маніпуляція має бути непомітною. Успіх маніпуляції гарантовано тоді, коли суб'єкт, яким маніпулюють, вірить у те, що все, що відбувається, має природній і невідворотний характер. Отже, для маніпуляції потрібна фальшива дійсність, в якій наявність першої не буде відчутною» [55,с.96].

Коли спроба маніпуляції виявляється і набуває розголосу, акція зазвичай згортається, оскільки розкритий факт може завдати маніпулятору значної шкоди. Ще ретельніше приховується головна мета – так, щоб навіть викриття самого факту маніпуляції не призвело до з'ясування подальших наслідків. Тому приховування інформації – обов'язкова ознака, хоча деякі прийоми маніпуляції містять «цілковите саморозкриття», гру в щирість, коли політик рве на грудях сорочку і прикидається борцем за благо народу.

Коли мова йде про суспільну свідомість, про політика, навіть місцевого гатунку, то, зазвичай, до розробки акції залучають спеціалістів, які мають спеціальну освіту чи обізнані зі спеціальною літературою або відповідними інструкціями. Отже, маніпуляція свідомістю – це частина технології влади [54,с.302].

Перша (і головна) умова вдалої маніпуляції полягає в тому, що в переважній більшості випадків переважна більшість громади не бажає витратити ні душевних, ні розумових сил, ні часу на те, щоб просто взяти під сумнів повідомлення. Досить часто це відбувається тому, що пасивно зануритись в потік інформації набагато простіше, ніж критично опрацювати кожен сигнал. На це не вистачить жодних сил, якщо лише людина не оволоділа до автоматизму, певним набором контролюючих «розумних інструментів», які ніби самі собою, без зусиль свідомості і волі, аналізують інформацію за однією ознакою: чи наявні в ній ознаки маніпуляції її поведінкою.

Скандали, які пов'язані з політичною дезінформацією населення з боку політиків, стають звичайними атрибутами політичного життя Європи. І для того, щоб задати удару по репутації політика, громадянам не обов'язково потрібно ловити його на брехні, достатньо відчувати, що він веде їх хибним шляхом. Найсерйозніше звинувачення в брехні, яке звучало останнім часом стосується президента Буша і прем'єр-міністра Великої Британії Т.Блера. фактично воно стосувалося лише пана Буша, оскільки Президенту США були відпущені всі можливі гріхи, зважаючи на явний успіх іракської кампанії.

Але пана Блера серйозно критикував комітет іноземних справ британського парламенту за перебільшення загрози, яку становив режим С.Хусейна. Не встигла світова громадськість оговтатись від звинувачень президента США Дж.Буша-мол. і прем'єр-міністра Т.Блера у приховуванні правдивої інформації про іракську компанію, як вибухнув новий скандал в Іспанії, і він теж пов'язаний з війною в Іраці.

В Великій Британії, і в Іспанії правлячі лідери підтримували вторгнення США в Ірак, а щоб виправдати свої дії – перебільшували загрозу, яку становив режим тамтешнього лідера. І якщо Т.Блер зміг захиститися від нападок опонентів і звинувачень в активній участі в Іракській компанії, то для іспанського прем'єра вона обернулась поразкою на виборах до парламенту. Іспанці голосували не за соціалістів, а проти уряду Хосе Марі Аснара, який обманював співвітчизників з першого дня. І зовсім не вибухи в іспанських потягах «відняли» у народної партії голоси. Уряд Аснара намагався переконати іспанців у тому, що 4 теракти в Мадриді, які відбулися 121 березня на залізничних станціях, організувало баскське сепаратистське угруповання Ета, але після заяви Аль-Каїди, яка взяла на себе відповідальність за вибухи приховувати правду стало марним. Таким чином, поразка правлячої народної партії – відповідь іспанців власному уряду за участь у військових операціях в Афганістані та Іраці. Війну в Іраці, на відміну від влади, іспанці не підтримували ніколи. Вони виходили на багатотисячні мітинги з антивоєнними гаслами, але уряд Аснара їх не чув, тож і поплатився за це [57,с.11].

Досьє розвідслужб (як твердять) були сфабриковані підлеглими Блера. Зокрема, повідомлення прем'єр-міністра, що іракський диктатор міг застосувати зброю масового знищення «протягом 45 хвилин» не мало жодних доказів [67,с.344].

Довіра має першочергову можливість для всіх політиків. Втративши її нелегко відновити. Блер закликав народ повірити і довіритися йому дуже часто, особливо в іракському питанні. А щоб втратити довіру не обов'язково

упійматися на брехні, достатньо появи навіть тіні сумніву. Маніпуляції з довірою британців можуть призвести до втрати прем'єр-міністром свого авторитету, адже лідер його масштабу може сказати не всю правду щодо Іраку і все одно мати довіру мас. Але втративши довіру електорату Т.Блер (та й будь-який інший лідер) у Європі ніколи більше не зможе повернути її, навіть якщо буде говорити чисту правду.

В проблемах створення міфів і маніпуляції свідомістю є один визначений прикладний аспект – питання створення іміджу окремої особи, організації, партії, політичного діяча.

В умовах поширення ринкових стосунків це має дуже важливе значення – сформувати свій імідж серед клієнтів, колег та партнерів. Найбільше це турбує тих, хто пов'язаний своєю діяльністю з людьми – політиків, бізнесменів, артистів і особливо журналістів, дикторів телебачення, режисерів і т.інш. Саме ці люди мають постійно турбуватися про те, яке враження вони справляють на оточення, як до них ставляться партнери і споживачі. «Для того, щоб завдати удару по репутації політика, громадянам достатньо відчувати, що він веде їх хибним шляхом. Політичний лідер може сказати не всю правду щодо Іраку і все одно мати довіру мас, а за допомогою брехні він ризикує втратити довіру зовсім, причому ніколи більше не зможе повернути її, навіть якщо буде говорити чисту правду»[59, с.61]. Під час сьогоденних політичних баталій все ширше використовуються вищезазначені та інші міфи для маніпуляцій масовою свідомістю. І політичні сили вдало їх використовують, адже їм необхідно турбуватися як про свій престиж на світовій арені, так про підтримку в середині країни, серед «груп тиску» і виборців.

Створення позитивних образів політичних лідерів відбувається за допомогою політичної реклами та політичної ж пропаганди: «Пропаганда має бути тривалою і постійною. Постійною – це означає, що вона не повинна перериватися і має заповнювати весь день і всі дні обивателів» [66, с.92].

Впровадження стереотипів, образів і міфів за допомогою пропаганди

відбувається щодня і щохвилини. Люди, слухаючи радіо, дивлячись кіно і телебачення, споглядаючи на вулицях плакати, сприймають одні й ті ж образи і стереотипи, які укорінюються в їх свідомості і полегшують процес маніпуляції. Процес маніпуляції має ряд певних ознак: по-перше, маніпуляція свідомістю – це вид духовного, психологічного впливу (а не фізичного насильства або загрози насильства). Мішенню дій маніпулятора є дух, психічні структури людини. По-друге, маніпуляція – це прихований вплив, який повинен бути непомітним для об'єкта на який він направляє: «для досягнення успіху маніпуляція має бути непомітною» [53; 54]. Успіх маніпуляції гарантовано тоді, коли суб'єкт, яким маніпулюють, вірить у те, що все, що відбувається, має природній і невідворотний характер. Отже, для маніпуляції потрібна фальшива дійсність, в якій наявність першої не буде відчутною, деякі прийоми маніпуляції «цілковите саморозкриття», гру в щирість, коли політик рве на грудях сорочку і прикидається борцем за благо народу.

Маніпуляція – це вплив, який вимагає великої майстерності та знань, тож коли мова йде про суспільну свідомість, про політика, навіть місцевого масштабу то, як правило, до його «розкрутки» залучають спеціалістів. До людей, свідомістю яких маніпулюють, ставляться не як до особистостей, а як до об'єктів, особливих речей.

Коли об'єктом маніпуляції політичним сприйняттям є населення, електорат, тоді можна говорити про *індокриніацію населення*, тобто насичення певним, бажаним і вигідним уряду, або певній політичній силі, змістом масової свідомості електорату країни в соціальному, політичному і психологічному аспектах або в формі системи переконань, образів, установок, стереотипів [18,с.56]. Індокриніація зазвичай охоплює всі прошарки суспільства. Хотілося б виділити такий важливий аспект в політичній маніпуляції як створення образу спільного ворога, адже його наявність консолідує прихильників навколо їх лідера. Чим «кращим» є ворог, тим вдаліше відбувається консолідація і системнішим є опір. Наявність

«хорошого ворога» є основою будь-якого масового руху, адже ненависть – найголовніший об'єднуючий засіб. Ненависть відволікає людину від власних проблем і робить її часткою єдиного цілого. «Масовий рух може виникнути й поширитись без віри в Бога, але ніколи це не бути можливо без віри в диявола. Зазвичай сила масового руху є пропорційною яскравості та неординарності їх диявола» [59, с.50].

Важливою психоаналітичною характеристикою є проєкція (перенесення) недоліків певного лідера на його ворога. Таким чином відбувається приписування ворогу тих підступних вчинків стосовно лідера, які він сам може вчинити по відношенню до супротивників. Тому вислів про «підступного ворога» є характеристикою і для того, хто її виражає.

Слова політиків завжди потребують тлумачення. Про це говорив в свій час ще Ніколо Макіавеллі. В сучасні інтерпретації це звучить ще більш гостріше: «Інтерпретуючи Макіавеллі – тривалий час не кажуть того, у що вірять, ніколи не вірять я в те про що говорю, і якщо іноді трапляється так, що насправді кажуть правду, огортають її такою брехнею, що її важко виявити» [45,с.72].

Отже, сьогодні соціальним, громадським та політичним життям суспільства керують міфи – вони допомагають певним силам домогтися цілком конкретних результатів. Дуже важливо створити міф, імідж держави, нації, лідера – того, хто веде за собою, кому люди довіряють, в кого вірять у політиці, економіці або духовній сфері. Як бачимо, довіра має першочергову важливість для всіх політиків та суспільно-громадських діячів [46,с.33].

Висновки до першого розділу

Проаналізовано й обґрунтовано те, що на жаль, поки що адміністративні управлінські органи України у своїй діяльності та ідейних побудовах в основному некритично копіюють сучасні схеми європейських моделей. Вони не враховують того, що нинішні концепції та соціально-

політична практика європейських держав є результатом багаторічної боротьби за розширення системи самоуправління, децентралізації, соціальної справедливості, декласизації суспільства. У різні періоди соціального розвитку ними застосовувалися різноманітні економічно-політичні методи, відповідні конкретному історичному моменту, з обов'язковим урахуванням національної, світоглядно-культурної специфіки того чи іншого суспільства.

Україна за станом класового і матеріального розшарування є відповідністю ранньому періоду ХХ ст. суспільно-державного розвитку існування європейських країн. Тому покладатися виключно на просвітницькі та моралізаторські методи у досягненні ефективних основ й форм суспільного та регіонального демократичного розвитку було б по меншій мірі наївним.

Політики та управлінці Європи і у період між двома світовими війнами, і після другої світової війни застосовували у суспільно-політичній діяльності діалектичний підхід, використовуючи в залежності від обставин як радикальні, так і еволюційні методи, поєднуючи парламентську і позапарламентську діяльність. В Європейському Союзі досліджуються і впроваджуються системи самоуправлінських відносин як у суспільній, так і в економічних галузях у повній відповідності із концепціями самоврядування та самоуправління, згідно яких ситуація, коли народом управляють, має бути замінена на самоуправління народу.

Україна ще має пройти той шлях обмеження суто класового панування у державі, охоплення соціальною турботою усіх верств населення, утвердження громадянського суспільства і широких прав та свобод людини, яким пройшли нинішні країни ЄС, створивши декілька моделей «суспільства загального добробуту». Тому сприйняття українським політиками та держуправлінцями нинішніх форм європейської демократії як остаточних, незмінних і непомильних є наївністю. Адже сама західна демократія розглядає сучасний суспільно-державний стан як один з етапних і постійно відшукує та випробовує різні методи для віднайдення нових шляхів

подолання основного гальмівного фактору суспільного розвитку – відносин найманства в економічній сфері, які породжують експлуатацію (нехай і у прихованих формах), відчуженість людини від управління своєю долею, духовне жебрацтво. Це передбачає ґрунтовне вивчення і використання теорії та практичних підходів ЄС та їхнє плідне, продумане застосування у відповідних умовах.

Водночас необхідно враховувати, що виключно парламентські методи суспільного реформування, без розвитку політичної культури та політичної активності народу можуть створити ситуацію вимушеного пристосування лівих до політики правих партій, втрати власної ідентичності, загублення електорального поля. Поряд з цим, адміністративці України забувають (чи не хочуть згадувати), що демократична система не є якимось стагнаційним результатом суспільно-історичного розвитку, після якого поступ людства зупиняється. Навпаки, вона є постійним процесом демократизації, соціалізації усіх сфер суспільного та індивідуального життя, пошуком і віднайденням нових форм і методів розширення міжлюдського співробітництва, розкриття творчої сутності людини та всеохоплюючої гуманізації.

Основні наукові положення розділу викладено в опублікованих працях [5; 6; 7; 8].

Список використаних джерел до першого розділу

1. Адорно Т., Хоркхаймер М. Диалектика просвещения. – М., СПб.:Медиум, Ювента, 1997. – 312 с.
2. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма. М.: «КАНОН-Пресс-Ц», 2001. – 288 с.
3. Багатиреева В.С. Щодо проблеми визначення кримінально караних форм сепаратизму // Право і безпека. - 2014. - № 1(52). - С. 65-70.
4. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.:Прогресс, 1995. - 323 с.

5. Білецька А.В. Європейська традиція національної ідентичності, розуміння патріотизму та комплексної інтегративності у контексті суспільних стратегій України / А. В. Білецька // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : Збірник наукових праць. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2017. – № 69 (1) – С. 17 – 24.
6. Білецька А.В. Національна і регіональна ідентичності у формуванні ефективної української державності / А. В. Білецька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2017. – Вип. 122 (7). – С. 399 – 401.
7. Білецька А.В. Націотворчість в суспільно-державному розвитку та специфіка чинників етнічності і психоідентичності: контекст європейської традиції і українського патріотизму/ А. В. Білецька// Вісник ХНПУ ім. Г.С.Сковороди. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2017. – Вип. 48 (II). – С. 93 – 105.
8. Білецька А.В. Фактори національної єдності у суспільній Україні/ А. В. Білецька//Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 травня 2017 р.). – Харків: ХНПУ, 2017. – С. 41-43.
9. Відношення населення України до громадських і неурядових організацій. – Charles Stewart Mott Foundation, Центр «Інновацій та розвитку», 2015. – 64 с.
10. Гордієнко М. Цінності та ідеї громадянського суспільства в системі легітимного правління//Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2008. – Спецвипуск : Політичний менеджмент.– С. 135-152.
11. Дівак В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти. – К.: Логос, 2010. – 224 с.
12. До Дня Незалежності: що українці думають про Україну? Соціологічне опитування. Інститут соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива». 26 червня – 18 липня 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/do-dnya->

nezalezhnosti-shcho-ukraintsi-dumayut-pro-ukrainu.

13. Доклад о человеческом развитии 2015. Труд во имя человеческого развития / Пер. с англ.; Программа развития ООН. – М.: «Весь Мир», 2016. – 284 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2015_report_ru.pdf.
14. Достанко Е.А. Генезис теорий европейской интеграции//Европейская интеграция: процессы углубления и расширения. – 1999. - №1. – С. 7-41.
15. Європейський досвід регіоналізму//Інтернет-ресурс «Діалог»: <http://dialogs.org.ua/ru/material-/full/1/1324>.
16. Жадан О. В. Феномен глобалізації як соціально-економічна проблема// Державне будівництво. – 2012. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/4/02.pdf>.
17. Зеленько Г. І. Навздогінна модернізація: досвід Польщі та України: Монографія. – К.: Критика, 2003. – 215 с.
18. Зінченко В.В. Паблік рілейшнз. Форми, методи, стратегія. – К.:КАРПУК,2006.– 168 с.
19. Ідентичність громадян України: стан і зміни. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2015. – №9. – С.3-9.
20. Коллинз Р. «Балканизация» или «американизация»: геополитическая теория этнических изменений // Логос. – 2005. - №1 (46). – С.19-64.
21. Лендел М. Інституційний механізм реалізації регіональної політики в країнах Центрально-Східної Європи // регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / За ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. – С.62-98.
22. Лисяк-Рудницький І. Зауваги до проблеми «історичних» та «неісторичних» націй //Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2 т. – Том 1.–К.: Основи, 1994.–554 с.–С. 29-39.
23. Максименко С. Перспективи регіональної політики України в контексті європейського досвіду // <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/maksymenko.htm>.
24. Нагорна Л. «Війни ідентичностей»: сценарії і ризики//Режим доступу:

<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=69&c=1590>.

25. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст. - К.: ППіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. - 405 с.
26. Політика регіонального розвитку в Україні: особливості та пріоритети - Аналітична доповідь// <http://www.niss.gov.ua/book/Varnaly1/index.htm>.
27. Регіональна політика та механізми її реалізації / За ред. М.І. Долішнього – К.: Наукова думка – 2003 – 503 с.
28. Розвиток державного управління та демократії в системі місцевого самоврядування. – Центр «Інновацій та розвитку», 2008. – 112 с.
29. Розвиток громадянського суспільства та його інституцій і структур в Україні в контексті досвіду розвинених країн. – НД Центр «Форум», Charles Stewart Mott Foundation, Центр «Інновацій та розвитку», 2015. – 77 с.
30. Санжаровський І. Агенції регіонального розвитку: досвід Польщі // <http://www.eri.org.ua>.
31. Сиденко В.Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель: в 2 т. – Т. 1 : Глобалізація і економічне розвиток. – К. : Феникс, 2008. – 376 с.
32. Сиденко В.Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель: в 2 т.; НАН України, Ін-т економіки і прогнозування – Т. 2 : Європейська інтеграція і економічне розвиток. – 448 с.
33. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. - К.: Основи, 1994. - 224 с.
34. Спільна ідентичність громадян України: підґрунтя, виклики, шляхи формування. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 3. – С.15-27.
35. Сталенна Л.С. Регулювання правових відносин щодо протидії сепаратизму в Україні //Розвиток системи державного управління в Україні. - Вип. 4 (51). – 2015. – С.1-8.
36. Стратегії посттоталітарного розвитку України: ідейна, соціально-політична та економічна трансформація. – «ЕКСКОР», Центр «Інновацій та

розвитку», «ІНМАРК», 2012. – 112 с.

37. Стратегія розвитку України як основний чинник державотворення. – Charles Stewart Mott Foundation, Центр «Інновацій та розвитку», 2002. – 69 с.

38. Урвин Д.В., Роккан С. Політика територіальної ідентичності. Исследования по европейскому регионализму // Логос. – 2003. - №6. – С.117-132.

39. Федорчук Я. Монархізм Б. Хмельницького в оцінці В'ячеслава Липинського: критична інтерпретація// В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна : матеріали Міжн. наук. конф. 26 червня 1992 р., Київ, Луцьк, Кременець /за ред. Я. Пеленського.– К., 1994.–С. 228–231.

40. Шевчишен М.Ю. Внесок професора В.В. Садовського в українську суспільну географію: автореферат дис.канд. географ. наук: 11.00.13 /Шевчишен Микола Юрійович, Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2010. – 20 с.

41. Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України? (регіональний розподіл).Соціологічне опитування//Центр Разумкова: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=119.

42. Allouche El. (préf. Jean-Clément Martin). La Révolution française. - CRDP Languedoc-Roussillon: coll. «99 questions sur... », 2006. - 239 p.

43. Biard M., Bourdin Ph., Marzagalli S. et Cornette J. (dir.). Révolution, Consulat, Empire: 1789-1815, vol. 9, Paris: Belin, coll. «Histoire de France», 2009. - 715 p.

44. D'Anieri P. J. Constructivist Theory and Ukrainian Foreign Policy // Ukrainian Foreign and Security Policy: Theoretical and Comparative Perspectives / P. J. D'Anieri, J. D. P. Moroney, T. Kuzio, M. Molchanov. – London: Praeger, 2002. – P. 38-46.

45. Dahl R. Development and Democratic Culture in Consolidating the Third Wave Democracies. – Baltimor; London, 1997. – 360 p.

46. Dannemann R. Das Prinzip Verdinglichung.- Wiesbaden: Panorama, 2005.-

166 s.

47. Dupuy R. Nouvelle histoire de la France contemporain, t. 2 : La République jacobine: Terreur, guerre et gouvernement révolutionnaire, 1792-1794. - Paris: Éditions du Seuil, coll. « Points. Histoire » (no 102), 2005. - 366 p.
48. Erhard L. Wohlstand für Alle.– Düsseldorf: J.H.W.Dietz Verlag, 2000.– 248 s.
49. Fredj Cl. La France au XIXe siècle. - Paris: PUF, coll. «Licence Histoire», 2009. - 256 p.
50. Furet F. La Révolution française, t. 1.- Paris: Hachette, 1988. - 544 p.
51. Habermas J. Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaat. – Fr.a.M.:Suhrkamp, 2003. – 704 s.
52. Habermas J. Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. - Frankfurt am Main:Suhrkamp Verlag,2002. -195 s.
53. Habermas J. Technik und Wissenschaft als «Ideologie». – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1999. – 170 s.
54. Habermas J. Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie. Was leistet die Systemforschung? Von Jürgen Habermas und Niklas Luhmann. – Frankfurt a.M., 1971. EA. Frankfurt, Suhrkamp, 1971. – 406 s.
55. Horkheimer M. Traditionelle und kritische Theorie. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1999.- 230 s.
56. Lafontaine O. Fortschritt und Solidarität. – Bonn: Reinbek Verlag, 2008. – 228 s.
57. Marcou G. Die Regionalisierung in Europa. Regional Policy Series.-2010.- № 4.-S. 7-18.
58. Rau J. Lust auf Zukunft. Unsere gesammelten Werke.–Essen:Klartext, 2006. –316 s.
59. Reichelt H. Neue Marx-Lektüre. Zur Kritik sozialwissenschaftlicher Logik.- Hamburg, 2008. – 384 s.
60. Rosamond B. Theories of European Integration. - Basingstoke; London: Macmillan Press Ltd, 2014. – 232 p.

61. Rosdolsky R. Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen «Kapital». Der Rohentwurf des Kapital 1857-1858. – Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt, 1969. – 366 s.
62. Rosdolsky R. Zur nationalen Frage: Friedrich Engels u.d. Problem d. «geschichtslosen» Völker. – Berlin: Olle und Wolter, 1979. – 223 s.
63. Rougemont D. De. Vers une federation des regions.Naissance de l' Europe des Regions. – Geneve: Institute d' etudes europeenes, 2014. – 179 p.
64. Sintschenko V. Sozial Wirtschaft und die Entwicklung der Zivilgesellschaft//Soziale Wirtschaft. – 5/2010.– S.161-183.
65. Soboul A. (dir.), Suratteau J.-R. et Gendron F. Dictionnaire historique de la Révolution française. - Paris: Presses universitaires de France, coll. «Quadrige. Dicos poche », 2004. - XLVII-1132 p.
66. Turner J. The experimental social psychology of intergroup behaviour // Intergroup Behaviour / Eds. J.Turner, 11. Giles. – Oxford, 1981. – P. 66-101.
67. Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage /Hrsg. P. Hall, D. Soskise. – Oxford: Oxford University Press, 2013. – 540 p.
68. Wartenberg T. The Situated Conception of Social Power//Social Theory and Practice. – 2015. – Vol 14.-№3. – P. 317-343.
69. Wildavsky A. Federalism and Political Culture (ed. By D.Schleicher & B.Swedlow). – New Brunswick/New York: Transaction Publishers, 2008. – 138 p.
70. WIN / Gallup International's global survey shows three in five willing to fight for their country [Electronic resource] – Access mode:<http://gallup-international.bg/en/Publications/2015/220-WIN-Gallup-International%E2%80%99s-global-survey-shows-three-in-five-willing-to-fight-for-their-country>.
71. World Economic Outlook Database, October 2016. International Monetary Fund [Electronic resource] – Access mode: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/weodata/index.aspx>.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕГРАЦІЯ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ, ПОЛІТИКО- ЕКОНОМІЧНИЙ І КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ДОСВІД ЄВРОПИ У ПЕРСПЕКТИВАХ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

2.1. Специфіка концептуалізації та соціально-аналітичних досліджень проблем інтеграції у сучасній європейській традиції

«Ідеї, розробки та сам «дух» інтеграційності і децентралізації завжди був частиною європейської конструкції. У той же час ЄС, безумовно, не є класичною федерацією чи конфедерацією. Це зрозуміло. Нові договори ознаменували явне зрушення від економічної конфедерації до повнішого федерального союзу (або принаймні до класичної конфедерації). Це тим більше вірно для ЄС, стратегія розвитку якого не є статичною, абсолютною, але постійно еволюціонує і перебуває у стані динамічної рівноваги. Таким чином, ЄС можна назвати інтегративним об'єднанням нового типу. Подальша еволюція Союзу, вважаємо, швидше за все проходитиме у т.зв. «конфедеративно-федеральному континуумі».

Європейська інтегративна традиція припускає, що ЄС повинен бути союзом держав і громадян з чітко ідентифікованими межами повноважень центральних інститутів та децентралізацією. Це припускає зрушення від договорів до конституції, де повноваження, згідно принципу субсидіарності, розділені між ЄС, державами-членами і регіонами» [53,с.160]. Існують загальні закономірності соціального, державного та економічного розвитку, вони були сформульовані, головним чином, у боротьбі проти гегемонії та централізованого бюрократизму і у критичному аналізі причин соціально-економічних існуючих успіхів та невдач у розвитку і впровадженні моделей інтеграційності, децентралізації і самоврядування регіонів й територій.

Проте, як саме ці закономірності втілюються та формулюються у кожному конкретному випадку, залежить від цінностей, життєвих темпів і стратегічного вибору того або іншого суспільства і країни.

«Основою суспільно-історичного процесу є свідомість, яка спрямовує історичний розвиток до закладеної в ньому мети. І про суспільний прогрес можна говорити лише там, де ми маємо справу з історією, або з діяльністю, взятою в історичному аспекті. Історія при цьому – завжди людська історія. Суспільний прогрес є рівнозначним історії, «вичленовуючись» з неї, не будучи чимось стороннім, привнесеним. Хід історії є становленням індивідуального та суспільного самопізнання людини. Тому завдання полягає в тому, щоб осягнути суспільну історію як **становлення**, яке є опосередкованим зв'язком як між часовими вимірами, так і в суб'єкт-об'єктній взаємодії» [61,с.160].

«Суб'єкт та об'єкт є сутнісно рефлексивними визначеннями, котрі як такі робляться дійсністю лише на рівні суспільного буття»[Див.:54, с.88]. Об'єкт, отже таким чином, є одним із рівноправних партнерів поряд з суб'єктом в рамках практичної діяльності [Див.61;66].

Таким чином, закономірності суспільного буття нерозривно пов'язані з індивідуальними актами практики альтернативного характеру: «Діалектичне мислення розуміє критичну напругу між «є» і «повинно бути» перш за все як онтологічний стан, що відноситься до структури самого Буття. Однак розпізнавання такого стану Буття – його теорія – передбачає спочатку конкретну практику»[Також див.:39, с.176].

В суспільній історії діяльність людини повинна відійти від об'єктивізації і стати реальним суб'єктом того, що відбувається. Відчужена об'єктивізація особистості, відкидання її історичності веде до її оречевлення, отоварення [Див.61, с.174].

«Відчуження означає, що внаслідок несприятливих історичних умов людські істоти не отримали можливості стати такими, якими вони могли потенційно бути. Ця втрата основної людської самототожності, цей конфлікт

між актуальним існуванням і потенційним буттям виявляються у декількох формах.

Аспектом відчуження є втрата контролю над продуктами людської діяльності.

Другий аспект – патологічний характер соціальних відносин: заздрість, конкуренція, недовіра, ненависть і ворожість замість можливого співробітництва, взаємності, осмисленого спілкування і турботи про задоволення потреб інших людей.

Третій аспект – беззмістовна та пуста витрата творчої активності.

Четвертий – втрата самототожності особистості, внутрішній її розпад на частини, котрі є чужими одна до одної.

П'ятий – відчуження людини від природи. Відчуження є центральною проблемою часу, в якому ми живемо.

Ми відрізняємо відчуження від об'єктивації, яка неявно присутня у всій практичній діяльності. Тільки та практика виробляє відчужену реальність, яка є нелюдською і витрачає людський потенціал. Тому для знищення відчуження необхідно практично знищити нелюдські структури, інститути і суспільні відносини [9,с.144; 46, с.11].

Проблема вивільнення людини в процесі історії від відчужених, пануючих над нею сил є наявною в різних інтерпретаціях усіх без винятку концепцій соціально-емансипативного розвитку. Висхідним пунктом цього є розуміння відчуження в якості 1) антропологічної та 2) соціально-історичної категорії. В першому випадку в соціальних умовах відносини між людьми формуються подібно відносинам між речами, деградують до рівня речових взаємозв'язків. Аналіз відчуження другого типу вимагає розшифровки механізмів та закономірностей, які перетворюють продукти людської діяльності в силу, незалежну і пануючу над нею [9,с.88].

Відчуження поряд з соціально-економічним та ідеологічним значенням набуває соціально-онтологічного статусу. В такому випадку відчуження виступає як певний патологічний феномен історії та дефект людської

особистості.

Якщо дати узагальнену характеристику відчуження в суспільному розвитку, картина буде така. Відчуження полягає перш за все в почутті чужорідності, яке відчуває людина по відношенню до світу, тобто до природи, інших людей та самої себе. Воно проявляється в пасивному *рецептивному відношенні*.

Особливим випадком такої ситуації є відношення до власних продуктів, в яких людина не розпізнає себе як творця, як активну дійову силу. Не вона панує над продуктами, в тому числі суспільними відносинами, а вони над нею [9,с.90; Див.:61;66].

«Усі форми буття сучасної людини, включаючи її найближче життєве оточення, виявляються максимально оречевленими: вони повністю проглядаються й прораховуються, не залишаючи вільного простору для унікального самопрояву людини. Недолік не в тому, що праця та діяльність людини опредмечується в різних сферах її буттєвої реальності, а в тому, що внаслідок панування експлуаторсько-антагоністичних відносин сама людина захоплюється оречевленням»[61,с.175]. «Відносини між людьми набувають характеру *речевості (Dinghaftigkeit)*, яка у своїй внутрішній закономірності приховує усіякий слід її істинної сутності, слід відносин між людьми» [58,с.598]. Оречевлення захоплює особистість всіх учасників антагоністично-відчужених відносин (і експлуаторів, і експлуатованих), причому в усіх сферах їхнього буття. Оречевлення стає другою сутністю людини, призводить до того, що особистість стає безчасним глядачем того, що відбувається з її власним буттям.

«Вичленування феномену оречевлення людини в процесі відчуження «відображає єдиний процес розпаду метафізично-осмисленої єдності Розуму на самостійні ціннісні сфери» [див.також:41, с.315]. Відчуження виступає як безперервне самознищення просвітництва та раціональності, тотальний процес деградації людства. Воно має свою причину в глибинному самовідчуженні людини, заміщенні соціальної раціональності пануванням

ідеології» [9, с.47].

У розвитку суспільного буття виявляємо в самому бутті те, що породжує оречевлену свідомість. Підкреслимо, що оречевлення в рівній мірі припускає наявність і об'єкту і суб'єкту. Бо ж будь-які дії звершуються в історії та суспільстві не самі по собі і все здійснюване впливає і на самого суб'єкта. І тому відчуження слід розглядати і як історичне, і як особистісне, і як суспільно-економічне та ідеологічне явище. Відчуження не може бути поясненим саме по собі, сутність його можна зрозуміти лише в контексті усієї сукупності суспільних та особистісних явищ. Боротьба з відчуженням повинна вестися не лише в соціально-історичному плані, але й на рівні окремої особистості. Бо ж воно проявляється і у суб'єктивно пережитому краху автономності особистості [Див.:9. розділ 2-3].

«Реальні зміни в положенні інтелігенції у сучасному суспільстві, зміна її соціального статусу визначають її здатність поставати не тільки в якості носія наукового знання і революційної свідомості, але і в якості революційної сили. На зміну ситуації, коли інтелігент продавав лише продукти власної праці, в якій він виражав власну натуру, а не свою робочу силу, як пролетарій, тобто мав невиробничу працю, прийшло охоплення виробничістю і цієї сфери.

Інтелігенція, як колись більш чи менш єдина соціальна група тепер вже практично не існує у розвиненому суспільстві. З точки зору свого соціального буття інтелігенція диференціюється: одна її частина вливається до лав буржуазії, або співвідносить себе з нею, інша – значно більша за об'ємом – втягується безпосередньо у сферу виробництва (перш за все додаткової вартості), і її праця стає виробничою, близькою до праці промислового працівника. При цьому об'єктивно, хочуть цього пролетаризовані інтелектуали чи ні, вони вже постають в якості безпосередніх виразників вимог робітничого класу та інших експлуатованих, які тепер стають їх власними вимогами. Інтелігенція не втрачаючи своєї традиційної, просвітницької функції продовжує виступати як соціальна сила,

що розробляє звільнювально-революційну ідеологію економіко-політичної суспільної та індивідуальної емансипації» [9,с.135; 28,с.128].

Панування класових сил в середині «розвиненого суспільства» при нових формах соціального контролю втрачає абсолютний політичний характер. «Новий робітничий клас» (за термінологією М.Букчина, С.Малле, А.Горца, Г.Райхельта та інш.), усвідомлюючи своє становище на виробництві та в суспільстві, вимагає докорінної перебудови суспільних відносин, широкої участі в управлінні виробництвом, створення широкого суспільного самоуправління [9,138; 54,с.64].

Суспільно-каталізаторський клас, щоб стати історично рушійним у змінюваних суспільно-історичних умовах і, відповідно, змінюваних умовах свого соціального буття повинен кожен раз заново усвідомлювати своє «нове» буття, тобто заново відтворити себе як «клас для себе», а тим самим і як «клас для інших» [Див.:2;13;14]. Однак між зміною буття класу і усвідомленням ним цієї зміни майже завжди має місце часовий проміжок – «розрив», який панівний, «стабілізаційний» клас прагне в ідеалі увічнити, або, по меншій мірі, зберегти на довгий час, використовуючи і засоби економіко-політичного, ідеологічного, масовокомунікаційного тиску і маніпуляції. Соціальна група, клас, якщо вони хочуть знаходитися у центрі суспільної боротьби і бути виразником інтересів усього суспільства, повинен поставити на чолі своєї боротьби не тільки власні вузькоекономічні цілі, а проблеми усього суспільства, зокрема: бюрократичне (і зокрема, техnobюрократичне) панування, етатизм, маніпуляція свідомістю і поведінкою мас, експлуатація, засилля масової культури, протиріччя між зловживанням і розбазарюванням виробничих сил та усім тим, що створюють сучасна наука, техніка та праця, що все більше і більше перетворюється у суспільну силу, у головний антагонізм[9,с.147].

«Сучасна соціально-філософська парадигма, збагачена розробками теорії політики, аналітичної, герменевтичної філософії, все більше звертається до проблеми комунікації, що розуміється в якості загальної

міжіндивідуальної та міжгрупової взаємодії в рамках мовного та соціального дискурсу.

Ключовим елементом оголошується не індивід і не суспільство, а комунікація між людьми в рамках сім'ї, дружніх та професійних контактів, релігії тощо. Врятування свідомості від руйнуючої єдності ідеології повинно відбутися в комунікативних актах спілкування, які визначають сутність свідомості і свідомих дій людей. Зміна розуміння та інтерпретації світу є передумовою змін у світі»[9,с.150].

Доцільним пошуком конкретних шляхів у майбутнє, справжнім марксистським поєднанням теорії та практики є розробки у сфері комунікативності і деліберативної демократії. Рівність як існуючих, так і виникаючих традицій у розвитку людства повинна забезпечуватися тим, що вони зобов'язані відповідати єдиній вимозі: не претендувати на статус панівної ідеології, визнавати головною умовою власної свободи підтримку аналогічної всебічної свободи інших.

«Висхідним пунктом є те, що під впливом класового розділу та ідеологічного мислення процеси міжлюдської комунікації піддаються чисельним деформаціям. Дослідники прямо визначають недемократичну владу та ідеологію як «викривлену комунікацію» (*verzerrte Kommunikation*) [Див.:45,с.212]. Тобто в зв'язку з існуванням поки що недостатньо суспільно рівноправних соціальних класів та ідеологій комунікація відхиляється від оптимального стану.

Підкреслимо і роль критики та аналітики ідеології, виділяючи кілька типів ідеологічних ілюзій. По-перше, це – характерна для ідеології *ілюзія універсальності*. Мова йде про те, що ідеологія дозволяє собі говорити від імені колективів, значно більш широких, аніж ті, інтереси яких вона репрезентує. По-друге – це *ілюзії «видимості та природності»*: соціально обумовлені риси речей та явищ подаються в якості природно обумовлених [Див.:31-32; 35;53].

Комунікативна теорія вказує на значимість для антропогенезу появи

комунікативного виміру (мови) – тобто заміни інстинктивного управління **поведінковим управлінням**, яке здійснюється за допомогою суспільних норм і мовних стимулів. У першому випадку людський рід був **об'єктом еволюції**, у другому – став суб'єктом історії і творцем буттєвих форм.

Однак в процесі відчуження місце світу практики, тобто світу міжлюдських відносин, опосередкованих практикою та мовою, займає світ ідеології та маніпуляції. Людина із суб'єкту перетворюється в об'єкт процедур, які подібні маніпуляціям з неживими предметами. Тому світ, в якому практика повністю поглинена технологізованою ідеологією – це світ тотального відчуження, перетворення людських відносин в предметні і оречевлені» [9,с.153].

Звільненням від такого стану стає побудова суспільства, яке гарантує своїм членам розвиток взаємної комунікації вільним від будь-якого панування засобом. Умови для подібної комунікації такі: кожний, здатний до мови та діяльності суб'єкт може приймати участь у дискурсі; кожний може виступати в дискурсі з будь-яким твердженням і висловлювати свої погляди, бажання, потреби; ніхто з тих, що беруть участь у дискурсі не повинні зазнавати і створювати перешкод у вигляді примусу, що є похідними від відносин панування. Наслідком цього буде подолання ситуації відчуження, знищення класів та держави, ідеології, як «хибної свідомості», тобто тих факторів, які викривлюють та обмежують людську комунікацію [61,с.179].

Сутність суспільної історії полягає в зміні тих форм, за допомогою яких людина певної епохи досягає навколишній світ і які визначають устрій її як зовнішнього, так і внутрішнього життя [9,с.160].

Тобто початково людство повинно ясно урозуміти й визначити засади свого внутрішнього життя. В подібному самопізнанні та оволодінні історією й виступає категорія пізнання історії можливе лише у вигляді пізнання суспільно-історичного процесу як цілого, аналіз кожного явища в його зв'язках та опосередкованостях, визначення його місця в рамках цілісності. Ю.Габермас відзначає: «Суб'єкт, який конститує світ, є не

трансцендентальна свідомість взагалі, а конкретний представник людського роду, який в природних умовах здійснює відтворення свого життя» [42, с.66].

«Діалектика суспільного аналізу як інструмент критичної неспоглядальності є формою дослідження багаточасового та багатопросторового розвитку соціумів, їх інтеграцій, в якому все нездійснене, недосягнене в сучасному історично отримає оприявлення в майбутньому [29,с.107], тобто у суспільному розвитку панує принцип вільного вибору людиною рішень. Уся суспільно-людська активність необхідно виникає з альтернатив, передбачаючи у відношенні до них вибір, рішення» [9,с.162].

Альтернативи виникають як невід’ємний фундамент практики, а вся суспільна діяльність – як процес творчості. Рушійну силу суспільно-історичного розвитку слід шукати саме в рішеннях людей з приводу тих альтернатив, які з’являються перед ними. Мова йде про альтернативний характер усього суспільно-історичного розвитку.

Регіональна інтеграція – це особлива форма інтеграції, обмежена територіальними або геополітичними рамками. Згідно загальній думці фахівців, найуспішніше і динамічно регіональна інтеграція здійснюється завдяки зусиллям Європейського союзу(ЄС)[12, с. 22].

Тому немає нічого дивовижного у тому, що велика частина соціально-економічних теорій, що аналізують процеси регіональної інтеграції, спирається на європейський досвід [12]. Поняття **«європейська кон/федерація»** є складовою частиною ширшого поняття **«інтеграція»**, яке, у свою чергу, означає зміцнення взаємозалежності і злагодженості елементів соціальної і міждержавної системи.

Що ж до відносин між ЄС і Україною, то при їх аналізі теоретичні підходи використовуються нечасто. Теорії інтеграції вже за визначенням конкурують між собою, проте при комплексному розгляді вони дозволяють по-новому поглянути на процеси і рамки інтеграції України в європейські структури, особливо в ЄС.

Однією з найбільш значущих класичних теорій інтеграції є *функціоналізм* [55, с.31], що переважно приписується таким теоретикам, як Девід Мітрані та пізніше Ернст Б.Хаас [40; 7,с.13]. «Перший присвятив свої дослідження загальній теорії функціоналізму в політиці, другий же встановив **чіткий зв'язок між функціоналізмом і вивченням питань європейської інтеграції**. Функціоналізм з'явився з думкою про те, що сучасне суспільство породило такі проблеми, для вирішення яких необхідна тісна спільна робота експертів (а не політиків) по обидві сторони державних кордонів.

По суті, функціоналізм пов'язаний з ідеалістичними прагненнями до досягнення миру і добробуту шляхом інтеграції, проте інтеграція розглядається як поступовий *технократичний процес*, що нерідко має лише віддалене відношення до «високої політики». У ході цього процесу створюватимуться нові владні структури, які крок за кроком обростатимуть все більшими законодавчими повноваженнями» [26,с.81].

З самого початку з функціоналізмом змагається більш *ідеалістична теорія інтеграції – федералізм*. Представники *федералізму* (А.Спінеллі, С.Пістоне, Ж.Моне, Р.Шуман) розглядають інтеграцію, враховуючи приклади розвитку федерацій різного типу [26,с.97].

Основоположними ідеями інтеграційності та децентралізації є об'єднання Європи і розділення влад.

Не дивлячись на те, що федералізм не визнається концептуальною базою інтеграційних процесів, широке впровадження його основних ідей в практику (Декларація Шумана і Моне, проект договору Спінеллі про Європейський Союз) сприяло подальшому формуванню теоретичних основ європейської інтеграції [34].

Найбільш видатними теоретиками федералізму в інтеграційних дослідженнях є Алтьєро Спінеллі і Сержіо Пістоні.

«Федералісти підкреслюють необхідність створення наднаціональних інститутів.

Тоді як *функціоналістична інтеграція* носить декілька *аполітичний*

характер, згідно федералізму вона спочатку повинна бути політичним процесом. При цьому передбачається, що сторони добровільно і свідомо відмовляться від свого політичного суверенітету і самостійності. Основним стимулом, що знаходиться в основі цієї нормативно-пояснювальної моделі, спочатку виступала **національна безпека**.

На думку *федералістів*, процес європейської інтеграції мотивувався, перш за все, виходячи з багатовікової, повної суперечностей історії, зокрема взаємин між Німеччиною і Францією. Злиття національних економік повинне покласти край епосі конфронтації. Пізніше в думках федералістів знайшли віддзеркалення також роздуми про добробут» [26,с.98-99; Див.також:25,с.215].

У зв'язку з цим, є необхідним здійснити термінологічно-поняттєві визначення [26, с. 62].

Функціоналізм і федералізм багато в чому були полярно протилежними поглядами на *європейську інтеграцію*. Функціоналізм ґрунтувався на так званій *моделі співпраці*, тоді як федералізм пропонує жорстку *наднаціональну модель*. Ці теорії легко ставали жертвами взаємних нападок (а також критики з боку опонентів), оскільки вони, як здавалося перебільшували відповідно співробітний і наднаціональний аспекти інтеграції. Тому немає нічого дивовижного в тому, що на початку 1960-х років виник процес поступового зближення цих моделей [26,с.99].

«Теорія федералізму в європейській інтеграції набула плавнішого, поетапного характеру, вимагаючи не різкого переходу від суверенності держав до «конституційних зборів», а поступового ухвалення рішень на наднаціональному рівні.

Цю переглянута модель федералізму деякі теоретики називають неофедералізмом. Був модифікований і функціоналізм.

Основним напрямом теорії європейської інтеграції став неофункціоналізм. Автором цього переглянутого варіанту функціоналізму був вже згаданий Хаас [Див.:40].

Неофункціоналізм містив, по-перше, такі необхідні **передумови інтеграції**, як наявність загальних економічних інтересів, схожість економічних систем, взаємозалежність, політичний плюралізм, подібність елітних кіл. По-друге, було приділено увагу початковому етапу інтеграції. Процес співпраці повинен стартувати там, де це питання є найбільш актуальним. По-третє, після проходження початкового етапу співпраця повинна як заглиблюватися так і розширюватися, охоплюючи інші суміжні області. Наприклад, процес співпраці в одному енергетичному секторі повинен перейматися й іншими галузями енергетики» [26,с.35].

Піддавшись критиці за надмірно автоматичне трактування процесу інтеграції [26], «неофункціоналісти почали говорити про небезмежність підходу, що припускає вирішення технологічних і практичних проблем, і, як наслідок, про «переливання» процесу технічної співпраці з однієї сфери в іншу, які повинні аргументуватися з погляду політики і підвищення добробуту.

Таким чином, у функціоналізм була привнесена спочатку федералістська думка про те, що політичні лідери держави повинні виявити цікавість до висунення своїх ініціатив, пропозицій і політичного самовираження на міждержавний рівень і, більш того, готовність до передачі державних економічних і політичних повноважень на наднаціональний рівень, з тим, щоб забезпечити можливість здійснення процесу інтеграції»[26,с.41] .

«Не дивлячись на критику, що спрямувалася на них, усі без виключення класичні теорії інтеграції частково пояснювали або, принаймні, відображали процес, що відбувається в Європі» [26,с.11].

У зв'язку з цим можна вже отримати деякі уроки зперших паростків інтеграції ЄС-Україна, аналізуючи нормативно-пояснювальну модель цього процесу [26,с.12].

«На зміну *класичним теоріям інтеграції* прийшли нові. Ці теорії, як правило, абстрактніші, ніж класичні, оскільки вони будуються, головним

чином, на міжнародній співпраці в цілому, а не на *регіональній інтеграції*.

Багато у чому недопрацьований, проте часто використовуваний підхід ґрунтується на теоріях *внутрішньої політики* у поєднанні з новою *політекономією*. У цьому підході, серед представників якого коштують імена Уейна Сендхольтца і Джона Зісмана, особлива увага приділяється політиці «груп інтересів». У ньому особливо підкреслюється, що якщо об'єднана загальними інтересами група, котра виграє від інтеграції, впливовіша, ніж група, що програє у результаті цього процесу, то інтеграційний процес продовжуватиметься. Іншими словами, інтеграція (угоди про регіональну торгівлю, митні союзи і т.інш.) розглядається як процес, що призводить до серйозного перерозподілу сил і появи тих, що виграли і тих, що програли – у самих країнах-членах»[26,с.121].

На думку функціоналістів та неофункціоналістів, *інтеграцію слід розглядати як довгостроковий і поступовий процес*, а не як щось, що може відбутися за один-два роки. Слід запастися терпінням і починати з тих функціональних сфер/галузей, де потреба у співпраці є найбільш актуальною, і лише потім переходити до розширення сфери інтеграції захопленням суміжних областей. Цей процес мотивує *політичну інтеграцію* в частині створення *наднаціональних центрів ухвалення рішень* і зобов'язань[26,с.139].

«Неоінституціоналізм або неоінституціоналістська теорія режиму, яка пов'язується з іменами Роберта Коена, Фолькера Ріттбергера та іншими дослідниками, стверджує, що для співпраці необхідні *інститути*, саме існування яких змінить розрахунки державних витрат і результатів.

Згідно цієї теорії інститути перетворюються на якісь *школи співпраці*. Оскільки інститути втілюють довгострокову співпрацю а не кооперацію від випадку до випадку, вони створюють «прообраз майбутнього» і допомагають державам розробляти стратегії на основі співпраці а не тільки власної вигоди. Для того, щоб це відбулося, держави повинні проявити політичну готовність відмовитися від короткострокових розрахунків відносних переваг («хто

більше виграє») і зосередитися на абсолютних перевагах (коли обидві сторони отримують абсолютні вигоди) і двосторонніх взаєминах. Такий підхід «зуб за зуб» дозволяє державам відмовитися від розрахунків на короткострокову перспективу і зосередитися на кінцевих перевагах, закладених у тривалій співпраці.

У процесі тривалої інституалізованої співпраці регіони держави та самі держави навчаються і, сподіваємося, навчаться довіряти один одному. Цей досвід розвине в них здатність до компромісів, оскільки врешті-решт від цього виграє кожен»[26,с.125].

Подальший розвиток структур ЄС має на увазі необхідність узгодження інтересів держав-членів, що є серйозною проблемою. Бачимо основну важкість у тому, що в ЄС присутні дві принципово різні точки зору на можливість інкорпорації федералістських принципів в «тіло» ЄС [18, с. 308].

Шість держав-засновників ЄС бачать як перспективу – *європейську федеральну державу (Bundesstaat)* з власною конституцією, могутнім парламентом і поступовою трансформацією Європейської Комісії у європейський уряд. З іншого боку, на думку Великобританії (ще до прийняття нею рішення про Brexit) і скандинавських держав, майбутнє ЄС – у *створенні союзу держав (Staatenbun)* при збереженні їх суверенітету і опорі на міжурядовий, а не наднаціональний підхід [60, с. 140].

Відносини ЄС – Україна «можна тлумачити з використанням підходу, при якому *функціональні мотивації стають двигуном процесу інтеграції*. Можна припустити, що темпи інтеграційного процесу є вище в тих сферах, де функціональні потреби найбільш конкретизовані та актуальні. Наприклад, в деяких секторах економіки, таких, як енергетика і транспорт, необхідність тісної співпраці очевидна, і, таким чином, темпи інтеграції повинні бути вищими»[26,с.50; Див.також: 8, с. 16].

Інший *неофункціоналістський/інтеграційний урок* полягає у тому, що дійсна внутрішня і зовнішня – європейська – інтеграція України буде

неможлива, допоки українська політична еліта не перестане мислити, виходячи виключно з обмежених державних інтересів[26,с.141].

Якщо Україна має намір міцно й остаточно 1) внутрішньо інтегрувати свої регіони/території та 2) інтегруватися до ЄС, – то вона повинна бути готова до перерозподілу повноважень по ухваленню економічних і політичних рішень 1) на регіонально-територіальному (*внутрішня – регіонально-територіальна і адміністративна децентралізація*) і 2) наднаціональному (*зовнішня – європейська – інтеграція*) рівні. При цьому з боку ЄС потрібна ініціатива створення наднаціональних органів, які відповідатимуть за ухвалення рішень у сфері відносин ЄС – Україна.

Не все з вищезазначеного відбувається, що і формує українсько-європейські відносини. Таким чином, на сьогодні створюється враження, що у сфері інтеграції як Україна, так і ЄС керуються логікою міжурядових підходів, не упускаючи жодної можливості захистити свою самостійність та суверенність. Обидві сторони, мабуть як мінімум готові до інтеграції, проте без особливого ентузіазму відносяться до ухвалення наслідків дійсної інтеграції, тобто необхідності спільного створення наднаціональних органів, відповідальних за ухвалення рішень [26,с.144; див.також:22, с. 74].

2.2. Проблеми та досягнення розвитку інтеграції і децентралізації у суспільно-історичному та соціально-політичному досвіді та перспективи України

Аналіз та порівняльна оцінка класичних і неоліберальних моделей інтеграційного розвитку як основ зовнішньої політики дозволили дійти висновку, що наявність у сімействі цих моделей органічних недоліків й обмежень суттєво зменшує поле їх застосування в реальній економічній дійсності і перетворює їх, за сутністю, у непридатних для формування ефективної довгострокової політики розвитку. При цьому, зменшення подібних обмежень повинно бути пов'язане з інтегруванням теоретичної бази

неокласичних теорій відкритої економіки з теоретичними напрацюваннями у сфері теорії економічного розвитку, недосконалої конкуренції й сучасних течій інституціоналізму при застосуванні нових методологічних підходів, що базуються на суспільній та соціально-економічній синергетиці.

Разом із тим, для транзитивних країн надзвичайно швидка лібералізація зовнішнього розвитку може мати значні негативні наслідки для економічного розвитку країни як з точки зору загальної динаміки зростання виробництва і споживання, так і в аспекті еволюції структурних характеристик виробничого потенціалу.

Більше того, форсований темп входження країни у світове співтовариство та інтегроване господарство і надзвичайно висока залежність економіки від експорту можуть стати факторами прогресуючого спрощення національної економічної структури.

Процеси європейської інтеграції й міжнародної інтеграції та глобалізації, які породжують посилення взаємодії, взаємовпливу і взаємопереплетіння суспільств, націй, національних господарств і наростання цілісності всесвітнього господарства, які перетворилися в найпотужніший фактор економічного розвитку, водночас зазначимо, що глобалізаційно-інтеграційні тенденції не стали механізмом забезпечення всесвітнього процвітання за рецептами неолібералізму.

Оцінюючи відомий постулат, що в процесі міжнародної торгівлі будь-яка країна внаслідок наявності у неї *порівняльної* переваги може забезпечити зростання добробуту, тобто отримати збільшення величини національного продукту на одиницю факторів виробництва, зазначимо, що критерій добробуту («welfare») неможливо прийняти як єдиний та універсальний критерій оцінки ступеня раціональності включення тієї чи іншої країни у систему міжнародного економічного обміну. Цей критерій повинен бути доповнений критерієм темпів і – саме головне – якості економічного розвитку. Звідси, – у методологічному відношенні – це означає перехід до критерію добробуту в його динамічному прояві – підтримувати протягом

достатньо тривалого часу здатність до забезпечення підвищення рівня добробуту.

Більше того, якраз актуальність критерію динамічного добробуту є навіть більш надійним для країн з перехідною економікою, ніж для країн, що розвиваються. Тому дослідниками робиться проміжний ключовий висновок: політика країни, що спирається виключно на критерії максимізації поточного добробуту, буде неадекватною на довгих часових проміжках, особливо якщо вони супроводжуються кардинальними змінами у структурі й технологіях використання ресурсів. Тільки стратегія, орієнтована на критерій довгострокового розвитку може бути основою побудови правильної моделі участі країни у світовому господарстві [62;66].

Ефекти від інтеграції для розвитку країни є системою, яка має тенденцію до структурного ускладнення, коли більш високому рівню розвитку економіки притаманна більш складна система факторів економічної інтеграції.

Перейшовши до оцінки процесу інтеграції, підкреслимо акцептуалізацію різноманітних аспектів процесу інтеграції в поглядах «глобальних скептиків», «гіперглобалістів» і «трансфонаціоналістів» і виділив три основні аспекти процесу інтеграції:

- Зменшення перепон для економічної, політичної і культурної взаємодії країн і народів;
- Тенденції до створення більш гомогенного економічного, політичного і культурного простору;
- Утворення структур глобального управління.

При цьому, інтеграція генетично виникає як безпосередня реакція на попередній розвиток:

- капіталу, який? досягнувши границі можливої концентрації в межах національних кордонів, намагається реалізувати себе в значно ширшому економічному просторі, трансформуючись у *глобальний капітал*;

- людини як суб'єкта економічної та неекономічної діяльності, яка в силу своєї об'єктивної природи прагне до все повнішого задоволення своїх матеріальних і культурних потреб, розвитку та реалізації своїх здібностей.

Поряд із цим, окреслюються й протиріччя розвитку інтеграції, які не тільки можуть загальмувати її поступ, а й повернути цей процес назад:

- Зростання соціальної нерівності у світі, маргіналізація значної частини населення землі в поєднанні з експансією примітивної мас-культури і загостренням проблем політичної, культурної та релігійної самоідентифікації націй.

- Чітке визначення об'єктивних меж експлуатації природи і стратегій економічного прогресу при нарощуванні антропогенних навантажень на природу.

- Зростання паралельно з глобалізацією економіки інтеграції кримінальної діяльності.

- Зростання небезпеки глобальних криз в умовах неадекватності існуючих глобальних регуляторних установ.

Ці протиріччя є доказом необхідності нової інтеграційної парадигми розвитку. При цьому він вважає, що йдеться не про особливий характер розвитку, який іноді «називають третім шляхом», а про умови розвитку і модернізації багатопольярного світу, що спиратиметься на систему цінностей, притаманних культурі кожної країни. Тобто модель розвитку повинна базуватись на створенні як для особи, так і країн умов для всебічної соціалізації та гуманізації економічного життя.

Дослідження процесу інтеграції в економічній сфері дозволили дослідникам виокремити такі структурні зміни: поява і розвиток глобальних галузей; структурна корекція й прискорення розвитку високотехнологічних галузей; зміни у територіальній організації економіки; зміни структури міжнародного поділу праці і розвиток нових форм міжнародних зв'язків, процес структурного ускладнення економіки; випередження інвестиційними потоками потоків міжнародної торгівлі; процес формування розвитку

транснаціональних економічних структур; структурні зрушення та ендогенний науково-технічний потенціал.

Оцінюють транснаціоналізацію ринків праці та міжнародну міграцію за п'ятьма характерними рисами:

- Вона за своїм змістом є різнобічним процесом, який охоплює, передбачає як постійне переселення, так і тимчасовий виїзд в інші країни.
- Динаміка міжнародної міграції має нестійкий характер – від різких злетів до падінь.
- Міжнародна міграція поки що займає малопомітне місце в процесах формування ринків робочої сили.
- Має місце суттєвий географічний перерозподіл потоків міжнародної міграції.
- Характерний високий ступінь концентрації міжнародних мігрантів в окремих країнах світу.

Водночас на перспективу передбачається й наростання процесу продажу праці без перетину державних кордонів на основі виконання робіт та послуг через Інтернет, що свідчить про можливість стати свідками часткового заміщення міграції праці процесами дистанційного надання трудових послуг. Нині ми можемо вести мову про можливість переходу в перспективі до якісно нової парадигми структуризації спільноти – від територіально-державної до екстериторіальної спільноти на основі співпадання ментально-ціннісних і професійних інтересів індивідів.

Оцінюючи роль і місце України у системі економічної інтеграції, відзначають, що Україна насамперед інтегрована в глобальні економічні процеси і менш за все у розвиток глобальних технологій. Таким чином, загальна модель включення України у процеси інтеграції, не є оптимальною з точки зору задач моделі ендогенного розвитку і включає в себе усі типові недоліки, притаманні слабкорозвинутим країнам.

Разом із тим, Україна досягла дуже високого рівня відкритості економіки та експортного потенціалу з моделлю ендогенного економічного

розвитку.

Оцінка окремих показників, які характеризують процеси інтеграції, дозволяють зазначити, що: 1) домінування у минулому тіньових форм вивезення капіталу призвело до викривлення процесу легального формування транснаціональних компаній в Україні; 2) існуючі передумови для прискореного розвитку інформаційних і комунікативних технологій (ІКТ) блокуються негативною тенденцією відносного погіршення порівняно з іншими країнами стану інфраструктури ІКТ; 3) структурні особливості зовнішньої торгівлі України залишаються стратегічно програшними; 4) дуже низькі показники експорту високотехнологічних товарів і послуг; 5) Україна є країною з симетрично високими показниками як імміграції, так і еміграції.

В цілому, економіка України у структурному розвитку не відповідає найважливішим світовим тенденціям, що робить її малоприсадибною для ефективної інтеграції у світове господарство».

Розробляючи методологічні підходи до формування людини і включення України у процеси економічної інтеграції, визначають такі параметри, які найбільше впливають на процеси розвитку:

- Культурні цінності, громадські інтереси та політичні цілі спільноти.
- наявні і потенційно доступні ресурси розвитку.
- Переважальні компоненти і тип взаємодії в процесі організації між різними рівнями соціально-економічної системи.

Зазначаючи, що у процесі інтеграції неминує формуватися глобальний рівень керованості у вигляді глобальних регулюючих інститутів (без них може йтися лише щодо інтернаціоналізації), формуватися достатньо складна модель включення України у процес інтеграції. Тому можливо розглядати внутрісистемну динамічну взаємодію, яка вбудована в структуру також динамічної взаємодії із зовнішнім середовищем, у межах якого існуюча національна система знаходиться у двоєдиному процесі співробітництва і конкуренції з багатьма іншими національними системами.

При цьому, найважливішою характеристикою перспективної національної моделі розвитку в умовах інтеграції буде «не підпорядкування національної економіки глобальним економічним процесам, а активне використання позитивів інтеграційної економіки для оптимізації умов ендогенного (внутрішньобумовленого) національного економічного розвитку».

Тому необхідно формувати низку заходів державної політики, які повинні бути спрямовані на регулювання участі будь-якої «інтеграційнозорієнтованої» країни в економіці, що глобалізується та інтегрується:

- Підвищення якості управління участю у процесах інтеграції при активному удосконаленні як політичних, так і ринкових інститутів країни.
- Удосконалення спеціальних правових інститутів для здійснення окремих форм зовнішньоекономічних операцій.

Радикальне підвищення якості державного управління з орієнтацією на рішення не поточних, а стратегічних цілей і задач.

- Підвищення вмісту доданої вартості в товарах на експорт при прискореному розвитку високотехнологічних виробництв товарів і послуг.
- Розвиток недержавних форм регулювання участі в процесах інтеграції з опорою на широку мережу добровільних об'єднань та асоціацій
- Збалансований і взаємопов'язаний розвиток дрібного, середнього і великого бізнесу.
- Проведення селективної політики залучення в країну ТНК.
- Реалізація низки національних програм інфраструктурного розвитку, зокрема національної програми інформатизації.

В цілому можливо узагальнити різноманітні заходи соціально-економічної політики України щодо покращення умов включення країни у процес інтеграції.

При дослідженні процесів міжнародної регіональної інтеграції, необхідно охопити всі сторони взаємодії при створенні регіональних

інтеграційних об'єднань.

Аналіз політико-економічних мотивацій для формування і розвитку інтеграційних процесів дозволив запропонувати п'ять груп цього комплексу: 1) безпека спільноти як відчуття спільності, взаємна симпатія, довіра і наявність спільних інтересів; 2) економічна, що пов'язана зі знижкою бар'єрів для руху товарів, послуг, капіталів і трудових ресурсів; 3) теж економічна, але з далекоглядними політичними наслідками при формуванні великих господарських просторів з виділенням трьох ефектів – посилення конкуренції, збільшення масштабу виробництва і розширення можливостей вибору; 4) спільне протистояння викликам інтеграції; 5) створення механізму, що спонукає до реформ за зовнішнім зразком.

На основі оцінки діючих регіональних інтеграційних об'єднань розподілимо їх також на п'ять груп за рівнем ефекту торгівлі від виразних довгострокових ефектів від торгівлі до відкладеного ефекту від створення торгівлі.

Розглядаючи механізми впливу регіональних інтеграційних формувань на екологічний розвиток, виокремлюють кілька факторів впливу: 1) стадії розвитку регіональної інтеграції – від ролі вільної торгівлі до політичного союзу; 2) суб'єкти, що приймають участь у процесі регіональної інтеграції; 3) інструменти і процеси реалізації поставлених цілей розвитку на різних етапах інтеграції; 4) забезпечення безперервного та стійкого процесу інтеграції, яке є найбільш складним механізмом регіональної інтеграції.

Водночас автор виділив деякі критерії формування регіональних інтеграційних угод за типом регіональної інтеграції; ступенем відкритості інтеграційних угод для зовнішнього світу (їх поєднання з процесом інтеграції); загальною послідовністю заходів політики інтеграції; рівнем синхронізації участі в інтеграції окремих країн-членів і просторовими характеристиками регіонального процесу інтеграції.

При цьому багато країн беруть участь в кількох угодах – з 209 країн 174 члени не менш ніж одного об'єднання, а в середньому на одну країну

припадає 5 при максимальному 31 [Див.вітчизняну наукову концептуалізацію, зокрема: 7;16-17;66].

Це дозволило виокремити п'ять принципових схем взаємодії країн при інтегруванні: 1) модель вкладених регіональних інтеграційних просторів; 2) модель концентричних кіл регіональних інтеграційних просторів; 3) модель, в якій регіональні інтеграційні простори перехрещуються; 4) модель змінної геометрії регіональних інтеграційних просторів і 5) модель спряжених регіональних інтеграційних просторів.

Торкаючись питань формування і розвитку інтеграційних взаємовідносин, виділимо також закономірності, з яких найважливішою є, по-перше, динамічна спільність учасників за трьома аспектами: а) інституціональної сумісності; б) близькості досягнутих рівнів інтернаціоналізації економіки країн-партнерів; по-друге, визначена критична маса важливих цілей, які країни, що об'єднуються, мають намір досягнути разом; по-третє, нерівномірний за часом характер регіональних інтеграційних процесів (принцип швидкості розвитку інтеграції, що змінюється); по-четверте, принципи невизначеності: якісні стрибки у розвитку інтеграційного процесу відбуваються в умовах значної невизначеності (біфуркації), через що будь-які амбіційні цілі розвитку інтеграції неможливо запрограмувати на довгостроковий період; по-п'яте, принцип спільної інституціоналізації розвитку при формуванні метанаціональних інститутів; по-шосте, стійка тенденція до збільшення і нарощування відкритості інтеграційності.

Разом із тим, Україна при оголошенні її керівництвом *інтеграції до Європи* основним зовнішньополітичним і зовнішньоекономічним пріоритетом в реаліях за багатьма ключовими структурними та інституціональними характеристиками економіки і спільноти залишається далекою від європейських, а в деяких випадках навіть рухається в протилежний від Європи бік, породжуючи реальну дивергенцію замість конвергенції.

Тому внаслідок значних інституціональних викривлень країна нині не

придатна для реалізації тієї моделі інтеграційної політики, яка передбачає паралельний розвиток «негативної і позитивної» інтеграції, що створює реальність орієнтації насамперед на формування зон вільної торгівлі (ЗВТ).

Характеризуючи поширення ЄС за етапами (хвилями поширення), лише одна (четверта хвиля) мала яскраво виражений ефект для спільноти відразу після моменту розширення (приєднання Австрії, Фінляндії та Швеції) – приріст території, перевищення приросту ВНД над приростом населення, підвищення «Індексу розвитку людського потенціалу» [25,с.214].

Разом із тим, навіть в умовах благополучності Європи при інтеграції не спостерігаються тенденції до нівелювання параметрів економічного зростання, хоча має місце визначена здатність до послідуєчого вирівнювання різниць, що свідчить про збереження потенціалу подальшого розвитку інтеграції вглибину.

Більше того, розширення (входження нових країн), створило для ЄС докорінно нову ситуацію, якісно новий для спільноти стан, який характеризується значними рівнями дивергенції рівнів розвитку всередині спільноти – рівнями, для яких наявний потенціал адаптації спільноти може бути недостатнім, що може суттєво обмежити можливості подальшого руху інтеграційного процесу вглибину.

Аналіз трендів ВВП і ВНД в поєднанні з оцінкою якості інститутів та інфраструктури ЄС дозволив зробити ще один висновок – чим вище рівень розвитку інститутів та інфраструктури, тим, вочевидь, легше іде адаптація до умов існування в межах спільного економічного простору і тим швидше відбувається вирівнювання надмірних різниць, що утруднюють рух інтеграційного процесу [62].

Аналіз діяльності ЄС [51,с.101] дав також можливість сформулювати принципову модель потенційної економічної ефективності інтеграційного процесу в умовах прогресуючого розширення спільноти при взаємодії чотирьох основних показників:

– позитивні ефекти ліквідування економічних бар'єрів і створення

єдиного масштабного економічного простору;

- позитивні ефекти координації, синхронізації та кооперації (наука, технології, освіта);

- негативні ефекти адаптації та імплементації, пов'язані зі структурним зламом і втратою частини капіталу в процесі пристосування до параметрів більш конкурентного середовища спільного економічного простору [17];

- негативні ефекти зростаючої складності регулювання при збільшенні розміру зростання.

При цьому Європа нині увійшла в смугу біфуркації і тому чи зможе вона в цих умовах реалізувати свою стратегію інновацій, сьогодні сказати, мабуть, неможливо [12,с.685-701].

При цьому, стимулювання еволюції Євросоюзу може відбуватися за двома лініями: 1. Посилення дії принципу компліментарності в структурах управління ЄС і 2. Зміна у довгостроковій перспективі самої структурної конфігурації європейського інтеграційного процесу.

Крім того, в деяких ключових галузях інтеграційний процес може вийти за межі ЄС з розвитком більш широкого процесу загальноєвропейської інтеграції й формування загальноєвропейського економічного простору і навіть більш широкого процесу в глобального інтеграційного простору.

Оцінюючи можливості входження України в ЄС, чітко треба враховувати, що якщо проблемний формат інституціональної реформи буде недостатнім для забезпечення ефективного функціонування системи погодження національних інтересів країн-членів, то ми можемо зіткнутися не тільки з посиленням гетерогенності системи ЄС в цілому, а й зі зростаючим небажанням наступного розширення Союзу [24;34;50;62]. Звідси його висновок, що перспективи входження України в ЄС прямо залежать від того, чи виправдає себе нинішня внутрішня інституціональна реформа ЄС.

На процес інтеграції ЄС впливатимуть процеси інтеграції й всесвітньої лібералізації торгівлі, тобто посилення глобального регулювання. Тому

повинні, відбутися важливі зміни у механізмах європейської інтеграції, але якщо «батьки» Європи забажають зберегти перспективи розвитку на майбутнє [26,с.115].

2.3. Перспективи реформ системи місцевого самоврядування у розвитку народовладдя як імплементація європейських інтегративно-децентралізаційних моделей і цінностей громадянського суспільства

Публічні (громадські) інституції соціуму в умовах демократії та ринкової економіки діють у громадянському суспільстві – це сповнене суспільноактивним життям, інституалізоване громадянське суспільство формує середовище, у якому функціонують громадські інституції. Останні забезпечують ряд необхідних громадянському суспільству служб і послуг (наприклад, юридична структура, котра забезпечує безпеку приватної власності приватних осіб і стежить за дотриманням їх контрактів і за стабільністю грошей), а також задовольняють потреби населення (наприклад, здійснюючи громадські програми охорони здоров'я та перерозподілу доходів на користь соціально незахищених груп).

Процес трансформації – це комплексний процес соціальної трансформації, у якому повинне розвиватися і громадянське суспільство, і громадські (публічні) інституції. Аж до цього часу у більшості західних коментарів, у політичних дискусіях, у вимогах міжнародних фінансових організацій, у програмах технічного сприяння акцент ставився на певних аспектах розвитку громадянського суспільства (наприклад, приватизації). Це важливо, але це тільки одна половина процесу трансформації [59]. Розвиток громадянського суспільства – мета процесу трансформації, мло успіх цього процесу потребує також розбудови належних публічних (і громадських) інституцій.

Дискусії, які ведуться у розвинених країнах щодо інтеграційної, суспільної, економічної політики, приймають за очевидне, що у цих країнах

уже існує ефективний адміністративний апарат, здатний втілити у життя широкий спектр політичних заходів поряд з настільки ж ефективною системою місцевого самоврядування та муніципального управління й територіально-регіональної самоврядності (на засадах *субсидіарності, деліберативності, децентралізації* й одночасної інтегративності) [48; 66]. Це припущення, не завжди дійсне і для країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), звичайно є цілком безпідставним для перехідних економік та країн, зокрема таких, як Україна.

Прикладом проблеми, що постає при побудові громадських інституцій, є відсутність ефективної митної та податкової системи. Навіть митний збір на алкоголь та цигарки може потребувати спеціальних зусиль. У багатьох країнах, про які йдеться, корупція – це серйозна проблема, що завдає суттєвої шкоди не тільки економічній політиці, але і легітимації урядів. Останнє особливо актуальне тому, що більшість країн, про які йдеться – це нові країни (Білорусь, Чеська Республіка, Естонія, Латвія, Литва, Росія, Словаччина, Словенія, Україна), і в декотрих із них довгий і складний процес утвердження власної державності далекий від завершення. А процес цей, окрім заснування та легітимації нової адміністративної системи, може супроводжуватись етнічними та військовими конфліктами, які здатні відсунути на задній план чисто економічні цілі.

Суспільна, державна та економічна трансформація не може бути здійснена без *державно-управлінської та адміністративної трансформації*. Адміністративні органи старого радянського режиму – єдиновладна партія з її центральними та місцевими органами, держплан, т.зв. «держпостач», промислові міністерства, апарат держбезпеки – усе це невід'ємні частини системи, яка розвалилась, і яка мала тенденцію уникати реформ (дану ситуацію зараз спостерігаємо у Росії, котра в умовах «олігархічного колективізму» на політичному рівні в певній мірі імітують всевладдя КПРС у формі «Єдиної Росії»).

Крім того, ефективна та демократична (з рівністю прав для усіх її

учасників та їхніх «стартових можливостей») ринкова економіка потребує сильних та *легітимних громадських інституцій*, зокрема, ефективних та громадсько залежних структур виконавчої влади, зокрема – сильного міністерства фінансів, системи соціального захисту і (соціальної безпеки, дієвого місцевого самоврядування, антимонопольної організації, ефективної податкової і митної служби, добре організованого і ефективного Центрального (Національного) банку, надійної статистичної служби, системи підбору та навчання державних громадянських службовців тощо, фактично кожний історичний приклад успішного процесу соціальної та економічної трансформації був процесом, що втілювався у життя (щонайменше — до певної міри) саме державою, яка в той же час сама перманентно вдосконалювалась.

Причиною цього стало звільнення кваліфікованих службовців, які асоціюються зі старим ре жимом (як, наприклад, раніше, у 1990-х рр. у колишній Чехії та Словаччині). Не менш серйозними завадами створенню нової і ефективної системи центральної та місцевої адміністрації є низький законний дохід та низький престиж, які дає громадська служба, і як результат – перехід багатьох державних службовців для отримання сяючих призивів у приватний сектор (особливо таких посадових осіб, які мають контакти у держапараті і знають, як він працює).

Вирішальну роль у трансформації в постсоціалістичних країнах Прибалтики, Східної та Центральної Європі відіграли антикомуністичні революції й швидкі структурні соціальні й економічні реформи 1989-1993 рр., які змели старі еліти з вершин влади і замінили їх новими елітами, прийнятними для ринкової економіки. Де не було значних ротацій у владних елітах, як, наприклад, в Росії, Україні та Білорусі, там прогрес у трансформації досягнутий вкрай незначний. У цих країнах політики та державні службовці не виявляють бажання розвивати підприємницьке середовище і схильні покладатися на адміністративну практику старого режиму. У нових землях Німеччини проблема відсутності держслужбовців

вищих рівнів, які мають необхідну підготовку та майстерність, вирішується шляхом «імпорту» державних службовців із Західної Німеччини. Але це можливо лише у Німеччині, хоча навіть там викликало помітне обурення серед т.зв. «Ossi».

Однак, незважаючи на ключову роль адміністративної трансформації, у багатьох країнах заведений порядок, звички (а іноді й правила) суворого режиму продовжують існувати. Вони не змінилися автоматично ні під впливом ринкових сил, ні в результаті зміни політичного режиму. Послідовні та довгострокові програми трансформації центрального та місцевого управління, що підвищують його ефективність та збільшують його відповідність сподіванням суспільства, є конче необхідними.

Зважаючи на її ключову роль, адміністративна трансформація — це сфера, у якій західні агенції, такі, як ОЕСР (з її програмою SIGMA) та ЄС (із його діяльністю в рамках програм PHARE та TAGS) уже розгорнули активне технічне сприяння. Хоча деякі «вільні риночники» з їх необільшовицьким прагненням руйнування старого державного апарату схильні цю сферу не помічати взагалі. Вони ігнорують той очевидний факт, що навіть їхні програми потребують ефективної держави для свого втілення. Однією і причин невдачі Гайдарівського плану стабілізації 1992 року в РФ була зосередженість команди Гайдара на макроекономічній політиці на шкоду адміністративній трансформації та побудові політичних інституцій.

Трансформація системи центрального та місцевого управління (тобто публічної, громадської адміністрації) не є чимось, що може бути здійснене одразу ж. Хоча деякі речі (такі, як перейменування служби державної безпеки або заборона комуністичної партії) можуть бути здійснені швидко, але інші, такі, як створення ефективного місцевого самоврядування або сучасної державної цивільної служби обов'язково потребують для реалізації значного часу. Більше того, навіть речі, які можуть бути здійснені швидко, можуть не досягти своєї мети. Перейменована служба державної безпеки може поводитися так само, як і її попередниця. З іншого боку, досвід процесу

трансформації може привернути увагу до необхідності подальших адміністративних змін. Наприклад, «Стратегія для Польщі», ухвалена і Сеймом ще у липні 1994 р., доводить, що існуюча на той момент система центральних економічних органів була несумісною із потребами Польщі. У цьому документі доводиться необхідність сильних й інституціонально самостійних міністерства економіки, міністерства міжнародної економічної інтеграції, а також Державної скарбниці. Це б дозволило і в Україні краще використовувати штат соціально-економічних відомств і більш ефективно контролювати економічні процеси.

Скептицизм щодо можливості створення ефективної адміністрації у перехідних країнах набув значного поширення. Частково він просто-напросто є ідеологічним результатом ліберальної критики далекосяжних сподівань на державне управління.

Частково це звичайна алергічна реакція на адміністрацію старого режиму. Частково скептицизм щодо можливості ефективної адміністрації знаходить собі обґрунтування в очевидностях суворих реалій сьогодення більшості країн постСРСР: корупції, криміналізації, некомпетентності ТА «міністерському феодализмі».

Однак, досвід показує, що такий скептицизм, можливо, дещо перебільшений. Наприклад, у країнах ЦСЄ, держава виявилась здатною провести радикальну приватизаційну політику.

Одна із специфічних рис, успадкованих перехідними країнами – це брак кваліфікованої бюрократії, здатної забезпечити здійснення необхідних заходів. Ось чотири основні причини цього:

По-перше, багато хто із найбільш кваліфікованих держслужбовців залишив державну службу, щоб одержати вищу зарплатню та реалізувати можливість збагачення у новому приватному секторі. Відповідно, і найбільш здібна і уміла адміністративна молодь природно прагне захопити привабливі і для найбільш успішних доступні позиції у приватному секторі, а не працювати у погано оплачуваному та непрестижному громадському секторі.

По друге, необхідні для трансформації заходи є цілком новими для країн, про які йдеться, і державні службовці не мають жодного досвіду їх здійснення, або такий їх досвід є дуже обмеженим. Їхній досвід є досвідом < та/юго режиму, тобто досвідом такого типу втручання, яке обертається перманентною відсталістю. Наприклад, суттєва постійна функція держапарату сприяння задоволенню потреби економіки в інвестиціях шляхом їх стимулювання. Часто це бувають приватні або закордонні інвестиції. Розробка ефективних заходів для стимулювання приватних інвестицій – це нова сфера, у якій багато із країн, про які йдеться, мають мізерний досвід, оскільки їх приватні сектори абсолютно нові.

По-третє, забезпечення «нормальної» ринкової поведінки таким людським та інституціональним спадком набагато менш вірогідно, ніж у ринкових економіках, що існують і розвиваються протягом тривалого часу.

По-четверте, держапарат, успадкований від старого режиму, не підходить для проведення в життя належної політики, бо не є бюрократією у класичному, веберівському розумінні. У той час, коли веберівська бюрократія – це бюрократія, яка охороняє закони, старий держапарат був бюрократією, яка закони створює. Однопартійна система, політична упослідженість законодавчої влади і автаркія міністерств створили ситуацію, яка дозволяла виконавчим органам набувати багатьох законодавчих функцій держави.

Більше того, стара бюрократія була також бюрократією, яка обходить закони. Це має серйозні економічні наслідки [50,с.61]. Наприклад, потенційні зарубіжні інвестори часто заявляють, що є велика кількість конфліктуючих державних організацій, котрі претендують на владу і право прийняття рішень щодо іноземних інвестицій. У такій ситуації західні інвестори часто не розуміють, яким (і чиїм) правилам вони мають слідувати. Існування великої кількості конфліктуючих потенційних регуляторів збільшує непевність інвесторів і робить інвестування менш привабливим для них.

Суттєвий аспект трансформації – навчання і службовий ріст державних

службовців, що здатні забезпечити здійснення політики, адекватної вимогам нового часу і нових обставин [55,с.12-13]. Відповідно, абсолютно логічним є те, що одним із перших дій нового демократичного уряду Польщі було заснування у травні 1990 р. Національної школи публічної адміністрації, створеної за зразком французької Ecole Nationale d'Administration. Інституція на зразок ENA була також започаткована в Україні.

Однак, добір належного штату залишається справою складною. В цілому, громадська служба наймає не потрібний їй штат, а той штат, який вона може знайти. Відбору до того ж заважає фаворитизм (який часто ґрунтується на партійно-політичній прихильності), сімейщина та кумівство. Формальні кваліфікаційні вимоги до публічної служби на практиці часто ігноруються. Правила діяльності громадської служби і кар'єрного просування в ній ще потрібно створити.

Більше того, важливо усвідомити, що таке навчання не може замінити вирішення структурних проблем. Дуже низькі зарплати у громадському секторі ведуть до корупції і до відтоку найкращих держслужбовців. Відсутність чітких законів та внутрішньої правової культури з необхідністю призводить до деспотичного прийняття рішень. Міністерства, сфери діяльності яких накладаються одна на одну, приречені на втягування у бюрократичні конфлікти. Проблеми з фінансами обмежують можливості навіть висококваліфікованих держслужбовців щодо реалізації соціальних та економічних програм. Тривала та глибока політична непевність неминуче звужує часовий горизонт розрахунків, планів і дій держслужбовців. Усі ці структурні проблеми можна подолати лише через структурні ж рішення, а не через навчальні програми, які, однак, самі по собі є бажаними [23,с.52].

Питання людських ресурсів не є важливим з огляду лише на внутрішні проблеми країн, що трансформуються.

Вони також важливі й у зв'язку із ініціативою розширення ЄС шляхом прийому до нього деяких перехідних країн. Брак компетенції у громадських посадових осіб, а також брак ринкових професіоналів (бухгалтерів,

менеджерів, *громадськоорієнтованих комунікаторів* тощо) у країнах на рівні «країн-постСРСР» – це серйозний бар'єр для їхнього членства у ЄС.

Оскільки йдеться про громадський сектор, щоб стати частиною ЄС, як уряд держави-потенційного члена ЄС, так і її громадські та приватні структури, інституції тощо, мають бути укомплектовані досвідченим персоналом високої кваліфікації.

Недостатньо ухвалити справедливі закони у національному парламенті. Уряд повинен мати ще й навчений та досвідчений персонал, щоб інтерпретувати ці закони, застосовувати їх та стежити за їх дотриманням.

Візьмемо лише один приклад: членство у ЄС означає участь у Єдиному Ринку. Оскільки він включає загальні виробничі стандарти та стандарти охорони здоров'я, країнам-членам ЄС необхідно мати ефективні органи контролю та регулювання. Це не просте завдання. Регулювати ринкову економіку дуже важко. Легко припуститися помилки, будучи або занадто жорстким, або занадто м'яким. Квапливий курс навчання, очевидно, є недостатнім, адже рішення посадових осіб, навіть посадових осіб найнижчих рівнів, може виявитись вирішальним і мати загрозливі наслідки. Легко забути, що західноєвропейські органи, котрі вирішують подібні завдання, мають висококваліфікований штат і керуються посадовими особами, за плечима яких – десятиріччя досвіду. Може пройти десяток років, поки управлінці України (так само, як у 1990-х рр., керівники країн Центральної та Східної Європи) здобудуть належний досвід. Навіть у найбільш передових країнах ЄС урядові службовці не є – як для умов ринкової економіки – досить досвідченими в розробці та впровадженні заходів щодо охорони здоров'я, безпеки та екологічних стандартів тощо. Більше того, західний бізнес управляється людьми, що мають десятиріччя досвіду роботи у цих органах.

Створення сучасної громадської служби, – служби, вступ до якої можливий через успішно складений іспит; служби, у якій кар'єрне зростання базується на заслугах; служби, у якій політична приналежність

держслужбовців не впливає на їх кар'єру; служби, у якій корупція вкрай обмежена і через внутрішню ворожість до неї, і через адекватні зарплатні, і через використання карних санкцій; служби, яка характеризується високим рівнем професіоналізму та професійної етики, – створення такої публічної (громадсько-суспільної) служби є ключовим аспектом усього процесу трансформації. Перехід до ринкової економіки та якісних внутрішньодержавних 1) інтеграції та 2) децентралізації включає створення не лише ринкових інститутів (таких, як приватна власність та ринок капіталів), але також і розвинутої держави, яка веде ринок і соціум у соціально бажаному напрямі.

Існують численні адміністративні патології, що заважають процесові трансформації. Головні, досить драматичні, через які в Україні вже було кілька гучних судових розслідувань – це корупційна криміналізація державної та місцевої адміністрації. Тому, відзначимо, на просторі країн пост-СРСР, котрі прагнуть до вступу у ЄС, особливо важлива, але існуюча також і в інших місцях проблема, – це *державно-управлінська багаторівнева корупція* [61,с.170].

Посадові особи, котрі часто мають відносно низьку зарплатню, але розподіляють дуже цінні права (наприклад, – щодо приватизації, ліцензій на експорт та імпорт, реєстрації бізнесових фірм, володіння нерухомістю тощо), мають спокусу назвати й отримати ціну за своє сприяння. Ще одна адміністративна патологія – це перевага, яка надається у використанні передових технологій, техніки, що часто-густо виявляється менш економічно ефективним, ніж застосування не таких технічно-авангардних, але дешевших систем.

Гарний приклад останньої патології демонструє банківська клірингова система. Добре відомо, що розвиток ефективної системи міжбанківського безготівкового розрахунку і заліку взаємозаборгованості – це важлива частина трансформації. Наприклад, латвійські, естонські та угорські власті давно це зрозуміли, і ще у 1997 р, при частковому фінансуванні з боку

Світового банку, з використанням французької технології й під керівництвом їхніх Національних банків розпочалася робота по створенню *національної системи чеків для одержання допомоги по безробіттю*.

Це була технічно передова система, призначена для створення повністю комп'ютеризованої, сучасної, всеохоплюючої системи клірингу. На жаль, ця система виявилася дуже складною для впровадження, і ще й у 2013 р., вона ще не функціонувала належним чином. На відміну від Угорщини, Польща (котра розпочала роботу у цьому напрямі з 1990 р.), вже з квітня 1993 р. має Національну клірингову палату. Це дещо технічно відстала система, яка ґрунтується на паперовій технології, але, проте, працює вона добре і є важливим досягненням процесу трансформації у Польщі [34, 172].

Ще одна адміністративна патологія – це тенденція приділяти виняткову увагу тій чи іншій «одній модній проблемі» і, у результаті, нехтувати іншими важливими проблемами. Наприклад, зрозуміла одержимість приватизацією часто загороджувала інші аспекти ефективної економічної стратегії. «Стратегія для Польщі» 1994 року доводила, що у реалізації функцій власності проблемам приватизації було надано непропорційно високого пріоритету за рахунок і на шкоду управлінню державною власністю. Це одна із важливих причин кризи громадських фінансів та численних випадків непотрібних банкрутств державних підприємств, позбавлених допомоги власника [26,с.102].

Хоча приватизація є неодмінним елементом трансформації, необхідно також забезпечити ефективне управління підприємствами, які залишаються у державному володінні. Таке управління має не підштовхувати до непотрібного і неминучого банкрутства, а забезпечувати сплату держпідприємствами податків, їхню здатність підвищувати конкурентоспроможність продукції, їх перетворення на життєздатні в умовах ринкової економіки фірми.

Аналіз свідчить [9;15;22;23;26;31;39;41;53-61]], що успішна боротьба проти корупції абсолютно можлива навіть тоді, коли здається, що місцева

культура приймає корупцію, і навіть у тому разі, коли корумпованим є сам національний лідер. Низка можливих заходів включає:

- відбір посадових осіб за критеріями чесності та здібностей;
- заміна структури винагород для посадових осіб (наприклад, підвищення зарплатні, винагорода спеціальних дій, які обмежують корупцію, і тих держслужбовців, які борються з нею);
- покарання корумпованої поведінки (наприклад, штрафами, звільненнями, карною відповідальністю);
- збір та аналіз інформації, яка збільшує шанси виявлення корупції (наприклад, перевірка документів та звітності, діяльність служб внутрішньої безпеки, заохочення окремих інформаторів, перевірка банківських рахунків, отримання інформації від громадськості).

Важливою метою адміністративної трансформації є мінімізація названих адміністративних патологій. Особливо важливим є зменшення корупції. Відносно некорумпована публічна адміністрація, що функціонує сьогодні у західноєвропейських країнах, була створена тільки у ХІХ ст.[52,с.63].

Наприклад, Британія увійшла у середину-кінець ХІХ ст. із невеликою, неефективною, корумпованою та глибоко враженою сімейщиною й «блатом» громадянською службою, яка була не більш як невід'ємною складовою аристократичної системи винагороджування друзів та родичів. Така цивільна служба була названа її критиками «старою корупцією» [32,с.111]. Серія реформ призвела до створення громадянської служби, на яку зараховували при умові успішної здачі іспитів, де просування по службі базувалося на трудовому стажі та службових досягненнях, де корупція викоринювалась суспільним осудом і карним законодавством. Незважаючи на те, що система, що постала у результаті таких реформ, часто критикувалася за брак у посадових осіб технічних знань, вузькість їхньої соціально-освітньої бази та брак знань щодо методів бізнесу, а також за недостатність бачення та продумування стратегічних довготермінових цілей, все ж випадки корупції у

цій системі були вкрай нечисленними.

Відповідно, важливою частиною загального процесу трансформації є процес радикальної трансформації адміністративного апарату. Проте завданню створення ефективної системи центрального та місцевого управління заважає відносно мала доля структур і чиновників, що були успадкована під старої системи центрального та місцевого управління.

Надзвичайне завдання, що стоїть перед перехідними країнами і, перш за все, перед Україною, – це демонтаж колишньої управлінської та адміністративно-централізованої системи держави та, відповідно, заміна її новим типом держави, націленої на економічне зростання своєї країни у конкурентному контексті і здатної створити інституціональні структури сучасної ринкової економіки.

Висновки до другого розділу

Досліджена специфіка інтеграції історичного досвіду Європи в контексті стратегій суспільного і державного розвитку, динаміки процесів децентралізації, самоорганізації і самоврядування, трансформацій інститутів влади, моделей управління в умовах глобалізації і транзитивного розвитку України.

Визначено, що регіональна інтеграція – це особлива форма інтеграції, обмежена територіальними або геополітичними рамками. Згідно загальній думці провідних фахівців у цій галузі, найуспішніше і динамічно регіональна інтеграція здійснюється завдяки зусиллям Європейського союзу (ЄС). Тому немає нічого дивовижного у тому, що велика частина соціально-економічних теорій, що аналізують процеси регіональної інтеграції, спирається на європейський досвід.

Не дивлячись на критику, що спрямувалася на них, усі без виключення класичні теорії інтеграції частково пояснювали або, принаймні, відображали

процес, що відбувається в Європі. У зв'язку з цим можна вже отримати деякі уроки з перших паростків інтеграції ЄС-Україна, аналізуючи нормативно-пояснювальну модель цього процесу.

На зміну класичним теоріям інтеграції прийшли нові. Ці теорії, як правило, абстрактніші, ніж класичні, оскільки вони будуються, головним чином, на міжнародній співпраці взагалі, а не на регіональній інтеграції. Багато в чому недопрацьований, проте часто використовуваний підхід ґрунтується на теоріях внутрішньої політики у поєднанні з новою політекономією.

Неофункціоналістський/інтеграційний урок полягає у тому, що дійсна внутрішня і зовнішня – європейська – інтеграція України буде неможлива, допоки українська політична еліта не перестане мислити, виходячи виключно з обмежених державних інтересів.

На зміну класичним теоріям інтеграції прийшли нові. Ці теорії, як правило, абстрактніші, ніж класичні, оскільки вони будуються, головним чином, на міжнародній співпраці в цілому, а не на регіональній інтеграції.

Багато у чому недопрацьований, проте часто використовуваний підхід ґрунтується на теоріях внутрішньої політики у поєднанні з новою політекономією. У цьому підході, серед представників якого вагомі імена дослідників Уейна Сендхольтца і Джона Зісмана, особлива увага приділяється політиці «груп інтересів». У ньому особливо підкреслюється, що якщо об'єднана загальними інтересами група, котра виграє від інтеграції, впливовіша, ніж група, що програє у результаті цього процесу, то інтеграційний процес продовжуватиметься. Іншими словами, інтеграція (угоди про регіональну торгівлю, митні союзи і т.інш.) розглядається як процес, що призводить до серйозного перерозподілу сил і появи тих, що виграли і тих, що програли – у самих країнах-членах.

На думку функціоналістів та неофункціоналістів, інтеграцію слід розглядати як довгостроковий і поступовий процес, а не як щось, що може відбутися за один-два роки. Слід запастися терпінням і починати з тих

функціональних сфер/галузей, де потреба у співпраці є найбільш актуальною, і лише потім переходити до розширення сфери інтеграції захопленням суміжних областей. Цей процес мотивує політичну інтеграцію в частині створення наднаціональних центрів ухвалення рішень і зобов'язань.

Згідно концепції неоінституціоналізму (або неоінституціоналістської теорії), інститути соціуму перетворюються на загальносуспільні «школи співпраці», оскільки у процесі тривалої інституалізованої співпраці регіони держави та самі держави навчаються і, сподіваємося, навчаться довіряти один одному. Цей досвід розвине в них здатність до компромісів, оскільки врешті-решт від цього виграє кожен.

Що ж до відносин між ЄС і Україною, то при їх аналізі теоретичні підходи використовуються нечасто. Теорії інтеграції вже за визначенням конкурують між собою, проте при комплексному розгляді вони дозволяють по-новому поглянути на процеси і рамки інтеграції України в європейські структури, особливо в ЄС.

Якщо Україна має намір міцно й остаточно 1) внутрішньо інтегрувати свої регіони/території та 2) інтегруватися до ЄС, – то вона повинна бути готова до перерозподілу повноважень по ухваленню економічних і політичних рішень 1) на регіонально-територіальному (внутрішня – регіонально-територіальна і адміністративна децентралізація) і 2) наднаціональному (зовнішня – європейська – інтеграція) рівні. При цьому з боку ЄС потрібна ініціатива створення наднаціональних органів, які відповідатимуть за ухвалення рішень у сфері відносин ЄС – Україна.

У даний час не все з вищезазначеного відбувається, що в цілому і формує українсько-європейські відносини. Таким чином, на сьогодні створюється враження, що у сфері інтеграції як Україна, так і ЄС керуються логікою міжурядових підходів, не упускаючи жодної можливості захистити свою самостійність та суверенність. Обидві сторони, мабуть, як мінімум готові до інтеграції, проте без особливого ентузіазму відносяться до ухвалення наслідків дійсної інтеграції, тобто необхідності спільного

створення наднаціональних органів, відповідальних за ухвалення рішень.

Основні наукові положення розділу викладені в опублікованих працях [3; 4].

Список використаних джерел до другого розділу

1. Багатиреева В. С. Щодо проблеми визначення кримінально караних форм сепаратизму // Право і безпека. – 2014. - № 1(52). - С. 65-70.
2. Бакунин М.А. Анархия и Порядок. - М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. - 704 с. - С.309.
3. Білецька А.В. Перспективы интергационной модернизации в контексте трансформационных проблем интеграции, регионализации и социально-экономической безопасности глобального развития //Creative Economics and Social Innovations. – Выпуск 7. – 2017. – №2 (19). – С.110-121.
4. Білецька А.В. Фактори ефективного державотворення і національної єдності у суспільній та регіональній інтеграції України: історичні передумови і перспективи розвитку / А. В. Білецька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2017. – Вип. 119 (4). – С. 326 – 331.
5. Гоптарева И.Б. Политический анализ концепции федерализма. – Оренбург: «Южный Урал», 2002. – 240 с.
6. Дівак В. Сепаратизм як феномен сучасної політики: політологічні та правові аспекти. – К. : Логос, 2010. – 224 с.
7. Достанко Е.А. Генезис теорий европейской интеграции//Европейская интеграция: процессы углубления и расширения. – 1999. – №1. – С. 7-41.
8. Європейський досвід регіоналізму//Інтернет-ресурс «Діалог»: <http://dialogs.org.ua/ru/material-/full/1/1324>.
9. Зінченко В.В. Громадянське суспільство: шляхи, форми та перспективи. – П.:КАРПУК, МАУП, 2007.– 468 с.
10. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе // Логос. – 2003. - №6 (40). – С. 67-116.

11. Коллинз Р. «Балканизация» или «американизация»: геополитическая теория этнических изменений // Логос. – 2005. - №1 (46). – С.19-64.
12. Конституции государств Европейского Союза. - М.: Инфра-М-Норма, 2015. – 802 с.
13. Кропоткин П. А. Записки революционера. – М.: Московский рабочий, 1988. – 544 с.
14. Кропоткин П. А. Хлеб и воля. Современная наука и анархия.- М.: Правда, 1990. - 638 с.
15. Лейпхарт А. Многосоставные общества и демократические режимы //Полис.- 1992.- № 1-2. С. 217-225.
16. Сиденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: в 2 т. – Т. 1 : Глобализация и экономическое развитие. – К. : Феникс, 2008. – 376 с.
17. Сиденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: в 2 т.; НАН Украины, Ин-т экономики и прогнозирования – Т. 2 : Европейская интеграция и экономическое развитие. – 448 с.
18. Сталенна Л.С. Регулювання правових відносин щодо протидії сепаратизму в Україні //Розвиток системи державного управління в Україні. - Вип. 4 (51). – 2015. – с.1-8.
19. Фадеева Г.М. Европейский федерализм: современные тенденции //Федерализм, региональное управление и местное самоуправление. Научно аналитический обзор. - М.: ИНИОН РАН, 2014.- 83 с.
20. Федерализм власти и власть федерализма. - М.: ТОО «ИнтелТех». - 2014.- 846 с.
21. Филиппов В.Р. Этнополитические детерминанты кризиса федерализма/<http://federalism.soros.ksu.ru/conference/seminar5/filippov.htm>.
22. Abel I.& Bonin J. State desertion and convertibility. – Dublin: Éire, 2008.- 270 p.
23. Ammon G. Foederalismus oder Zentralismus? Europas Zukunft zwischen

- dem deutschen und dem französischen Modell.- Schriftenreihe des Europäischen Zentrums für Foederalismus-Forschung. - Baden-Baden: Nomos. - 1996.-Bd. 11.- 191 s.
24. Bauboeck R. Multinational Federalism: Territorial and Non-territorial. - Jopke Ch., ect. (eds.). Multikultural Questions.- Oxford: Oxford University Press, 2013.- P. 133-157.
25. Bergmann K. Integrationstheorien. D.Nohlen (Hrsg.). - Lexikon der Politik.- Bd.I.- «Politische Theorien». - München, 2015. - S. 213-217.
26. Bohr K. Foederalismus. Demokratische Struktur für Deutschland und Europa.- München: Nomos. -2014. - 211 s.
27. Bookchin M. Für eine befreiende Technologie. – Karlsruhe: Laubfrosch-Vertrieb für Freiheitliche Literatur,2005. – 52 s.
28. Bookchin M. Remaking of Society. – Boston: Black Rose Books, 1998. – 208 p.
29. Bookchin M. Unter dem Pflaster liegt der Strand. Anarchismus heute. Bd. 2. Berlin: Karin Kramer,2000. - 252 s.
30. Bookchin M. Hierarchie und Herrschaft. Berlin:Kramer, 2011. - 175 s.
31. Brugger W. Liberalismus, Pluralismus, Kommunitarismus. Studien zur Legitimation des Grundgesetzes. – Berlin: Duncker/Humblot, 2012.- 393 s.
32. Brugger W. Menschenwürde, Menschenrechte, Grundrechte. – Baden-Baden: Nomos, 1997. - 389 s.
33. Buber M. Pfade in Utopia. Das Experiment des Kibbutz – ein vorbildliches Nicht-Scheitern, in:Liegle L. (hrsg.),Kollektiverziehung im Kibbutz. Texte zur vergleichenden Sozialisationsforschung, München, 1991. – S. 26-35.
34. Daniluk E. Współpraca transgraniczna i jej rola w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju regionów//Implementacyjne i aplikacyjne aspekty zrównoważonego rozwoju. Monografia naukowa pod redakcją Edyty Sidorczuk-Pietraszko/Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku. – Białystok, 2009. – R. 4. – S. 170-177.
35. Das KommuneBuch. Alltag zwischen Widerstand, Anpassung und gelebter

Utopie. Goettingen:Verlag Die Werkstatt, 2006. – 304 s.

36. Duchacek I.D. Comparative Federalism: The Territorial Dimension of Politics. – Harvard.:University Press of America, 1997.- 370 p.

37. El Anarco-sindicalismo en la era tecnologica. Madrid, 2008.– P. 11-19.

38. Erhard L. Wohlstand für Alle.– Düsseldorf: LPK, 2000.– 248 s.

39. Exner A. Die Grenzen des Kapitalismus: wie wir am Wachstum scheitern.- Wien: Ueberreuter, 2008.- 223 s.

40. Haas E.B. Turbulent Fields and the Theorie of Regional Integration.- Integrational Organization.- Zuerich, London, ect., 1976.- Bd. 30.- P. 173-212.

41. Habermas J. Faktizität und Geltung. Beitrage zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaat. - Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2003. – 704 s.

42. Habermas J. Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. - Frankfurt am Main:Suhrkamp Verlag, 2002. -195 s.

43. Hueglin Th.O. Sozietales Foederalismus. Die politische Theorie des Johannes Althusius. - Berlin, New York: De Gruyter,2011. - 286 s.

44. Kilper H. & Lhotta R. Foederalismus in der Bundesrepublik Deutschland.- München: Opladen, 2016. - 287 s .

45. Kurz R. Schwarzbuch Kapitalismus. Ein Abgesang auf die Marktwirtschaft. - Munchen: Ullstein, 2009. - 456 s.

46. Lopez Arango E. Doctrina y tactica. - Buenos Aires: Certamen Internacional de La Protesta, 1997. – 223 p.

47. Malatesta E. Anarchie. - Berlin: Karin Kramer Verlag, 1984. – 100 s.

48. Marcou G. Die Regionalisierung in Europa. Regional Policy Series.-2010.- № 4.-S. 7-18.

49. Mitra S.K. Language and Federalism: the Multiethnic Callenge.- <http://www.ciff.on.ca/Reference/documents/bgpapers/docbgmitra.html>.

50. Muehsam E. Befreiung der Gesellschaft vom Staat. – Berlin: Kramer, 2011. - 161s.

51. Opeskin B.R. The Architecture of Public Health Law Reform: Harmonisation of Law in a Federal System.- Melbourne: Unversity Law Review. -

2008.-№ 22.- P. 337-369.

52. Radin B., Boase J.P. Federalism, Political Structure and Public Policy in the United States and Canada //Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice.- 2014.- № 2.- P. 65-89.

53. Rau J. Lust auf Zukunft. Unsere gesammelten Werke.–Essen:Klartext, 2006.–316s.

54. Reichelt H. Neue Marx-Lektüre. Zur Kritik sozialwissenschaftlicher Logik.- Hamburg, 2008. – 384 s.

55. Riker W.H. European Federalism. The Lessons of Past Experience's. -J.J. Hesse, V. Wright (eds.). Federalizing Europe. The Costs, Benefits and Pre conditions of Federal Political Systems. - Oxford: Oxford University Press, 2006.- P. 9-24.

56. Rucker R. Über das Wesen des Föderalismus im Gegensatz zum Zentralismus. - Frankfurt a.M.:Verl. Freies geistesleben,Ffm., 1979. – 85 s.

57. Rosamond B. Theories of European Integration. - Basingstoke; London: Macmillan Press Ltd, 2014. – 232 p.

58. Scherer K.-J., Vilmar F. Projektgruppe – Ein alternatives Sozialismuskonzept: Perspektiven des Ökosozialismus, 3. Auflage – Berlin: Fachbereich Politikwiss. d. Freien Univ., 2012. - 666 s. – S. 591-631.

59. Schneider M. Ueberlegungen zu einem neuen Begriff von Aufklärung, Politik und Zukunft // Volkszeitung. 2009. 17 April. – S.10.

60. Schultze R.-O. Foederalismus. – Dieter Nohlen (Hrsg.). Woerterbuch «Staat und Politik». – Bonn, 2011. – S. 138-149.

61. Sintschenko V. Sozial Wirtschaft und die Entwicklung der Zivilgesellschaft//Soziale Wirtschaft. – 5/2010.– S.161-183.

62. Thoeni E. & Smekal Ch. Oesterreichs Foederalismus zu Teuer?- k-punkt. Das monatliche Webmagazin des korso info-serves.- http://www.korso.at/korso/thema/land_thsm.htm.

63. Wartenberg, T. The Situated Conception of Social Power//Social Theory and Practice. – 2016. – Vol 14.- №3. – P. 317-343.

64. Wildavsky A. Federalism and Political Culture (ed. By D.Schleicher & B.Swedlow). - New Brunswick/New York: Transaction Publishers, 2008.-138 p.
65. Zimmerman J.F. Contemporary Federalism//The Growth of National Power. London: Leicester University Press, 2012.- P. 197-201.
66. Zinchenko V. Institutional Aspects of Globalization and Regionalization in the Context of the Transformation of Society // Journal of Social Sciences and Humanities. – Vol. 1, No. 4, 2015. – P. 415-421.

РОЗДІЛ 3

КОНТРОВЕРЗИ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ЕФЕКТИВНОЇ ІНТЕГРАТИВНОСТІ: СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА СТРАТЕГІЇ СУСПІЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

3.1. Сучасні моделі громадянської самоорганізованості і самоврядності в Україні та контекст перспектив ефективних реформ інституційного суспільно-державного розвитку

Основним напрямком розвитку України є прагнення до повноцінного та рівноправного входження в європейські структури. В країнах Європи *громадські неприбуткові організації*, або т.зв. *«третій сектор»* сприймаються в якості основних засад громадянського суспільства та правової держави, в зв'язку з вагомою суспільною користю їхньої діяльності.

Теорія, практика та етика суспільно-державної відповідальності повинна носити універсальний характер, являти собою систему норм, які користуються загальною підтримкою [Див.:9;61;66].

«Обумовлена глобальними небезпеками специфіка буття людини накладає свій відбиток на її онтологічні характеристики, які надають можливість морально-відповідального саморозуміння і діяльності.

Принципово важливим у такому саморозумінні людини є те, що співвіднесення її буття тільки із суспільством звужує суб'єктивність до персонально-спільнотного начала. А це, у свою чергу, призводить до того, що досягнення небезпек через онтологічні основи не дає уявлення про взаємозв'язки спільноти і суспільства як інтерсуб'єктивних факторів. Людина має розглядатися як сукупність світу внутрішнього, світу оточуючого та світу суспільного. Включення у наявне буття людини різнопорядкових сутнісних визначень дозволяє побачити їхню взаємозалежність у комплексній цілісності.

Соціальна етика суспільно-державної та національної відповідальності розглядає взаємозв'язок виробничих, природних субстратів людської реальності через призму моральної відповідальності, спираючись на життєву єдність цілісної системи всього суспільства» [61,с.177; 27,с.79].

Життєва цінність розуміється тепер не просто як реалізація моральної спільності у соціальних відносинах, а як поєднання їх з природними умовами суспільного буття людини, що забезпечує справжню життєву наповненість її моральної гідності [Див.:9;61;66;27;32;33]. Усі ми розглядаємо людину як частину природи, як індивідуума та істоту суспільну. Як частинка природи, вона може існувати тільки у природньому середовищі і разом з природою. Свою індивідуальність вона виявляє тільки у спілкуванні з іншими людьми.

Це знаходить своє вираження у вирішенні центрального для сучасного індустріального суспільства питання про роль суспільно-державної та етно-національної етики розумного обмеження для спільного виживання і розвитку. Мова йде про таке осмислення людського буття, яке дозволить трансформувати обмеження вузькоегоїстичних прагнень у багатство життєдіяльності, тобто досягти розумності міри діяльності, яка засновується на реалістичності і гуманності моральної відповідальності.

Такого роду проблематика не може бути розробленою виключно вченими, а лише у діалозі між відповідальними членами громадянського суспільства, серед яких у цьому випадку не тільки вчені і політики, але й кожна людина в окремості з її альтернативними підходами [61,с.179; 50,с.45]. Відповідальність не замикається ні на науці, ні на суспільстві, але фундується із взаємозв'язків, які розкриваються за допомогою суспільних аргументацій [61,с.179].

Згідно існуючого законодавства в Україні, сутність діяльності громадських організацій фіксується в якості *сфери реалізації власних, а не суспільних інтересів*.

Водночас, на жаль, не існує чітких юридичних критеріїв і визначення суспільно-корисної діяльності, яку здійснюють громадські неприбуткові

організації. Дані організації не мають на меті отримання прибутку для його розподілення між членами та засновниками ГНПО. Існуюча законодавча неврегульованість щодо ГНПО призводить до того, що лише 25% з них пройшли перереєстрацію в податкових органах. Водночас податкові та інші державні органи стикаються з різноманітними труднощами у відносинах з ГНПО і опиняються в ситуації нарікань з боку останніх.

Юридична невизначеність також дозволяє багатьом спритним ділкам використовувати неприбутковий сектор для особистого та корпоративного збагачення, паразитуючи на суспільних та державних інтересах. Доцільно відмітити, що певна недовершеність законодавства є цілком нормальним та природнім явищем для держави перехідного періоду, яка здійснює еволюційну, поетапну реформу, в тому числі і в правовій сфері.

Саме тому дане дослідження прагне висвітлити та проаналізувати проблеми, які виявляються у відносинах ГНПО та податкових органів, окреслити шлях до створення нової та чіткої законодавчої бази для діяльності неприбуткових організацій.

Формування нового правового поля призведе до розширення можливостей громадян України скористатися діяльністю ГНПО, зменшить суспільну напругу, сприятиме прозорості та публічності діяльності третього сектору. З кожним роком все більш очевидною стає проблема побудови в Україні громадянського суспільства та правової держави.

У зв'язку з цим великого значення набувають *організації, котрі, не прагнучи до отримання прибутку та державної влади, несуть своєю діяльністю вагому суспільну користь.*

Основною проблемою, яка виникає у взаємовідносинах ГНПО та податкових органів є критерії, за якими відбувається включення до Державного реєстру неприбуткових організацій та виключення із нього. При відсутності базового закону щодо діяльності неприбуткового сектору, способу визначення «неприбутковості» виникають різні тлумачення та проблеми в процесі включення організацій до Держреєстру.

Треба чітко відрізнити **НПО** від **громадських організацій**, які після отримання прибутку проводять розподілення його між власними засновниками та керівниками. Звісно, ці організації не можуть мати податкових пільг, що цілком узгоджується з світовим досвідом. В Україні часто виникає ситуація невключення до реєстру організацій, в статуті яких в якості основної передбачена діяльність по наданню послуг в наступних сферах: оздоровчих, освітніх, культурних. Багато з них при постанові на облік в районних податкових органах стикаються з відмовою останніх включити ГНПО до реєстру. Правове посилення в даному випадку відбувається на *«Методичні рекомендації перевірки НПО»*, які є внутрішнім документом податкових органів. Хоча сам факт реєстрації даних НПО в Міністерстві юстиції України є свідченням того, що до **основної** діяльності цих організацій відноситься **неприбуткова** діяльність.

Податкові органи посилаються на те, що на момент прийняття Закону «Про оподаткування доходу підприємств» статті про внесення чи не внесення організацій до реєстру не існувало. Згодом ця стаття була внесена, але саме тому вона входить в деяке протиріччя з суттю даного закону, оскільки згідно нього, платниками податку є суб'єкти підприємницької діяльності, під якими розуміються всі існуючі установи та організації, в тому числі і бюджетні. У відповідності з п.8 ст.92 Конституції України Законом України «Про підприємства в Україні» визначено поняття «підприємство». Згідно статті 1 цього Закону, підприємством є самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку та комерційну діяльність з метою отримання прибутку. Даний Закон не надає чітких критеріїв віднесення тієї чи іншої юридичної особи до категорії неприбуткових. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» в ст.7 відносить до неприбуткових установ та організацій:

- органи державної влади України, органи місцевого самоврядування та створені ними установи та організації;

- благодійник фонди та організації, створені для проведення благодійної діяльності, в тому числі громадський організації, які створені з метою проведення екологічної, аматорської спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності;
- пенсійні фонди, кредитні спілки;
- спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, створених для представлення інтересів засновників, які утримуються лише за рахунок їхніх внесків та не проводять підприємницької діяльності, за винятком отримання пасивних доходів;
- релігійні організації;
- інші юридичні особи, діяльність яких не передбачає отримання прибутку.

Стаття 26 Цивільного кодексу вказує, що правоздатність юридичної особи виникає з моменту **затвердження** її статуту. Стаття 7 Закону України «Про благодійництво та благодійницькі організації» передбачає, що благодійна організація **повинна** мати ознаки юридичної особи:

- мати виокремлене майно;
- від свого імені набувати майнові і особисті немайнові права та нести обов'язки;
- бути позивачами та відповідачами в суді та арбітражі;
- повинні бути зареєстрованими в Міністерстві юстиції.

Дане визначення споріднює благодійні організації з комерційними, підприємницькими та громадськими організаціями. Стосовно благодійних організацій законодавство України не передбачає заснування їх згідно заповіту, не зважаючи на те, що це є нормальним світовим явищем.

На Головне управління прямих податків покладена функція перевірки відповідності статутів НПО вимогам «Методичних рекомендацій». Основні претензії податкових органів до НПО полягають в тому, що:

- перевірка показала, що 45% статутів НПО не відповідають **Методичним рекомендаціям**;

- чимало громадських організацій і благодійних фондів, не зважаючи на статутні особливості, які фіксують їхню неприбуткову спрямованість, тим не менше здійснюють інші види діяльності, що є прибутковими;
- порушують Закон «Про благодійництво», використовуючи на власне утримання більше 20% отриманих коштів;
- багато НПО створюються з метою акумуляції та розподілення між засновниками та керівниками отриманих благодійних коштів;
- на одну юридичну адресу реєструється десятки та сотні громадських і НП організацій, що створює потенційні можливості для різноманітних зловживань.

Слід зауважити, що в «Методичних рекомендаціях» немає визначення **основної** та **неосновної** діяльності НПО, що дає можливість довільним та мотиваційним трактуванням податковими органами та їх співробітниками ситуацій, що відносяться до сфери НПО. Щодо відмови в реєстрації НПО податковими органами, то критерієм тут є наявність ситуації, коли інші види статутної діяльності НПО на думку податківців, вступають у протиріччя з основним (першочерговим згідно статуту) напрямом діяльності організації. Фактично, «основною діяльністю» в даному випадку визнається проста статутна фіксація на тому чи іншому виді діяльності в якості основної.

Згідно світового правового досвіду подібні ситуації неузгодження в тлумаченні не повинні стояти на заваді при внесенні НПО до Державного реєстру.

Виходячи з принципу верховенства закону над підзаконними та відомчими актами і постановами, реєстрація має дозволятися у відповідності з існуючим Законом «Про оподаткування прибутку підприємств». Виникає ситуація невідповідності в правовому сенсі «Методичних рекомендацій» Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» і «Про об'єднання громадян».

В Проектах нового Цивільного кодексу України стосовно **юридичних**

осіб вказується на існування **підприємницьких і непідприємницьких** юридичних осіб. До непідприємницьких юридичних осіб неприбуткових організацій) відносяться **товариства (громадські НПО)** та **установи (благодійні фонди)** і вказується, що вони отримують право займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, якщо прибуток від неї не розподіляється між засновниками та учасниками організацій і пов'язаними з ними особами, і якщо ця діяльність не є забороненою законодавчо, тобто є легітимною.

Проблемним у взаємовідносинах НПО з податковими організаціями є відсутність чіткого та публічного роз'яснення з боку останніх сутності та форми своїх дії щодо НПО. Реєстрація НПО відбувається згідно Законів України «Про об'єднання громадян» та «Про благодійництво», але всі питання щодо звільнення або ж не звільнення НПО від податків вирішуються виключно податковими органами. У ситуації певної «закритості» та непрозорості діяльності податкових органів для громадськості, це викликає безліч доцільних нарікань з боку багатьох організацій. Звертаючись до зарубіжного досвіду, в країнах розвинутої демократії питання щодо реєстру НПО також відносяться до компетенції податкових органів. Але в цих країнах не існує проблем з отримання інформації про НПО та щодо будь-яких ситуацій, які виникають в процесі їхньої діяльності у відповідних державних службах. Водночас, що є важливим для державної та відомчої легітимації НПО, будь-яка зацікавлена особа може отримати всебічну інформацію про діяльність НПО в самій організації, що гарантується відповідними законами.

Багато в чому існуючі в Україні ситуація зловживань з боку НПО викликані тим, що:

- існують труднощі в отриманні інформації про діяльність НПО в державних органах;
- законодавство України не зобов'язує НПО дотримуватися гласності та звітності перед громадськістю про свою діяльність.

Тому нагальною потребою є встановлення обопільної прозорості і

діяльності НПО, і дії податкових органів щодо НПО, в тому числі, і у веденні Державного реєстру. Державна податкова адміністрація України володіє інформацією про специфіку діяльності існуючих в Україні НПО, про причини виключення її з Держреєстру, яка регулярно надається місцевими податковими органами. В даному стані, як було заявлено представниками податкових органів, Податкова адміністрація готова сприяти в отриманні інформації про НПО у випадках офіційного запиту громадян щодо організацій, внесених до Держреєстру НПО.

У цьому питанні заслуговує на увагу апробований зарубіжний досвід **суспільної самореференції**, коли громадські організації самі відслідковують аспекти діяльності НПО, періодично оприлюднюють списки тих організацій, діяльність яких перестала відповідати критеріям НПО. Здається доцільним друкування подібних «проскрипційних» списків в Україні з усіма реквізитами псевдо-НПО, водночас публічно освітлюючи діяльність реальних організацій, які приносять користь суспільству. Це б, у свою чергу,:

- допомогло б податковим органам та громадськості в ознайомленні з позитивними та негативними явищами в діяльності НПО;
- також позбавило б НПО від притягальності до них тих «ділків», які прагнуть використати пільгові положення для власного збагачення;
- в результаті сприяло б залученню коштів до НПО.

На жаль, існуюче законодавство України не передбачає надання подібної інформації без згоди юридичних осіб. Як вказують співробітники податкових органів, розширення на законодавчому рівні прозорості та публічності діяльності НПО натикається на незацікавленість у цьому великого загалу посадових осіб, особливо у законодавчих органах, оскільки багато хто з них є засновниками та керівниками тих «НПО», котрі по суті використовуються для задоволення вузькокорпоративних інтересів.

Тому, було б доцільним в планованому Законі «Про НПО» зобов'язати НПО за першою вимогою громадян надавати всебічну інформацію про власну діяльність, існуючі програми використання коштів, тощо. Адже

більшість коштів, отриманих НПО, є коштами платників податків. І вже хоча б завдяки цьому їх використання повинно бути максимально прозорим. Корисним вбачається утворення загальнонаціонального суспільного Наглядового органу, якому б НПО та податкові органи надавали наявну інформацію, і діяльність котрого не була б скута відомчими чи корпоративними інтересами. Як зазначили учасники «круглого столу» в законі про НПО потрібно дати перелік загальнообов'язкової для НПО інформації, яка призначалася б як громадському загалу, так і державним органам.

В створеному Загальному державному реєстрі НПО слід було б акумулювати всі існуючі законодавчі та відомчі акти та інформацію щодо діяльності НПО, водночас поповнюючи її новими даними, щодо позитвних та негативних явищ у функціонуванні НПО. Подібний «банк даних» дозволив би будь-якій зацікавленій особі чи організації отримати всебічну інформацію. Рівень оплати за подібні послуги не повинен перевищувати затрат на копіювання інформації. Це забезпечить відсутність «фінансової закритості», можливості гешефту на інформації.

У взаємовідносинах НПО з податковими органами, як і у будь-яких інших організацій, виникають ситуації, коли до них можуть бути застосовані різного роду санкції, в тому числі і фінансові (штрафи). Але НПО оперують коштами, які надходять до них для чіткого цільового використання. Інших фінансів НПО, як правило, не мають, отже, виплата штрафів може призвести до нецільового використання коштів, призупинення діяльності НПО. В ході круглого столу ця ситуація була роз'яснена працівниками податкових органів.

Накладання адміністративних штрафів можливе тоді, коли НПО вчасно не подають звітність. Але вказані штрафи не зачіпають ті кошти, які НПО повинні спрямовувати на цільові програми. Відповідальність (в тому числі фінансову) в такому випадку несуть керівник та бухгалтер НПО. У випадку виявлення у НПО доходів від госпрозрахункової діяльності, що не вказана у

звітності, то штрафи реалізуються за рахунок цього прибутку.

Виникає потреба сутнісного розділення понять «прибуток» і «дохід». Українське законодавство розуміє прибуток в якості наслідку від підприємницької діяльності; доходом є кошти, отримані від основної діяльності [16,с.27]. Однак, зважаючи на відсутність чіткого юридичного розмежування цих термінів, необхідно в майбутніх законах та доповненнях до них, що стосуються НПО провести чітке розмежування цих понять.

Досить гострим питанням для НПО є ситуація зі сплатою витрат, пов'язаних з відрядженнями, проведенням семінарів, в тому числі з витратами на харчування, проживання тощо учасників тих чи інших акцій, організованих НПО. Чи є потреба сплачувати прибутковий податок з цих коштів, чи включаються такі виплати до сукупного розходу громадян. В коштах НПО не передбачена сплата податків з компенсації за відрядження, харчування та інше.

НПО повинні сплачувати податки з позитивної курсової різниці, що викликає у них незрозумілість – одне законодавство вказує, що благодійна допомога не повинна обкладатися податком. Згідно роз'яснення представників податкових органів, курсова різниця є доходом і при будь-яких обставинах є об'єктом оподаткування.

В практиці інвестиційної діяльності НПО, в тому числі і по відношенню до інших НПО виникають випадки виключення за це організацій з Державного реєстру. Було встановлено, що

а) при зайнятості неосновною згідно власного статуту діяльністю та при дотриманні законодавства, НПО безумовно повинні залишатися в Реєстрі;

б) при проведенні НПО семінарів для інших громадських організацій, вона має сплачувати податок на прибуток (30 %);

в) згідно законодавства, НПО лишається в Реєстрі у всіх випадках заняття неосновною діяльністю, якщо проводить окрему звітність.

Згідно роз'яснення співробітників податкових органів, будь-які

виключення з Реєстру НПО у вищезгаданих випадках, є порушенням законодавства.

Потреба прийняття спеціального Закону «Про НПО» (і «Про ГНПО») пов'язана і з утворенням в Україні структурних підрозділів (філій) іноземних громадських, суспільних, неприбуткових і т.інш. організацій, оскільки на даний момент в державі існує повна законодавча невизначеність щодо цього питання. Норми Закону «Про об'єднання громадян» відносно іноземних і міжнародних організацій внаслідок неповноти та невизначеності різних ситуаційних варіацій, які виникають, призводять до ситуації «презумпції винуватості», коли філії іноземних НПО вимушені і в процесі внесенні юридичної реєстрації, і в процесі внесення до Реєстру, переконувати у власній неприбутковості та потребі реєстрації. Це пов'язано з відношенням до них, згідно існуючого законодавства, перш за все як до громадських організацій [17].

Окрім цього, законодавство не визначає чітко та однозначно вичерпний перелік потрібних на реєстрацію документів та сам процес легалізації. Згідно Закону «Про об'єднання громадян», іноземні НПО можуть бути зареєстровані як представництво, філія, відділення, без статусу юридичної особи. При постановці на облік, Податкова адміністрація керується нормативним актом «Про постійні представництва суб'єктів підприємницької діяльності», що стосується саме юридичних осіб; Державний реєстр також має справу з юридичними особами. «Методичні рекомендації» податковим органам щодо НПО також не вказують систему оподаткування іноземних НПО в Україні.

Незрозумілість питання про включення чи відмову в ньому до Державного реєстру, порядок оподаткування іноземних НПО призводить до їх по суті нелегально чи напівлегального функціонування в Україні. Це, звичайно, не сприяє нормальному залученню коштів іноземних організацій. Податкові органи в даному випадку в різних місцях діють на власний розсуд і в ситуаціях внесення таких НПО до реєстру керуються не скільки правовими

нормами сучасного українського законодавства, а скоріше, так званим «прецедентним правом», яке більш притаманне законодавству Великобританії, а не України, що звичайно є правовим нонсенсом.

Варто скористатися з зарубіжного досвіду, який чітко і однозначно вказує, що податки за гонорари громадянин сплачує у власній державі, а не десь інде. В той же час було встановлено, що отримання фінансових грантів українськими науковцями не можуть бути оподатковані.

Також важливим є питання надання благодійної допомоги у вигляді стипендій, нагород тощо. Благодійна допомога згідно ст. 15 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» може надаватися у вигляді одноразової фінансової, матеріальної та іншої допомоги, систематичної фінансової, матеріальної та іншої допомоги, фінансування конкретних цільових програм, допомоги на основі договорів про благодійницьку діяльність, дарування або дозволу на безоплатне (пільгове) використання об'єктів власності тощо. За змістом благодійна діяльність схожа з інвестиційною, яка може здійснюватися з метою досягнення соціального ефекту, а не з метою отримання прибутку, як це передбачено Законами «Про інвестиційну діяльність» та «Про режим іноземного інвестування». При наданні благодійної допомоги завжди є присутній соціальний та суспільно-корисний ефект. Тому необхідне чітке законодавче визначення ситуацій вкладання капіталу в НПО з метою благодійництва та суспільно-корисної діяльності.

При допомозі закладам освіти, культури, згідно нинішнього Закону «Про ПДВ» платник податку звільняється від ПДВ. У випадку проведення НПО будь-яких заходів, в тому числі конференцій, семінарів згідно нинішнього законодавства, єдиний вихід уникнення оподаткування полягає в тому, що з відряджень, інших видів розходів їх повинна брати на себе організація-учасник, а не НПО. Це ж стосується і виплат учасникам заходів.

Обидві сторони зацікавлені в створенні принципово нового закону стосовно третього сектору (НПО). Водночас, податкові органи виступають за

фіксацію в статутах НПО неширокої сфери діяльності, що звузило б можливості зловживань. Але світовий досвід показує, що більш ефективним є шлях не регламентації форм діяльності НПО, а чітке визначення її сутності.

Тому в Законі «Про НПО» потрібно чітко відділити організації суспільної користі (НПО) від організацій власної вигоди. Метою НПО не може бути отримання прибутку для його розподілення між засновниками, учасниками територіями та їх спадкоємцями. Метою створення НПО може бути виключно суспільно-корисна діяльність в інтересах третіх осіб. НПО в жодному разі не повинна мати змогу реорганізації в прибуткову організацію.

Також є необхідним знищити поділ НПО на всеукраїнський, місцевий та міжнародний статус, ввівши єдиний статус НПО як юридичної особи. В зв'язку з цим необхідне повне урівнювання в правах вітчизняних та іноземних НПО.

НПО стикаються з проблемою фактично з самого початку свого створення, оскільки їх реєстрація пов'язана з багатьма труднощами. Це пов'язано з тим, що законодавство України дозволяє вільно трактувати закони різним структурам, в т.ч. – податковим органам. Останні при реєстрації користуються в першу чергу не існуючим Законом «Про оподаткування прибутку підприємств», а «Методичними рекомендаціями».

Можливо, в Проекті нового Цивільного кодексу України стосовно юридичних осіб вказується на існування підприємницьких і непідприємницьких юридичних осіб. До непідприємницьких юридичних осіб (неприбуткових організацій) відносяться товариства (громадські НПО) та установи (благодійник фонди) і вказується, що вони отримують право займатися будь-якою підприємницькою діяльністю, якщо прибуток від неї не розподіляється між засновниками та учасниками організацій і пов'язаними з ними особами, і якщо ця діяльність не є забороненою законодавчо, тобто є легітимною.

Тому в Законі «Про НПО» потрібно чітко відділити організації суспільної користі (НПО) від організацій власної вигоди. Метою НПО не

може бути отримання прибутку для його розподілення між засновниками, учасниками територіями та їх спадкоємцями. Метою створення НПО може бути виключно суспільно-корисна діяльність в інтересах третіх осіб. НПО в жодному разі не повинна мати змогу реорганізації в прибуткову організацію.

Спрощення звітності по неприбутковій діяльності також підвищить їхню суспільну мобільність. Також видається доцільним звільнення від податків деякі нарахування в НПО, котрі на сьогодні розглядаються в якості прибуткових, наприклад, курсової різниці. Закон «Про НПО» також повинен вказати чіткий механізм досягнення та збереження прозорості НПО, що обумовлюється потребою суспільної відкритості та публічності діяльності третього сектору як сфери реалізації широких громадських інтересів.

Організації в житті суспільства відіграють значну роль. В контексті даного дослідження малися на увазі лише так звані неприбуткові, недержавні організації. Мета діяльності цих організацій, як і її масштаб, вельми різниться. Спектр активності ГНПО може бути дуже широким. В Україні досить активно діють організації, що займаються захистом прав споживачів, екологічними та гендерними проектами, культурою, політикою, благодійництвом і т.інш.

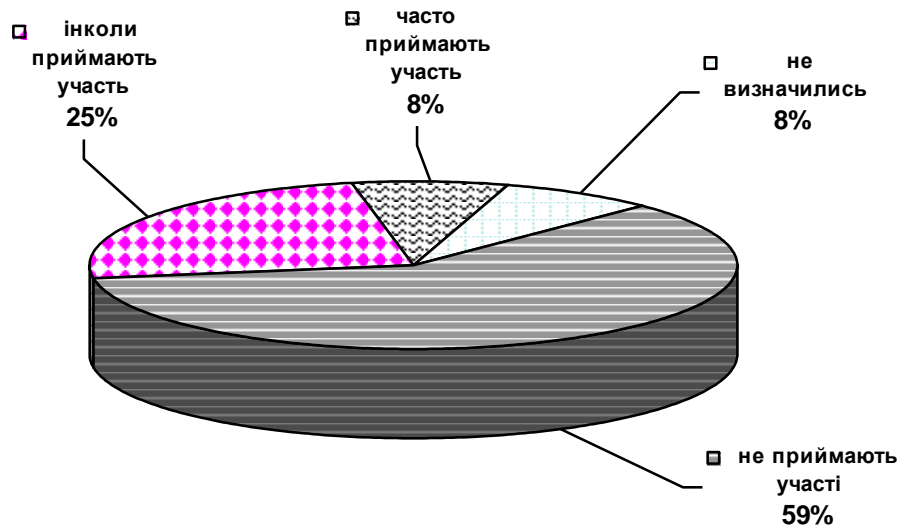
У підрозділі 1.2. нами було здійснено комплексне узагальнення та аналіз результати кількарічних досліджень факторів національної та соціальної єдності у розумінні громадян України сутнісних критеріїв громадянського суспільства, його інститутів.

Однак вважаємо, що у значної кількості громадськості все ще відсутнє розуміння особистісної участі (*громадянської самотворчості*) у *націотворенні* через участь в організаціях та інститутах громадянського суспільства. Нижче наводимо наше узагальнення відповідно до теоретико-прикладних досліджень [10; 14; 16; 17;19]

На питання щодо участі громадян України в громадському житті того міста, села де мешкають респонденти відповіли більше 99% опитаних. З них близько 60% респондентів вказали, що ніколи не брали участі в

громадському житті міста (1), інколи – 24,5% (2), часто - 7,8% (3), не визначились – 7,7% (4). Ці дані вказують на низьку, в цілому, активність громадян України щодо участі в громадському житті.

Участь населення в громадському житті свого міста, села.



На питання, членами яких саме організацій є респондент, маємо позитивні відповіді тільки від близько 7,8% з опитаних.

Що також підтверджує думку про в цілому низьку соціальну активність громадян України. Кількість організацій, членство в котрих зазначили респонденти, становить 56. З названих 24 організації мають статус загальноукраїнських, а 32 організації мають статус місцевих. В залежності від чисельності опитуваних, що входять до тієї чи іншої організації, які мають статус загальноукраїнської, ці організації можна подати в такому ранжованому порядку

Громадські організації і кількість членів в них, за даними опитування.

№ п/п	Назва організації	Респонденти, що є членами громадських організацій	
		Кількість	В % до групи членів НДО

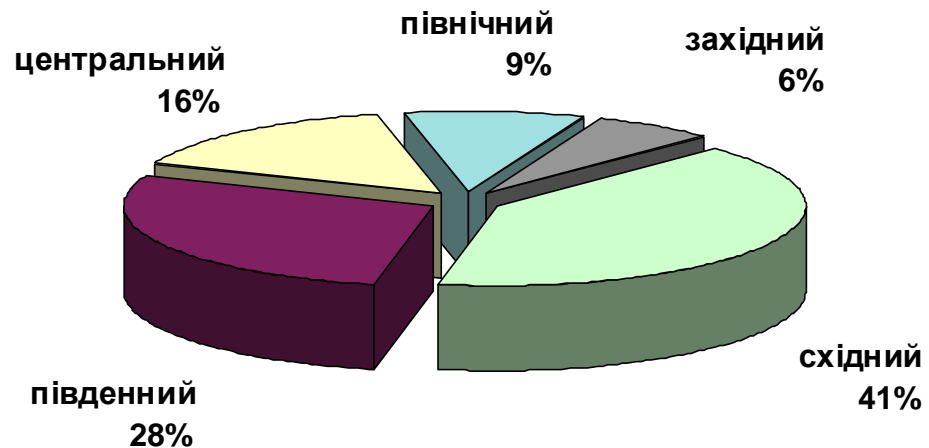
1.	Організація ветеранів війни	32	28,3
2.	«Допоможемо»	9	8,0
3.	Спілка автолюбителів	7	6,2
4.	Товариство садівників	6	5,3
5.	Організації воїнів-АТО та «афганців»	5	4,4
6-7.	Жіноча організація	4	3,5
6-7.	Студентське братство	4	3,5
8-13.	Профспілки	3	2,7
8-13.	Єврейська громада	3	2,7
8-13.	Товариство книголюбів	3	2,7
8-13.	Організація учасників ліквідації аварії на ЧАЕС	3	2,7
8-13.	Товариство рибалок і мисливців	3	2,7
8-13.	Спілка журналістів	3	2,7
14-16.	«Червоний хрест»	2	1,8
14-16.	Організація допомоги пенсіонерам	2	1,8
14-16.	Спілка підприємців	2	1,8
17-24.	Товариство «Знання»	1	0,9
17-24.	«Зелені» (екологічні організації)	1	0,9
17-24.	Організації захисту соціальних прав	1	0,9
17-24.	Меджліс	1	0,9
17-24.	Просвітницько-культурні організації	1	0,9
17-24.	Спілка захисту прав споживачів	1	0,9
17-24.	УТОС	1	0,9
17-24.	Спілка офіцерів	1	0,9
25	Інші організації *	33	29,2
		132	100

* Інші організації включають 32 НДО, які мають статус місцевої

Як бачимо, тільки організація ветеранів війни є репрезентативною вона охоплює 28,3% відповідей опитаних в групі тих що визнали себе членами різних НДО. Кожна інша організація охоплює не більше 8,0% відповідей опитаних цієї групи

Члени організацій ветеранів війни мешкають в усіх регіонах України. Найбільша їх частина знаходиться в східному регіоні (40,6% опитаних), далі - в південному (28,1%) та центральному (15,6%) регіонах, а найменша частка - в північному (9,4%) та західному (6,3%) регіонах.

Діаграма Розподіл членів організації ветеранів війни по регіонам



Західний регіон найменше представлений в цій, безумовно, авторитетній організації тому, що членами цієї організації є сьогодні люди переважно похилого віку, котрі під час війни були в лавах радянської армії, а на заході України, як відомо, проживає значна кількість українців, сьогодні вже похилого віку, котрі під час війни з відомих причин воювали не на стороні радянської влади.

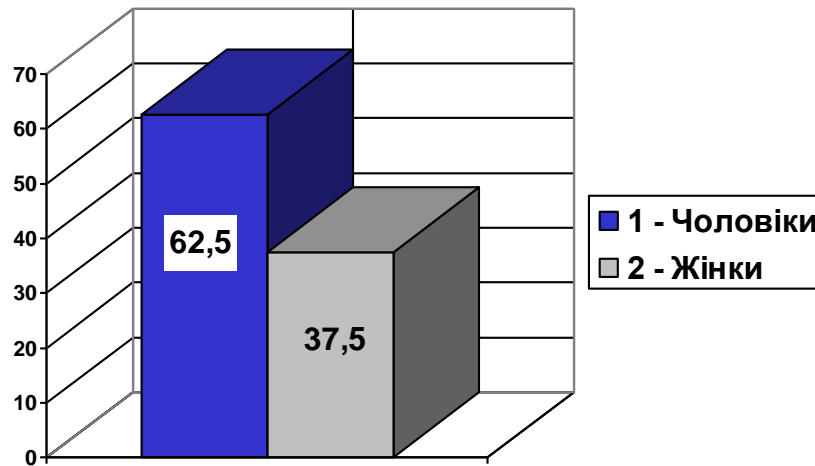
Переважно ця організація веде активну діяльність в містах України (в обласних центрах мешкають 46,9% опитаних, а в інших містах - 43,4%), в сільській місцевості членів цієї організації значно менше (9,4%).

За освітою представники цієї організації розподілились таким чином: найбільше її членів мають спеціальну і середню спеціальну освіту 46,9% опитаних, трохи менша кількість її членів з незакінченою вищою і вищою освітою (37,5%), а з неповною середньою освітою тільки 15,6% опитаних.

За віком членів цієї організації, зрозуміло, найбільше у віці за 70 років (46,9%) та від 60 до 69 років (43,8%), а у віці від 50 до 59 років - тільки 6,3% опитаних.

За статтю чоловіки представлені в цій організації майже вдвічі частіше, ніж жінки (62,5% і 37,5% відповідно).

Діаграма Розподіл членів організації ветеранів війни по статі



Типовим

представником організації ветеранів війни є переважно чоловік у віці від 60 років і старше з середньою чи вищою освітою, що мешкає найчастіше в східному чи південному регіонах України.

На питання, з якого року існують названі респондентами організації, опитувані, що приймають участь в діяльності цих НДО, дають відповіді, які дозволяють подати організації в такому ранжованому порядку, або інакше НДО проранжовані в залежності від чисельності респондентів, яким відомо з якого року існують організації членами котрих вони є.

Тому можна сказати, що це такі організації, які найкраще репрезентовані своїми членами. Вони охоплюють майже половину відповідей опитаних, які змогли відповісти на питання щодо того, скільки років вони є членами відповідної організації.

На питання відносно того, скільки років респонденти є членами відповідної НДО, слід зазначити, що в залежності від кількості опитуваних, що відповіли на це питання, організації можна подати в такій ранжованій послідовності.

Термін перебування опитуваних в громадських організаціях

№ п/п	Назва організації	Респонденти, що є членами організації		Максимальний термін перебування в організації (в середньому)
		Кількість	% до відповістих	
1.	Організація ветеранів війни	31	29,2	29 (6,7)
2.	Товариство садівників	6	5,7	25 (17,3)
3.	Жіночі організації	5	4,7	3 (2,0)
4-8.	Студентські організації	3	2,8	2 (1,3)
4-8.	Організація учасників ліквідації аварії на ЧАЕС	3	2,8	13 (8,3)
4-8.	Товариство рибалок і мисливців	3	2,8	50 (22,0)
4-8.	Спілка журналістів	3	2,8	2 (1,7)
4-8.	Спілка автолюбителів	3	2,8	10 (6,7)
9-13.	Єврейська громада	2	1,9	9 (7,0)
9-13.	Червоний хрест	2	1,9	5 (3,0)
9-13.	Товариство книголюбів	2	1,9	20 (20,0)
9-13.	Організація допомога пенсіонерам	2	1,9	3 (2,5)
9-13.	Спілка підприємців	2	1,9	5 (2,7)
14-22.	Організація воїнів-афганців	1	0,9	10 (10,0)
14-22.	Зелений світ	1	0,9	9 (9,0)
14-22.	Товариство захисту прав споживачів	1	0,9	29 (29,0)
14-22.	УТОС	1	0,9	21 (21,0)
14-22.	Спілка офіцерів	1	0,9	3 (2,0)
14-22.	Зелені	1	0,9	2 (2,0)
14-22.	Організації захисту соціальних прав	1	0,9	35 (35,0)
14-22.	Меджліс	1	0,9	2 (2,0)
14-22.	Просвітницько-культурні організації	1	0,9	8 (8,0)

		106	100	
--	--	-----	-----	--

Дані, представлені в цій таблиці, вказують на компетентність респондентів щодо тих організацій, членами котрих вони є. В цьому плані заслуговують на увагу, на наш погляд, в першу чергу перші дев'ять організацій.

Показник максимального проміжку часу членства респондентів в організації дає можливість характеризувати час діяльності тієї чи іншої НДО в Україні. Щодо питання, чому респонденти приймають участь саме в тих НДО, членами котрих вони є, маємо відповіді від 90 респондентів (5,3% опитаних), котрі вказали загалом 100 причин (дехто з респондентів наводив більше однієї причини, завдяки якій він займається відповідною діяльністю в тій чи іншій НДО). Отримані дані можна зафіксувати в такій ранжованій послідовності.

Причини вступу до громадської організації

№ п/п	Причина участі в НДО	кількість	% до відповідей
1.	зацікавленість діяльністю НДО	45	50
2.	поліпшення життєвого рівня	28	31,1
3.	допомога дітям	8	8,9
4.	збереження національних традицій	7	7,8
5.	культурне виховання молоді	4	4,4
6-7.	Поліпшення здоров'я	3	3,3
6-7.	За примусом	3	3,3
8.	допомога ветеранам	2	2,2

Таким чином, це питання з'ясувало вісім причин участі респондентів у діяльності НДО, серед яких найбільш важливими опитаним видається зацікавленість відповідною діяльністю НДО, а також діяльність НДО, спрямована на поліпшення життєвого рівня респондента.

Відповіді на питання щодо оцінки активності діяльності НДО в регіоні отримані від 172 респондентів, тобто від 10,1 відсотка опитаних. В

залежності від кількості тих, хто дав оцінку активності діяльності організації, самі організації можна розташувати в такому порядку.

Активність діяльності громадських організацій

№ п/п	Назва організації	Кількість	% до тих, хто відповів
1.	Організація ветеранів війни	39	22,7
2.	Товариство садівників	14	8,1
3.	Просвітницько-культурні організації	13	7,6
4.	“Допоможемо”	9	5,2
5-6.	Зелений світ	7	4,1
5-6.	Організація воїнів-афганців	7	4,1
7-9.	Організація допомоги пенсіонерам	6	3,5
7-9.	Червоний хрест	6	3,5
7-9.	Спілка офіцерів	6	3,5
10-11.	Товариство захисту прав споживачів	5	2,9
10-11.	Спілка підприємців	5	2,9
12.	Спілка автомобілістів	3	1,7
13-20.	Жіночі організації	2	1,2
13-20.	Товариство «Знання»	2	1,2
13-20.	УТОС	2	1,2
13-20.	Товариство рибалок і мисливців	2	1,2
13-20.	Спілка журналісти	2	1,2
13-20.	Товариство книголюбів	2	1,2
13-20.	Меджліс	2	1,2
13-20.	Студентське братство	2	1,2
21-23.	Організації захисту соціальних прав	1	0,6
21-23.	Зелені	1	0,6
21-23.	Організація учасників ліквідації аварії на ЧАЕС	1	0,6
24.	Інші	32	18,6
	Всього	170	100

Респондентами, як бачимо, вказано 23 організації, чотири з котрих охоплюють 43.7% опитаних, тобто їх (ці організації) можна вважати найбільш репрезентативними організаціями (з точки зору опитаних), які були

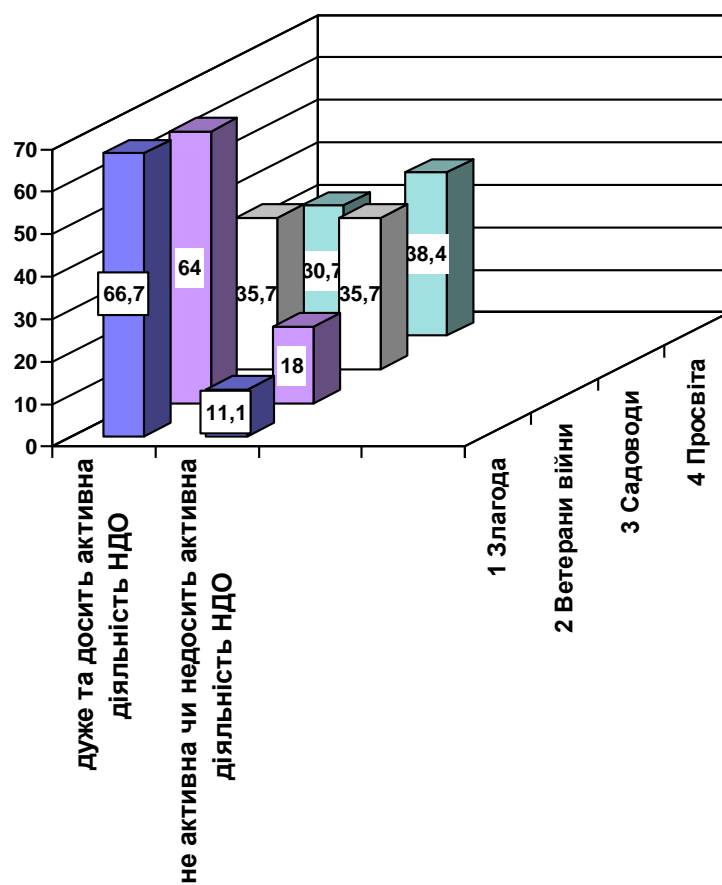
виявлені в проведеному дослідженні. Тому, на наш погляд, доцільно аналізувати в першу чергу активність діяльності саме перших чотирьох НДО.

Для 64,0 відсотків респондентів, що є членами організації ветеранів війни, її діяльність оцінюється як дуже і досить активна, і тільки 2,6% її членів говорить, що ця НДО не є активною в своїй діяльності. 35,7% респондентів, що є членами організації садоводів, вказують на дуже і досить велику активність своєї організації; 28,6% опитаних говорить, що їх НДО буває інколи активною, а інколи ні, а 14,3% респондентів оцінюють її діяльність як не активну.

Просвітницько-культурні організації дуже і досить активні в очах 30,7% опитаних; 30,8% її членів говорять, що вона буває інколи активна, а інколи ні; а 30,8% респондентів оцінює активність її діяльності негативно. НДО «Допоможемо» дуже і досить активна в очах 66,7% респондентів, а неактивною її діяльність бачиться тільки для 11,1% опитаних.

Наочно подати оцінку активності діяльності цих найбільш репрезентативних НДО в очах опитаних, можна таким чином.

Діаграма Ступінь активності найбільш відомих громадських організацій



Членами громадських організацій, за даними дослідження є 7,8% населення.

Розподіл членів громадських організацій по регіонах України

№	Регіон України	% в групі членів громадських організацій
1.	Східний	35,4
2.	Північний	30,2
3.	Південний	16,8
4.	Центральний	9,7
5.	Західний	7,9

54% в цій групі складають чоловіки, 45,1% - жінки. Трохи менше

половини (45,1%) з них мають середню та середню спеціальну освіту, 43,4% - вищу та незакінчену вищу освіту, а 11% неповну середню освіту. Як видно з цих даних, члени громадських організацій є достатньо освічені люди. Переважна більшість респондентів, які є членами НДО проживає в обласних центрах – 45,1%, і в містах – 34,5%, а в селах тільки 20,4%.

За віком ця група розподілилась наступним чином:

Розподіл членів громадських організацій за віком

№	Вік респондентів	% в групі членів громадських організацій
1	40 – 49 років	23,9
2.	60 – 69 років	21,2
3.	70 років і більше	19,5
4.	До 30 років	15,0
5.	50 – 59 років	13,3
6.	30 –39 років	7,1

Відповіді на питання щодо необхідності функціонування НДО в регіоні фіксують такі основні напрямки їх діяльності .

Актуальні напрямки діяльності НДО

№ п/п	Напрямок діяльності НДО	Респонденти, що висловились за необхідність запропонованого напрямку діяльності НДО	
		Кількість	% до опитаних
1.	Спілки допомоги дітям-сиротам, самотнім пенсіонерам	1435	87,3
2.	Спілки допомоги інвалідам	1359	82,9
3.	Дитячо-юнацькі організації	1218	74,2

4.	Спілки захисту прав людини	1162	70,9
5.	Екологічні рухи	1159	70,5
6.	Спілки захисту споживачів	1081	66,5
7.	Незалежні профспілки, асоціації	885	55,4
8.	Культурно-освітні організації	872	54,7
9.	Національно-культурні центри	862	54,0
10.	Організації «за інтересами»	800	49,7
11.	Жіночі організації	662	42,1
12.	Спілки допомоги біженцям	448	28,3

Наведені дані показують, що найбільшою увагою у респондентів користуються напрямки діяльності НДО, які зазначені у перших шести позиціях таблиці (тобто, спілки допомоги дітям сиротам (87,3% опитаних), спілки допомоги інвалідам (82,9%), дитячо-юнацькі організації (74,2%), спілки захисту прав людини (70,9%), екологічні рухи (70,5%) та спілки захисту споживачів).

Ці напрямки діяльності НДО отримали схвальний відгук від більш ніж двох третин опитуваних.

Ці дані можна охарактеризувати як *потенційно закладену активну соціальну позицію громадян України*. В той же час, найменшою прихильністю у респондентів користується діяльність НДО, яка спрямована на допомогу біженцям (тільки 28,4% опитаних висловились позитивно щодо доцільності цього напрямку діяльності НДО). Це, мабуть, відображає сьогодишню ментальність економічно збіднілого населення України.

Питання дозволяють також оцінити респондентами активність НДО в регіоні відповідного напрямку діяльності. Напрямки діяльності НДО в залежності від рівня їх активності можна подати в такому ранжованому вигляді.

Оцінка активності діяльності громадських організацій

№ п/п	Напрямок діяльності НДО	Респонденти, що дали оцінку активності діяльності відповідного напрямку НДО
-------	-------------------------	---

		кількість активно (не активно; н/в)	% до опитаних активно (не активно; н/в)
1.	Дитячо-юнацькі організації	200 (475; 921)	12,5 (29,8; 57,5)
2.	Спілки захисту споживачів	176 (510; 915)	11,0 (31,9; 57,2)
3.	Національно-культурні центри	145 (553; 1052)	9,2 (23,9; 66,9)
4.	Профспілки, асоціації	141 (553; 901)	8,8 (34,7; 56,5)
5.	Спілки допомоги дітям-сиротам, одиноким пенсіонерам	140 (569; 892)	8,7 (35,5; 55,7)
6.	Організації «за інтересами»	131 (381; 1069)	8,3 (24,1; 67,6)
7.	Спілки допомоги інвалідам	124 (557; 912)	7,8 (35,0; 57,3)
8.	Культурно-освітні організації	108 (398; 1073)	6,8 (25,2; 68,0)
9.	Спілки захисту прав людини	97 (516; 997)	6,0 (32,1; 61,9)
10.	Екологічні рухи	93 (518; 994)	5,8 (32,3; 61,9)
11.	Жіночі організації	77 (344; 1145)	4,9 (22,0; 73,1)
12.	Спілки допомоги біженцям	44 (309; 1220)	2,8 (19,6; 77,6)

Наведені дані показують, що громадяни України, беззаперечно визнаючи необхідність більшості запропонованих напрямків діяльності НДО, дуже критично оцінюють активність їх діяльності в регіоні. Активними ці напрямки видаються в кращому разі тільки для близько десяти відсотків опитаних; це надзвичайно низький показник активності напрямку діяльності НДО. Але дані в таблиці показують також, що існує більше половини респондентів, які не в змозі однозначно визначитись сьогодні щодо активності будь-якого з запропонованих напрямків діяльності громадських організацій.

Громадська активність опитуваних на протязі останніх п'яти років фіксувалась в питаннях. Залежність видів громадської діяльності громадян України (тобто від кількості тих респондентів, які підтвердили свою участь в різновидах громадської діяльності) можна подати в такому ранжованому ряду.

Участь населення в громадській діяльності

№ п/п	Вид громадської діяльності	Респонденти, що приймали участь в громадській діяльності на протязі останніх п'яти років	
		Кількість	% до опитаних
1.	Разом з сусідами по будинку приймати участь в упорядкуванні території біля будинку, мікрорайону тощо	947	55,9
2.	Приймати участь у суботниках	823	48,6
3.	Агітувати людей на підтримку певного політика або партії	381	22,5
4.	Спільно з іншими людьми боротись за свої права	362	21,4
5.	Підписувати звернення до органів місцевого управління стосовно житлово-комунальних проблем	356	21,0
6.	Передавати пожертвування фондам, організаціям	293	17,3
7.	Приймати участь у демонстраціях, мітингах тощо	274	16,2
8.	Безкоштовно працювати в громадських організаціях	264	15,6
9.	Приймати активну участь в громадській організації	228	13,5
10.	Приймати участь в передвиборній кампанії	209	13,3
11.	Писати листи до газет, звертатись до радіо та ТБ для вирішення громадських питань	144	8,5
12.	Вступати в політичні партії	77	4,6

Наведені дані показують, що громадська діяльність громадян України зосереджена головним чином в участі разом з сусідами по будинку в упорядкуванні території навколо місця проживання, мікрорайону, тощо. Такою діяльністю займалось останні п'ять років більше половини респондентів (55,9%) - це найвищий показник, тоді як вступити в політичну

партію має намір тільки 4,6% опитуваних – найнижчий показник активності видів громадської діяльності серед запропонованих в цих питаннях.

Зазначимо також, що близько половини респондентів (48,6%) приймали участь в суботниках, тоді як звертались до різноманітних засобів масової інформації (газети, радіо чи ТБ) тільки близько 10 відсотків (8,5%) опитуваних. Взагалі, як бачимо, 75-90% респондентів не приймали особливої участі в громадській діяльності на протязі останніх п'яти років. Це безумовно вказує на низьку соціальну активність громадян України.

Щодо намірів активізувати свою громадську діяльність зараз, слід зазначити, що в цілому спостерігається ще менше бажання людей вести активну громадську діяльність.

Залежність видів громадської діяльності від бажання громадян України активно займатись такою діяльністю зараз (тобто від кількості тих респондентів, які підтвердили своє бажання займатись такою діяльністю зараз) можна подати в такій ранжованій послідовності.

Наміри населення займатися громадською діяльністю найближчим часом

№ п/п	Вид громадської діяльності	Респонденти, що підтвердили своє бажання займатись громадською діяльністю	
		кількість	% до всіх опитаних
1.	Разом з сусідами по будинку приймати участь в упорядкуванні території будинку, мікрорайону тощо	870	51,7
2.	Приймати участь у суботниках	633	37,7
3.	Спільно з іншими людьми боротись за свої права	553	32,9
4.	Підписувати звернення до органів місцевого управління стосовно житлово-комунальних проблем	405	24,1
5.	Агітувати людей на підтримку певного політика або партії	331	19,7

6.	Приймати участь у демонстраціях, мітингах тощо	292	17,4
7.	Передавати пожертвування фондам, організаціям	256	15,3
8.	Приймати активну участь в громадській організації	215	12,8
9.	Писати листи до газет, звертатись до радіо та ТБ для вирішення громадських питань	207	12,3
10.	Приймати участь в передвиборній кампанії	204	12,1
11.	Безкоштовно працювати в громадських організаціях	188	11,2
12.	Вступати в політичні партії	64	3,9

Наведені дані показують, що навіть щодо бажання займатись упорядкуванням території навколо свого будинку, мікрорайону тощо або участі в суботниках дослідження виявило намір тільки у 51,7% та 37,7% опитаних відповідно (тобто маємо падіння цих показників майже на 4 та 10 відсотків відповідно).

Спостерігається також ще менше бажання респондентів вступити в ту чи іншу партію (3,9%) зараз, тобто маємо і тут падіння показника на півтора відсотка. Теж саме можна сказати про наміри безкоштовно працювати в НДО; якщо за останні 5-ть років 15,6% респондентів займалися такою діяльністю, то зараз має намір таке робити тільки 11,2% опитаних. В той же час можна говорити про деяке збільшення бажаючих звертатись до ЗМІ (12,3%), тобто має місце збільшення показника майже на 4%; а також слід вказати на суттєве збільшення бажання людей спільно з іншими боротись за свої права, таке бажання виявив майже кожний третій з опитуваних (32,9%), що дає підвищення показника більш ніж на 10 відсотків (за останні 5-ть років такою діяльністю займалися тільки 21,4% респондентів).

Наведені дані вказують на досить суперечливу картину дій і намірів громадян України. З одного боку, ніби то продовжується зменшення активності громадян навіть на рівні існування в своєму мікросередовищі (участь у суботниках, зайняття упорядкуванням свого мікрорайону тощо), а з

іншого боку – маємо збільшення бажання людей звертатись до ЗМІ та до об'єднання людей між собою для захисту своїх прав.

Ці дані наштовхують на обережну гіпотезу (котра безумовно потребує подальшої детальної перевірки), щодо того, що в першому випадку (падіння соціальної активності громадян в мікросередовищі свого існування) маємо вплив того, що зменшується складова людей похилого віку в структурі населення, бо така діяльність є органічною саме для таких людей. У іншому ж випадку (збільшення намірів людей звертатись до ЗМІ та об'єднуватись для захисту своїх прав) дані говорять про те, що значна частина людей працездатного віку починають, скажімо так, «прокидатись» щодо своєї громадської активності.

При трансформації суспільства, держави та економіки після набуття незалежності Україна сіла не у свій човен, який відразу почав тонути під тягарем потрібних для життя реформ.

Україна, починаючи з 1990-х рр. застосувала модель реформ, розроблену МВФ [41,с.53]. При цьому дана смуга ринкових реформ почалася на етапі, коли людство зіштовхнулося з новим глобальним викликом – зі спробою нав'язування універсальної моделі не тоталітарним режимом, а Заходом, який завжди хизувався традиціями плюралізму і відстоюванням вільного вибору.

Невдовзі з'ясувалася певна неадекватність цієї моделі для України:

По-перше, виявилися прорахунки, які несла ця модель тим, хто намагався реалізувати її повною мірою щодо використання монетаристських рецептів.

По-друге, як з'ясувалося, економіка України для цієї моделі абсолютно не підходить.

По-третє, за збігом обставин модель потрапила в руки тих, кого за особистими якостями неможливо було допускати до будь-якого реформування. Модель, яку слід було вміло підганяти під нашу економіку (або економіку під змінену модель), застосовувалася найгіршим з усіх

можливих способів [30,с.104].

Більше того, до проблем і бід, які привносилися у кожную слухняну для МВФ країну, в Україні додалися власні біди української «неринкової» специфіки [5-7;9-14].

Трансформаційні зміни у наш час внаслідок високого динамізму розвитку притаманні практично всім країнам, є явищем, яке відбувається безперервно, яке різноякісне і різномасштабне, проте водночас йому притаманний парадокс, коли сьогодення відходить, а минуле повертається. Тобто, в економіці діє своєрідний маятник перемін як у глобальному, так і локальному масштабах.

Виходячи з досвіду країн з інших регіонів планети, серед яких одні вже пройшли шлях реформації економіки, а інші знаходяться на ньому, відбувається те, що для України на початковому етапі реформ (цей етап у нас нині продовжується і від «початку» ринку ми тільки віддаляємося) слід орієнтуватися не стільки на домінуючі глобальні «повороти» [13,с.550], скільки на близькі локальні розвороти реформаторського маятника, тобто орієнтуватися на поведінку країн, які проходять, або у минулому вже пройшли таку саму трансформаційну циклічну фазу при досягненні успіху, як правило, запровадженням заходів, протилежних неоліберальним тенденціям.

Тобто це є (досить поширена в ЄС) *позиція конвергенції*, що дозволяють забезпечувати вирішальну умову успіху ринкових реформ через формування системи повноцінних інститутів, які, якщо вони сильні, допомагають країні вистояти під тиском міжнародних фінансових організацій, які лобіюють інтереси ТНК.

Крім того, успіхи, досягнуті ліберально-ринковими системами Заходу при заміні кейнсіанства неолібералізмом, ілюзорні за такими моментами: зміщення акцентів з державного втручання на саморегулювання відбулося на Заході на стадії високої зрілості; нині, в роки панування неоліберальної моделі розвитку Захід застосовує лібералізм не в безмежній дозі, як то було

запропоновано Україні на старті реформ, а в дозі обмеженій у вигляді синтезу з достатньо потужним державним регулюванням; співвідношення балансу централізації й саморегулювання дуже різне на різних рівнях організаційного устрою сучасної західної спільноти; досвід показує, що навіть надпотужні держави Заходу, для яких неоліберальний підхід вигідний у найбільшому ступені, в умовах кризи, що настала, або її загрози неминуче переходять від домінанти ринкового саморегулювання до різкого посилення державного регулювання.

За зовнішніми ознаками інтеграція представлена економікою, яка набуває всесвітніх масштабів у своїх єдиних принципах і підходах; надзвичайного порівняння з минулим станом; відкритістю світу; домінуванням фінансів над виробництвом і стрімкою всесвітньою фінансовою інтеграцією, інформаційною революцією та Інтернетом; надзвичайно широким визнанням на планетарному просторі як базових цінностей демократії прав людини, неприйняття агресії пригноблення, геноциду та інш.

При цьому характерною рисою інтеграції виступає тотальний процес залучення до неї всіх країн, а сама інтеграція була б неможливою без досягнень Заходу, насамперед у сфері інформаційних і комунікаційних технологій. Водночас, за його оцінкою, інтеграція має як величезні досягнення, так і масштабні ризики.

Ще однією характерною рисою і сутнісною ознакою інтеграції є інтелектуалізація виробничих і ширше – економічних процесів. Водночас, хоча базові фактори інтеграції є вирішальними у форсуванні її процесів, вона не змогла б відбутися, якби її двигунами не була економічна і політична влада: уряди G-7, МВФ, СБ і СОТ: забезпечення панування визначеної ідеології, насамперед неолібералізму; активізація підтримки великого бізнесу урядами і різними впливовими неурядовими організаціями; формування і підштовхування інтеграційних процесів через інституційне облаштування світового економічного простору; чітка лінія розгортання

зовнішньоекономічної експансії через реалізацію неоліберальної ідеології реформаторських проєктів планетарного масштабу, що найбільш повно здійснюється МВФ і СОТ.

При цьому, найбільший імпульс розгортанню інтеграції в її нинішньому варіанті дав так званий Вашингтонський консенсус, цілком побудований на концепції монетаризму [54,с.91].

Головною ланкою при цьому є центр однополюсності інтеграції, її західноцентризм, який визначає деградацію периферії [35,с.128].

Серед усіх вторинних явищ найбільш органічна для інтеграції, транснаціоналізація, яка масово поширює ті чи інші процеси, види діяльності, або інститути, при виході за звичні межі національних держав.

Водночас ланкою трансформаційних змін стає корпоративний капітал, який формує інтеграційний ринок з появою свого роду ринкового тоталітаризму, що поєднує владу ринку, капіталу і корпоративних структур в єдиний механізм поневолення, приховуючи глобальну гегемонію капіталу під маскою вільної конкуренції. При цьому змінюється природа праці, коли замість атомарної структури окремих виробників та їх зв'язків запроваджуються мереживі структури.

Крім того, під впливом транснаціоналізації відбувається інституціональна трансформація світогосподарського простору, а спеціалізація окремих країн під впливом цих трансформацій у більшому ступені стала «підганятися» під глобально диверсифіковану конкурентоздатність, а лібералізація дала імпульс розвитку стратифікації технологічної і соціально-економічної розвинутості країн і макрорегіонів.

Сама стратифікація є третинним проявом глибинних закономірностей інтеграції. З одного боку, транснаціоналізація і провоковані нею трансформації у сфері економіки дають шанс на повноцінне матеріально-побутове і соціальне влаштування людства, а з іншого, саме ці процеси, що дають добробут через стратифікацію, демонструють нездатність людства передати продукти із переповнених складів мільярдам голодуючих. Якраз

через процеси стратифікації сформувалася планетарна конструкція, у межах якої розрив між багатством і бідністю зростає.

При цьому найважливішою передумовою поширення ареалу конкретної цивілізації є фізичне переміщення її представників на нові території, а військово-політична, економічна і культурна діяльність супроводжувалися поширенням інформаційного простору. Вплив факторів переміщення людей та інформації значно зростає в епоху інтеграції. Тому характерними особливостями динаміки цивілізаційних зрушень у сучасному світі, є перш за все, **інтеграційність**, зростаюча інформаційність і провідна роль західного континенту.

Соціальна єдність діяльності як плюралістичної і відповідально значимої досягається на шляху формування концепції суспільного життя у процесі дискурсу альтернативних точок зору, наслідком якого є консенсус.

Договірний, або консенсуальний характер трансформації цінностей у загальнозначимі суспільні норми створює необхідність передумов для поглиблення змістовності діалогу-дискусійної процедури, в процесі якої здійснюється не тільки конкретизація загальнолюдських цінностей, але і зміцнення міжлюдського співробітництва при формуванні суспільного майбутнього.

Це дозволяє поставити під сумнів і подолати застарілі на сьогодні норми, які несуть очевидну небезпеку для основоположних інтересів людського роду, але і висунути проблему обґрунтування нових норм. Відповідальне суспільнозначиме знання і цінності конструюються у дискурс-діалозі точок зору суспільних груп, трансформуючись у конкретні норми, що регулюють спільне життя і реалізують смисложиттєве цілепокладання.

Не все з вищезазначеного відбувається, що і формує українсько-європейські відносини. Таким чином, на сьогодні створюється враження, що у сфері інтеграції як Україна, так і ЄС керуються логікою міжурядових підходів, не упускаючи жодної можливості захистити свою самостійність та суверенність. Обидві сторони, мабуть як мінімум готові до інтеграції, проте

без особливого ентузіазму відносяться до ухвалення наслідків дійсної інтеграції, тобто необхідності спільного створення наднаціональних органів, відповідальних за ухвалення рішень.

У сучасних пострадянських країнах і, в першу чергу в Україні, хворобливо, проте, поступово реалізується тенденція щодо формування інституцій громадянського суспільства, відбувається пошук форм впливу громадян на органи самоврядування механізмів відповідальності державних управлінських органів і осіб [10; 17;19].

Разом із тим, нинішній перебіг інтеграційних процесів створює надзвичайно багато благ на одному полюсі і неминучу бідність на другому, комфортність безмежної (як уявляється) свободи, все частіше покладаючись на нові види рабства, інтелектуалізацію праці і зростання значимості знань, реалізується на фоні масштабної особистої деградації та бездуховності, техногенний комфорт обертається поневоленням людини штучними залежностями, стресами, фобіями та інш.

Тому вирішенні питань реформування систем посткомуністичних країн колишнього СРСР і, в першу чергу, України, необхідно враховувати, що на шляху інституційного облаштування своїх соціумів та економік вони досягли значних успіхів, що дозволило стати їм членами ЄС [14], тоді як інституційне відставання народногосподарського життя, тотальна корупція, кримінальне походження і мафіозно-олігархічний характер місцевого великого капіталу, відсутність цивілізаційної ідентичності із Заходом тощо не дозволяють лідерам ЄС обіцяти Україні прийняття у членство, визначаючи її статус як сусіда.

Явище *громадянської самореференції* (тобто *самоописування, самотворення*) суспільства [38, с.61] з боку різних автономних щодо один одного суспільних груп дозволяє досягти децентралізації і, як наслідок – більшої суспільної мобільності та функціональності. Можливість відкритості, дискутування, вільного обговорення та дослідження будь-яких явищ суспільності за відсутності диктату державних органів, врешті – взаємодії та

узгодження інтересів різних верств та груп населення.

«Третій сектор», як спостерігач і дієвий учасник суспільного розвитку отримує унікальний шанс підвищення соціальної мобільності [10, с.121]. Не перебуваючи під безпосереднім впливом державної структури, він тим не менше продукує своєю діяльністю і можливість суспільної реалізації для своїх учасників, і задоволення загальносуспільних потреб для широкого загалу людей.

Водночас, внаслідок своєї різноманітності та неприбутковості «третій сектор» не несе небезпеки стати виразником певних кланово-групових інтересів, яка постійно чатує на державні та громадсько-політичні структури.

3.2. Стратегії формування ефективної моделі соціально-економічного розвитку як основа суспільної стабільності та національної безпеки

З суспільно-економічного погляду *глобалізація* та *інтеграція* становлять все тісніше переплетіння та взаємодію суспільств, держав, ринків у світовому та європейському розвитку [60].

Оцінюючи сучасну епоху як епоху інтеграції, в якій людство з небаченим раніше радикалізмом прокладає шляхи зростаючій взаємозалежності країн, народів, найбільших регіонів планети, більшість дослідників зазначає, що мотиватором усієї планетарної та регіональної інтеграції впевнено виступає «Захід» як тип цивілізації і тому ефект інтеграції – це поглиблення т.зв. «західноцивілізаційної моделі» [41,с.49] при запровадженні у незахідний світ західних цінностей.

Але ця західноцивілізаційна модель водночас зі зростаючою швидкістю викликає диференціацію, яка охоплює найбільші багатокраїнові регіони. При цьому міні-диференціації, як правило, співпадають з кордонами розломів

великих світових цивілізацій, тобто диференціація відчувається на ґрунті цивілізаційної своєрідності світів Східної і Південно-Східної Азії, Середнього і Близького Сходу та ін.[55].

Тому, т.зв. «західноцивілізаційна модель», яка нині часто не створює мостів і, зливаючись з процесом диференціації, набуває перехідних рис, ніби вже не є вестернізацією.

Більше того, незахідні «учні», перепускаючи вестернізацію через жорна власних цивілізаційних цінностей, придбають власний унікальний досвід, свою модель розвитку, поєднуючи пряме несприйняття низки традиційних для Заходу постулатів, тиснучи, а то й обганяючи «учителя» нерідко у головному .

Крім того, західноцивілізаційна модель, як і капіталізація взагалі, не завжди, а лише у визначених умовах породжує у східних країнах вибуховий економічний ефект як модель «економічного дива» [94].

Разом з тим, якраз західноцивілізаційна модель, яка викликала ринкові реформи, у країнах Східної та Південно-Східної Азії дала імпульс ренесансу млявим цивілізаційним процесам і згенерувала появу на традиційному ґрунті нових і несподіваних ринкових ефектів, коли економічний ефект був отриманий на стику механізмів та інститутів різних світових цивілізацій.

Разом із тим, не завжди західноцивілізаційна модель гармонійно поєднується з традиціями незахідних цивілізацій, що особливо, за його оцінкою, помітно в Латиноамериканському регіоні та на Африканському континенті [13,с.63]. Більше того, приклади несприйняття або відторгнення спроб ринкової та будь-якої іншої західноцивілізаційної моделі відбувається в «країнах ісламу». При цьому, останнє відчувається в умовах сталих ринкових традицій ісламського світу. Пов'язане це відторгнення з принциповою несумісністю ісламського фундаменталізму, його постулатів і способу життя з системою західних цінностей, що привносяться у світі Ісламу вестернізацією.

У цілому, реагування світової спільноти на всепланетарну

вестернізацію у більшості випадків є негативним. Крім того, світ непокоїть надмірна марнотратність, що пов'язана з ажіотажним, прозахідного характеру, споживанням.

В основі західноцивілізаційної моделі знаходяться ідеї ринкового саморегулювання, а прощтовхування цих ідей на ґрунт інших цивілізацій засновано на принципі: хороше – собі, а слабе – іншому, що є розкручуванням обмеженої ринкової західноцивілізаційної моделі як важелю економічного процвітання за чужий рахунок.

Невідповідність західноцивілізаційної моделі потребам перебудови світу є найголовнішим свідомством пошуку змін, а сама корекція підходу до економічних трансформацій повинна розпочатися з оцінки нинішньої політики Заходу, тобто самої ринкової західноцивілізаційної моделі.

Доказом того, що збереження Status quo стає нестерпним для планети і, водночас, небезпечним для Заходу, є аналіз сфери конкуренції на макроекономічному рівні світової господарської системи.

Аналізуючи проблеми національної безпеки, необхідно виділити такі аспекти інтеграції у контексті глобалізації:

1. Колоніальна у формі колоніальних імперій, які утворилися внаслідок великих географічних відкриттів, при формуванні яких двигуном став силовий розподіл ресурсів.

2. Глобалізація з початку ХХ ст. коли активно відбувався процес державотворення зі зростанням кількості суверенних країн від 55 до 186 (початок ХХІ ст.).

3. Третій цикл відбувається паралельно з процесами державотворення і націлений на наддержавне структуроутворення, під яким автор розуміє формування численних регіональних торговельно-економічних об'єднань.

В глобально-інтеграційній системі, де ринок аж ніяк не регулюється і де відсутні внутрішні системи його гармонізації та балансування, неможливо забезпечити сталий і гармонічний розвиток, синхронність і узгодженість соціально-економічного зростання всіх країн.

Все більшого значення набуває інтеграція світогосподарських процесів, диференціюється темп і знак (позитивний, або негативний) економічного розвитку як окремих країн, так і великих планетарних регіонів, кордони яких багато в чому співпадають з лініями поділу світових цивілізацій.

Звичайним є те, що не внутрішнє життя, а його симбіоз із світогосподарськими регуляторами визначав підйом або занепад економіки, масштаби злиденності або добробуту. При цьому країна, яка закриває себе від зовнішніх негативних впливів, тимчасово може виграти за рахунок мобілізаційних зусиль, але потім, не змінивши своєчасно курсу, вона все рівно буде у програші.

Макроцивілізаційна, макросуспільна та макроекономічна (макрогосподарська) відкритість – явище неминуче, яке ставить країну у жорстку конкурентну залежність від міждержавних відносин з країнами-партнерами [22,с.214]. Ці відносини є традиційним виглядом інтеграції. Але поряд із цим прискореними темпами формується особливий блок відносин, які функціонують у вигляді «наддержавно-надсуспільних» [48,с.202] – самостійних інтеграційних відносин мега- та макрорівня, чіткий розподіл між якими відсутній, адже вони пронизують одне одного.

Ці сили, глобальні за своїм характером, все у більшому ступені вирішують долю країн та їх об'єднань на світовій арені, діючи не тільки екзогенно, а й ендогенно [Див.: 42; 43; 56]. При цьому зазначений комплекс обслуговує тих, хто сильніше, але в найновіших умовах вони (ці механізми) все частіше дають збої і зраджують свого господаря внаслідок неухильного входження Західного світу в історичний глухий кут. Все частіше ці механізми «переходять» на службу лідерам незахідних цивілізаційних світів.

Інтеграційний світогосподарський комплекс протягом багатьох десятиліть формувався під впливом і на потреби процвітаючих країн Заходу. Основою радикальних змін порівняно з ХХ ст. були:

1. Намагання пом'якшити зверхнапругу у відносинах бідних і багатих країн, а також подолати, або зовсім не допустити економічних чи інших

деструкцій, що породжує ринковий максималізм;

2. Лінія на економічну централізацію (ТНК та іні.) і вироблення єдиних правил «гри» як реагування на посилення світогосподарської залежності і зв'язаності при водночас бурхливому розвитку процесів диференціації і поділу праці, зростаюче світогосподарське розмаїття;

3. Лібералізація, впровадження традиційних для Заходу ідеалів економічної свободи у світову економічну практику, але вже багато в чому як реакція на неминуче насуваючий процес «монстронізації» світового ринкового простору або як компенсація та рівновага цього процесу.

При цьому в планетарному масштабі запроваджувалися спеціально вигадані для третього світу моделі реформування економіки, розраховані на світогосподарську відкритість і зростання економіки країн, що розвиваються.

Внаслідок цих реформаторських змін у відсталі країни увірвалися потужні потоки інвестицій, розгорнулися індустриальні перетворення [21,с.77]. Але уявлення, що людство стоїть на порозі інтеграційних рятівних перемін, на жаль, все ще не відбулося. Потоки інвестицій не гарантували зростання конкурентності, а зусилля світової спільноти гармонізувати міжкраїнові проблеми не вдалися.

Більше того, у сучасному інтегрованому світі ринок з його законами диференціації діє вже не в кожній, окремо взятій країні, а на відкритій світовій арені. І тому процес селекції й бракування слабких фірм, що характерний для ринку окремої країни, в умовах інтеграції в усій повноті переноситься на світову арену, вибраковуюючи країни зі слабкою економікою.

Інтеграція радикалізує природу ринкових регуляторів і посилює на цій основі традиційне для ринку міжкраїнове розмаїття, провокуючи дію нових, невідомих раніше регуляторів, які є водночас і міжкраїновими, і надкраїновими, залучаються владними ринковими силами у процесі поширеного відтворення диференціації, що поглиблюється. Оскільки у процес ринкової трансформації, посилення потужності хвиль планетарного економічного простору, втягуються надкраїнові установи (МВФ, МБРР та

інші), які за сутністю закликали створювати для всіх країн рівні стартові умови і надавати підтримку слабкорозвинутим країнам. Усі ці сили, взаємодіючи і поєднуючись, створюють ефект мультиплікатора, який при синхронізації ринкових сил визначає навіть перспективи взаємовідносин цивілізацій [41,с.137].

При цьому вистояти можуть лише сильні дієздатні держави, здатні відмовитися від нав'язуваної Заходом ідеології самодостатнього ринкового саморегулювання і заперечення вирішальної ролі держави навіть у перехідні періоди.

Значну увагу при оцінці інтеграційних процесів необхідно приділяти й такому найважливішому фактору сучасності, як новим технологіям, які все частіше радикально і комплексно змінюють основи виробництва і праці, а також способи використання продукції. При цьому переваги тих, хто монополює новими технологіями в умовах міжнародної конкуренції – те, що якраз вони виступають головним джерелом країнового мультиплікатора.

Розглядаючи сферу інтеграційних взаємовідносин на надкраїновому рівні, які представлені силами міжкраїнових союзів, найбільшими компаніями, фондами та іншими структурними формуваннями, що діють за межами окремих країн на глобальному рівні, зробивши аналіз потоків капіталів багатих країн у різних та з різних країн і регіонів планети, можна зробити висновок щодо цілеспрямованого застосування подвійних стандартів для розвинутих і бідних країн в усіх сферах фінансово-економічного життя. Це забезпечує заздалегідь порушення еквівалентності на користь багатих країн за рахунок бідних, а сам нинішній світовий економічний порядок заганяє людство у глухий кут [29,с.49].

Процес інтеграції економіки, країн, націй та розпад «радянського блоку» спровокували вибух інтересу до соціальної сфери, а інтеграція національних економік у світову систему не тільки не ліквідувала чи послабила розбіжності між ними і різноманітні прояви нерівності, а навпаки,

зробила їх рельєфнішими з появою нових форм нерівності.

Спостерігається та набуває зростаючого обсягу соціально-економічна нерівність між державами, диспропорція у рівнях прибутків між країнами.

Конкурентні потенціали та рівень глобально-регіонального впливу (незівставність розвитку) між країнами продовжує існувати поряд з нерівністю всередині держав. Спостерігається збільшення даної незівставності і зростання злиднів у промислово розвинутих країнах, в яких пустили коріння нові, невідомі до цього часу форми злиднів, які в Європі дістали назву «соціальної ізоляції», а в США – «зростання декласованих верств населення» [45,с.64].

При цьому, досягнення конкурентноздатності, за її оцінкою, залежить від багатьох факторів: довгострокова політика у сфері підготовки висококваліфікованих кадрів, прискорений розвиток інформаційно-комунікативних технологій, інноваційна політика, зростання ролі інвестицій в науку, освіту та охорону здоров'я, пожвавлення малого та середнього бізнесу.

Одним із ключових факторів підвищення конкурентноздатності є інновації, які є динамічним процесом, що втягує до себе нові та традиційні виробництва, створюючи соціальні, політичні та інституційні формування, ініціюючи не тільки структурну перебудову економічного розвитку країни, а й кардинально коректуючи структуру і потреби міжнародного ринку.

На початку ХХІ ст. в умовах інтеграції особливої уваги на ринку праці вимагали такі проблеми [Див.: 5; 7; 14; 21; 29;32;33]:

- продовження структурних змін в економіці, скорочення зайнятості у сільському господарстві, чорної та текстильної індустрії, зменшення зростання зайнятості у сфері послуг;
- скорочення зайнятості у суспільному секторі та підвищення зайнятості у приватному секторі, особливо у малому бізнесі;
- зростаюче значення неформального сектора зайнятості;

- різкі зміни у професіональній структурі робочої сили у зв'язку із зростанням її кваліфікаційного рівня, підвищення вимог до комп'ютерної освіченості [19,с.170];

- низький рівень стабільності робочої сили і безпеки праці;
- зростання неповної зайнятості, розширення структури і тривалості часу безробіття.

Оскільки *соціальна безпека* є дуже важливою для розвитку нації та держави, то необхідно, перш за все, звернути увагу на дві принципово важливі сфери – нерівність і нестабільність [33,с.59]. При цьому, якщо *глобальна нерівність* має два виміри: нерівність між країнами і нерівність всередині країни, то нестабільність економіко-фінансових ризиків і нестабільність соціально-економічної активності, на нашу думку, кордонів не має.

Торкаючись проблеми України є можливим виокремити соціальні загрози *національній безпеці* в соціальній та гуманітарній сферах:

- невідповідність програми реформування економіки країни і результатів її реалізації визначеним соціальним пріоритетам;

- неефективність державної політики відносно трудових доходів громадян, подолання бідності й збалансованості зайнятості працездатного населення;

- криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення, погіршення стану здоров'я населення;

- поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;

- загострення демографічної кризи;

- зменшення можливостей отримання якісної освіти представниками бідних прошарків населення;

- прояв моральної і духовної деградації нації;

- зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва.

На державно-управлінському рівні дані позиції відображені й у

законодавстві України [8].

Оцінюючи ситуацію в українському суспільстві, значна частина дослідників [4-7; 9-14] констатує, що в сучасному суспільстві зростає соціальне розшарування населення, зростає бідність і час від часу спостерігається ескалація соціальної напруженості.

Інтеграція формує новий рівень взаємодії між країнами, державами, націями, економічними системами і людьми, а результатом інтеграції стає формування інтегрованої міжнародної суспільної, економічної та політичної системи, породжуючи нові вимоги до людини – її освіти, кваліфікації, знань, здоров'я, що потребує значних вкладень у збереження і розвиток людського потенціалу, який є рушійною силою цивілізаційного процесу.

При цьому, вплив процесу інтеграції на людський розвиток далеко не однозначний і не цілком оцінений, що пов'язано як з позитивними, так і з негативними наслідками інтеграції [Див.зокрема:5; 11; 30].

У промислово розвинутих країнах інтеграція економіки змушує проводити швидку і складну структурну перебудову з негативними наслідками для зайнятості, а в бідних країнах може призвести до ще більшої бідності і нерівності, посилюючи політичну і соціальну нерівність між країнами при відсутності тенденції скорочення розриву між багатими і бідними верствами працюючого населення всередині країни.

Більше того, у міру розвитку інтеграції в розвинутих країнах глобальна економічна конкуренція ставить під загрозу концепцію держави добробуту і *суспільства загального добробуту* [43,с.52]. Зазначимо, що ця тенденція нині реально простежується у соціальній напруженості, яка існує в розвинутих країнах Європи.

Таким чином, все більш очевидними стають загальнолюдські соціальні наслідки інтеграції економіки, коли інтеграція розширює можливості одних країн і людей, створюючи умови для людського прогресу, водночас обмежуючи можливості інших.

Але *негативні наслідки інтеграції* не мають характеру об'єктивних

неминучих закономірностей, а їх наслідки можна упередити й уникнути за рахунок глобального управління в інтересах суспільства, економіки і збереження довкілля.

Поряд з оцінкою соціальних наслідків інтеграції, необхідно значну увагу звернути й на інноваційні стратегії саме *соціального розвитку* [41,с.87].

Зазначимо, що в сучасних умовах відбувається загострення конкурентної боротьби у межах світового господарства за джерела сировини, дешеvu робочу силу, ринки збуту та ін.

Національна стратегія суспільно-державного розвитку повинна бути спрямована на створення та зміцнення конкурентноздатної національної економіки і соціальної політики, тобто в умовах інтеграції конкурентноздатність держави, її економіки та соціальної політики тощо стають одними з найважливіших факторів сучасного розвитку, комплексної інтеграції нації, держави та соціуму.

Висновки до третього розділу

Теорія, практика та етика суспільно-державної відповідальності повинна носити універсальний характер, являти собою систему норм, які користуються загальною підтримкою. Обумовлена глобальними небезпеками специфіка буття людини накладає свій відбиток на її онтологічні характеристики, які надають можливість морально-відповідального саморозуміння і діяльності.

Принципово важливим у такому саморозумінні людини є те, що співвіднесення її буття тільки із суспільством звужує суб'єктивність до персонально-спільнотного начала. А це, у свою чергу, призводить до того, що досягнення небезпек через онтологічні основи не дає уявлення про взаємозв'язки спільноти і суспільства як інтерсуб'єктних факторів. Людина має розглядатися як сукупність світу внутрішнього, світу оточуючого та світу суспільного. Включення у наявне буття людини різнопорядкових

сутнісних визначень дозволяє побачити їхню взаємозалежність у комплексній цілісності.

Соціальна етика суспільно-державної та національної відповідальності розглядає взаємозв'язок виробничих, природних субстратів людської реальності через призму моральної відповідальності, спираючись на життєву єдність цілісної системи всього суспільства. Життєва цінність розуміється тепер не просто як реалізація моральної спільності у соціальних відносинах, а як поєднання їх з природними умовами суспільного буття людини, що забезпечує справжню життєву наповненість її моральної гідності. Усі ми розглядаємо людину як частину природи, як індивідуума та істоту суспільну. Як частинка природи, вона може існувати тільки у природному середовищі і разом з природою. Свою індивідуальність вона виявляє тільки у спілкуванні з іншими людьми.

Це знаходить своє вираження у вирішенні центрального для сучасного індустріального суспільства питання про роль суспільно-державної та етно-національної етики розумного обмеження для спільного виживання і розвитку.

Мова йде про таке осмислення людського буття, яке дозволить трансформувати обмеження вузькоегоїстичних прагнень у багатство життєдіяльності, тобто досягти розумності міри діяльності, яка засновується на реалістичності і гуманності моральної відповідальності. Такого роду проблематика не може бути розробленою виключно вченими, а лише у діалозі між відповідальними членами громадянського суспільства, серед яких у цьому випадку не тільки вчені і політики, але й кожна людина в окремість з її альтернативними підходами. Відповідальність не замикається ні на науці, ні на суспільстві, але фундується із взаємозв'язків, які розкриваються за допомогою суспільних аргументацій.

Соціальна єдність діяльності як плюралістичної і відповідально значимої досягається на шляху формування концепції суспільного життя у процесі дискурсу альтернативних точок зору, наслідком якого є консенсус.

Договірний, або консенсуальний характер трансформації цінностей у загальнозначимі суспільні норми створює необхідність передумов для поглиблення змістовності діалоغو-дискусійної процедури, в процесі якої здійснюється не тільки конкретизація загальнолюдських цінностей, але і зміцнення міжлюдського співробітництва при формуванні суспільного майбутнього. Це дозволяє поставити під сумнів і подолати застарілі на сьогодні норми, які несуть очевидну небезпеку для основоположних інтересів людського роду, але і висунути проблему обґрунтування нових норм.

Відповідальне суспільнозначиме знання і цінності конструюються у дискурс-діалозі точок зору суспільних груп, трансформуючись у конкретні норми, що регулюють спільне життя і реалізують смисложиттєве цілепокладання.

Не все з вищезазначеного відбувається, що і формує українсько-європейські відносини. Таким чином, на сьогодні створюється враження, що у сфері інтеграції як Україна, так і ЄС керуються логікою міжурядових підходів, не упускаючи жодної можливості захистити свою самостійність та суверенність. Обидві сторони, мабуть як мінімум готові до інтеграції, проте без особливого ентузіазму відносяться до ухвалення наслідків дійсної інтеграції, тобто необхідності спільного створення наднаціональних органів, відповідальних за ухвалення рішень.

У сучасних пострадянських країнах і, в першу чергу в Україні, хворобливо, проте, поступово реалізується тенденція щодо формування інституцій громадянського суспільства, відбувається пошук форм впливу громадян на органи самоврядування механізмів відповідальності державних управлінських органів і осіб.

Основні наукові положення розділу викладено в опублікованих працях [2, 3].

Список використаних джерел до третього розділу

1. Абрамов А. В. Современная концепция модернизации: работа над прежними ошибками // Вестник Московского государственного областного университета. – 2012. – № 4. – С. 112–127.
2. Білецька А.В. Перспективы интергационной модернизации в контексте трансформационных проблем интеграции, регионализации и социально-экономической безопасности глобального развития //Creative Economics and Social Innovations. – Выпуск 7. – 2017. – №2 (19). – С.110-121.
3. Білецька А.В. Стратегії формування ефективної моделі соціально-економічного розвитку як основа суспільної стабільності та національної безпеки / А.В. Білецька // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К., 2017. – Вип. 125 (10). – С. 257 – 263.
4. Білорус О. Г. Возможности та шляхи інтеграції України у світовий ринок інтелектуальних продуктів// Економічний Часопис – XXI. – 2002. – № 1. – С.15-21.
5. Варзар І. М. Соціальна ціна суспільних перетворень як фактор забезпечення сталого економічного зростання// Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2007. – № 22. – С. 91-93.
6. Воронкова В. Г. Менеджмент у державних організаціях. – К.: Професіонал, 2009. – 256 с.
7. Діденко Н.Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики. – Донецьк: Видавниче підприємство «Східний видавничий дом», 2007. – 404 с.
8. Закон України «Про основи національної безпеки України»: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/t030964.html.
9. Заїкіна О. Міжнародне співробітництво та внутрішні резерви інвестування в економіку України//Економіка України. – 2002. – №1. – С. 70-79.
10. Зінченко В.В. – Громадянське суспільство: шляхи, форми та

перспективи. Монографія. – К.: КАРПУК, 2007.– 468 с.

11. Максименко С. Перспективи регіональної політики України в контексті європейського досвіду // <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/maksymenko.htm>.
12. Нагорна Л. «Війни ідентичностей»: сценарії і ризики//Режим доступу до статті <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=69&c=1590>.
13. Пахомов Ю.Н. Цивилизационные модели современности: монография / [Пахомов Ю.Н., Крымский С.Б., Павленко Ю.В. и др.] / под ред. Ю.Н. Пахомова. – К. : Наукова думка, 2002. – 632 с.
14. Політика регіонального розвитку в Україні: особливості та пріоритети - Аналітична доповідь. За ред. З. Варналія // <http://www.niss.gov.ua/book/Varnaly1/index.htm>.
15. Пребиш Р. Периферийный капитализм: есть ли ему альтернатива? – М.:ИЛА РАН, 1992. – 337 с.
16. Проблеми оподаткування громадських організацій і благодійних фондів. – «ІНМАРК», НД Центр «Форум», Центр «Інновацій та розвитку», 2016. – 48 с.
17. Розвиток громадянського суспільства та його інституцій і структур в Україні в контексті досвіду розвинених країн. – НД Центр «Форум», Charles Stewart Mott Foundation, Центр «Інновацій та розвитку», 2015. – 77 с.
18. Санжаровський І. Агенції регіонального розвитку: досвід Польщі // <http://www.eru.org.ua>.
19. Стратегії посттоталітарного розвитку України: ідейна, соціально-політична та економічна трансформація. – НД Центр «Форум», МАУП, «ІНМАРК», 2012. – 112 с.
20. Сучасні тенденції міжнародних економічних відносин і зовнішньоекономічні зв'язки України: колективна монографія/ [В.М. Фомішина, А.В. Рибчук, В.В.Зінченко та ін.]; за ред. В.М. Фомішиної. – Херсон: ТОВ «ВКФ «СТАР»ЛТД», 2017. – 340 с.
21. Abel I.& Bonin J. State desertion and convertibility. – Dublin: UNEP, 2008. – 314 p.

22. Bergmann K. Integrationstheorien. D.Nohlen (Hrsg.). - Lexikon der Politik.- Bd.I.- «Politische Theorien». - München, 2015. - S. 213-217.
23. Burke P.J., Stryker Sh. The Past, Present and Future of an Identity Theory// Social Psychology Quarterly. - 2013. - Vol. 63. - №.4. - P. 284-297.
24. Blondel J. People and Parliament in the European Union: Participation, Democracy and Legitimacy. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – 331 p.
25. Clark I. Globalization and International Relations Theory. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 198 p.
26. Christoph K. Solidarität. – Baden-Baden: Nomos, 2014. – 223 s.
27. Dannemann R. Das Prinzip Verdinglichung.- Wiesbaden: Panorama, 2005.- 166 s.
28. Erhard L. Wohlstand für Alle.– Düsseldorf: J.H.W.Dietz Verlag, 2000.– 248 s.
29. Exner A. Die Grenzen des Kapitalismus: wie wir am Wachstum scheitern. Christian Lauk , Konstantin Kulterer. - Wien : Ueberreuter, 2008. - 223 s.
30. Exner A. Die Grenzen des Kapitalismus: wie wir am Wachstum scheitern.- Wien: Ueberreuter, 2009.- 223 s.
31. Fischer S., Sahay R. Economies in transition: Taking stock // Finance and development. – Wash., 2010. – Vol. 37, N 3. – P. 2-6; Sachs J., Lipton D. Russie: Les reformes en peril? // Problemes econ. – P., 2013. – 21 janv. – N 2307. – P. 30-32.
32. Fuchs A. Solidarität der Sozialpolitik. - Bonn: Taschenbuch-Verlag,, 2003.– 227 s.
33. Fuchs A. Solidarität der Sozialpolitik-2: Ordnung Des Neue Europe. – Marburg: Zukunft, 2014. – 280 s.
34. Gleitze B. Produktivvermögen ist das Kapital der gewerblichen Unternehmen. – Bonn, 2007.– 325 s.
35. Gorz A. Kritik der ökonomischen Vernunft. Sinnfragen am Ende der Arbeitsgesellschaft.-Hamburg: Rotbuch Verlag, 1994.-388 s.
36. Habermas J. Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus. - Frankfurt am

Main:Suhrkamp Verlag,2002.-195 s.

37. Habermas J. Theorie und Praxis. Sozialphilosophische Studien.-Neuwied, 1963 (2. Auflage, 1971) – 303 s.
38. Habermas J. Vergangenheit als Zukunft. Das alte Deutschland in neuen Europa. - Zurich: Pendo Verlag, 1993 – 158 s.
39. Henwood D. Wall Street. How It Works and for Whom.- London and New York: Verso, 2009. - 372 p.
40. Horkheimer M. Traditionelle und kritische Theorie. - Fr.a.M.:Suhrkamp, 1970. – Fr. a.M., 1970. – 286 s.
41. Kockshott P.W., Kotrell A., Alternativen aus dem Rechner. Fur sozialistische Planung und direkte Demokratie.-Koln:PapyRossa Verlag, 2006. - 267 s.
42. Krugman P.The Return of Depression Economics and the Crisis.-New York: W. W. Norton; First Edition edition, 2009.-224 p.
43. Kurz R. Kollaps der Modernisierung: vom Zusammenbruch des Kasernensozialismus zur Krise der Weltökonomie.– Fr.a.M.: Eichborn,2009.–288 s.
44. Kurz R. Schwarzbuch Kapitalismus. Ein Abgesang auf die Marktwirtschaft. – Munchen: Ullstein, 2001. – 456 s.
45. Lafontaine O. Fortschritt und Solidaritat. – Bonn: Reinbek Verlag, 2008. – 228 s.
46. Ludtz P. Die Ideologie des Sozialdemokratismus in der Sicht der Komunisten. - Hamburg: Das Vorwärts Buch, 1993.- 397 s.
47. Malatesta E. Anarchie.–Berlin:Karin Kramer Verlag, 1994. – 100 s.
48. Mandel E. Arbeiterkontrolle, Arbeiterräte, Arbeiterselbstverwaltung. Eine Anthologie. – Fr.a.M.:Europäische Verlagsanstalt, 2011. – 467 s.
49. Mark S. Dialektisches Denken in der Philosophie der Gegenwart. Die Ideen des Marxismus und die Reform der Demokratie. – Koln-Hannover: SPD-Verlag, 1997. -224 s.
50. Meyer Th. Grundwerte und Wissenschaft im demokratischen Sozialismus. –

- Berlin/Bonn: J. H. W. Dietz Verlag, 2008. – 246 s.
51. Meyer Th. Grundwerte, Wissenschaft, konkrete Utopie.– Hannover: Fackeltrager Vlg., 1996.- 287 s.
52. Rosamond B. Theories of European Integration. - Basingstoke; London: Macmillan Press Ltd, 2014. – 232 p.
53. Rosdolsky R. Zur nationalen Frage: Friedrich Engels u.d. Problem d. «geschichtslosen» Völker. – Berlin: Olle und Wolter, 1999. – 223 s.
54. Siehe W. Den Klassenkampf zementieren? Referat auf dem Wirtschaftstag / Die Freiheitskämpfer. – Fr. a. M.: Surkampferlag, 2009.– 213 s.
55. Siehe W. Die Freiheitskämpfer. Den Klassenkampf zementieren? – Fr. a. M.: Surkampferlag, 2013. – 213 s.
56. Touraine A. Un nouveau paradigme. Pour comprendre le monde d'aujourd'hui. - Paris:Livre de Poche,2006.-410 p.
57. Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage /Hrsg. P. Hall, D. Soskise. – Oxford: Oxford University Press, 2013. – 540 p.
58. Wartenberg, T. The Situated Conception of Social Power//Social Theory and Practice. – 2016. – Vol 14.- №3. – P. 317-343.
59. World Economic Outlook Database, October 2016. International Monetary Fund [Electronic resource] – Access mode: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/weodata/index.aspx>.
60. Wrong D.H. Some Problems in Defining Power// Power Critical Concepts/ed. by John Scott. – Vol. 1. – London: Routledge, 1994. – P. 62-71.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження надало можливість в узагальнено-теоретичній формі зробити наступні висновки:

1. Децентралізація, субсидіарність та регіональна інтеграція – це особлива форма суспільного розвитку, комплексної інтегративності, сформовані досвідом розвитку ЄС, його територіальними ата геополітичними тенденціями та еволюції розвитку Європи. Згідно загальній думці фахівців, найуспішніше і динамічно регіональна інтеграція здійснюється завдяки зусиллям Європейського союзу (ЄС). Тому немає нічого дивовижного в тому, що велика частина соціально-економічних теорій, що аналізують процеси регіональної інтеграції, спираються на європейський досвід. Не дивлячись на критику, що спрямувалася на них, усі без виключення класичні теорії інтеграції частково пояснювали або, принаймні, відображали процес, що відбувається в Європі. У зв'язку з цим можна вже отримати деякі уроки з перших паростків інтеграції ЄС-Україна, аналізуючи нормативно-пояснювальну модель цього процесу. При цьому передбачається, що сторони добровільно і свідомо відмовляться від свого політичного суверенітету і самостійності. Основним стимулом, що знаходиться в основі цієї нормативно-пояснювальної моделі, визначально є національна безпека. Неофункціоналістський/інтеграційний урок полягає у тому, що дійсна внутрішня і зовнішня – європейська – інтеграція України буде неможлива, допоки українська політична еліта не перестане мислити, виходячи виключно з обмежених державних інтересів.

2. Європейська інтегративна традиція припускає, що ЄС повинен бути союзом держав і громадян з чітко ідентифікованими межами повноважень центральних інститутів та децентралізацією. Це припускає зрушення від договорів до конституції, де повноваження, згідно принципу субсидіарності, розділені між ЄС, державами-членами і регіонами. Існують загальні закономірності соціального, державного та економічного розвитку, що

набули поширення у соціальній практиці, переважно, у контексті боротьби проти гегемонії та централізованого бюрократизму і у критичному аналізі причин соціально-економічних існуючих успіхів та невдач у розвитку і впровадженні моделей інтеграційності, децентралізації і самоврядування регіонів й територій.

3. Надаючи цінності солідарності не тільки антропоперсоналістського, але і суспільно-громадянського й соціокультурного аспекту, в якості визначного моменту у підході до цінності регіонального контексту та особистісно-національного контексту, європейська традиція суспільного розвитку відзначає те, що будь-який регіон та громадянин з будь-якої соціальної групи повинен отримати підтримку свого права на розвиток, життя і на гідне існування. Теорії інтеграції вже за визначенням конкурують між собою, проте при комплексному розгляді вони дозволяють по-новому поглянути на процеси і рамки інтеграції України в європейські структури, особливо в ЄС. Неоінституціоналістська теорія інтеграції стверджує, що для співпраці необхідні суспільно-громадські інститути, розбудова яких значними чином трансформує характер витрат держави та результати. Федералісти ж підкреслюють необхідність створення наднаціональних інститутів. Тоді як функціоналістична інтеграція носить декілька аполітичний характер, згідно федералізму вона спочатку повинна бути політичним процесом.

4. Відносини ЄС–Україна є можливим тлумачити з використанням підходу, за якого функціональні мотивації стають двигуном процесу інтеграції. Можна припустити, що темпи інтеграційного процесу вище в тих областях, де функціональні потреби найбільш конкретизовані і актуальні. Наприклад, в деяких секторах економіки, таких, як енергетика і транспорт, необхідність тісної співпраці очевидна, і, таким чином, темпи інтеграції повинні бути вищими. Формування нового правового поля призведе до розширення можливостей громадян України скористатися діяльністю держави, зменшить суспільну напругу, сприятиме прозорості та публічності

діяльності третього сектору. З кожним роком все більш очевидною стає проблема побудови в Україні громадянського суспільства та правової держави. Громадянське суспільство постає в якості сфери реалізації різноманітних суспільних інтересів, яка знаходиться поза безпосередньою діяльністю державних структур та опосередковує їхні відносини з громадянами. І чим більше буде розвинутою ця сфера, тим більш ефективною виявляється захищеність громадянина від ситуацій диктату та сваволі з боку державних органів. Це розширює можливості для людської самореалізації в різних галузях суспільного життя.

5. Сучасні соціально-філософські та суспільно-державні дослідження в ЄС виділяють групи проблем та завдань, вирішення яких є однією з найголовніших умов у забезпеченні ефективних рівнів стабільності, національної єдності та подальшого якісного розвитку як суспільно-державної системи загалом, так і регіонів, територій зокрема. Це – формування соціально-культурних та соціально-економічних моделей і засобів знищення класової, національної та статевої нерівності; конкретні зміни в системі освіти, розподілу праці; розвиток системи професійної орієнтації з метою повного розкриття індивідуальності, схильностей та здібностей кожного члена суспільства.

А також – моделі розвинутої економіки в умовах повної демократії і прийняття альтернативних моделей; форми приватної і суспільної власності; роль ринку; пріоритетні галузі; взаємодія між плануванням, новими потребами і динамізмом ринку; механізм ціноутворення; механізм для вирішення конфліктів між центральними і регіональними інтересами; поєднання прав виробників і прав споживачів. Крім цього – дослідження, проектування та формування специфіки демократичної політичної структури і культури демократії: конкретні форми виборності, періодичності, які забезпечували б всеохоплюючу демократичність і підзвітність обранців; форми прямої демократії і контролю за професійним адміністративним апаратом; варіанти механізмів суспільного обговорення і прийняття

консенсуальних суспільних рішень.

6. Явище суспільно-громадянської самореференції (тобто самоаналізу та, водночас, самотворення) суспільства з боку різних автономних щодо один одного суспільних груп дозволяє досягти децентралізації і, як наслідок – більшої суспільної мобільності та функціональності. Можливість відкритості, дискутування, вільного обговорення та дослідження будь-яких явищ суспільності за відсутності диктату державних органів, врешті – взаємодії та узгодження інтересів різних верств та груп населення. «Третій сектор», як спостерігач і дієвий учасник суспільного розвитку отримує унікальний шанс підвищення правової і соціальної мобільності. Не перебуваючи під безпосереднім впливом державної структури, він тим не менше продукує своєю діяльністю і можливість суспільної реалізації для своїх учасників, і задоволення загальносуспільних потреб для широкого загалу людей. Водночас, внаслідок своєї різнорідності та неприбутковості «третій сектор» уникає небезпеки стати виразником певних кланово-групових інтересів, яка постійно чатує на державні та громадсько-політичні структури.

7. У контексті використання в Україні досвіду соціальної політики ЄС, необхідно враховувати, що розвиток ефективної децентралізації, встановлення національної стабільності, демократії, соціально справедливого суспільства, регіональної інтеграції та співробітництва неможливе в індустріально нерозвиненій країні.

Подібні суспільство та держава є сутнісно нефункціональними і не руйнують як соціальну несправедливість, так і регіонально-територіальні диспропорції, оскільки при низькому рівні виробництва зберігається з одного боку нестача продукції, її дефіцит, а з іншого – великий прошарок некупівельноспроможних людей. Це призводить до формування вузького прошарку привілейованої олігархічної номенклатури, яка концентруючи власність, отримує левову частку виробленої продукції, контролюючи важелі влади, тотально маніпулюючи масами за допомогою ідеології та засобів масової інформації, лише імітуючи суспільно-політичні та соціально-

економічні реформи.

8. Як показує досвід ЄС, інтеграцію та децентралізацію слід розглядати як довгостроковий і поступовий процес, тому необхідно починати з тих функціональних сфер і галузей, де потреба у співпраці є найбільш актуальною, і лише потім переходити до розширення сфери інтеграції з охопленням суміжних областей співпраці. Цей процес мотивує політичну інтеграцію в частині створення наднаціональних центрів ухвалення рішень і зобов'язань.

Якщо Україна має намір міцно й остаточно 1) внутрішньо інтегрувати свої регіони/території та 2) інтегруватися до ЄС, – вона має бути готовою до перерозподілу повноважень по ухваленню економічних і політичних рішень 1) на регіонально-територіальному (внутрішня – регіонально-територіальна і адміністративна децентралізація) і 2) наднаціональному (зовнішня – європейська – інтеграція) рівні. При цьому з боку ЄС потрібна ініціатива створення наднаціональних органів, які відповідатимуть за ухвалення рішень у сфері відносин ЄС – Україна. У процесі тривалої інституалізованої співпраці регіони держави і самі держави навчаються і, сподіваємося, навчаться довіряти один одному. Цей досвід розвине в них здатність до компромісів, оскільки врешті-решт від цього виграє кожен.